

Marathi Culture & Festivals

Diwali 2019

www.marathicultureandfestivals.com

श्री

Table of Contents

Managing Editor
Co Editor
Co Editor
Co Editor

Aishwarya Kokatay, Los Angeles, CA, USA.....4
Ashutosh Bapat, Pune, India.....5
Mr. and Mrs. Mate, Simi Valley, CA, USA.....5
Shobana Daniell, Philadelphia, PA, USA.....6

Articles

विचारांचं थैमान

World Diabetes day from the Chirota's point of view!

मदर्स डे

वृद्ध संगोपन

Diwali Leftover-Makeovers

मुली पाहण्याचा कार्यक्रम.

सखी

वनवास - विंगड व्हिक्टरी ऑफ सामोथ्रास

Protect Your Kidneys

ध्येयपूर्तीची वाटचाल

Nightmares

आपली माणसं

चाहती

Diwali and Lakshmi Puja

चौकट

एकल विद्यालय - राष्ट्रीय स्तरावरील एक यशस्वी उपक्रम

Don't Act Like You Own Your Children

पिकलं पान

हट्ट आणि हौस!!

संस्कार आनंदाचे

मीठ

Friends

करामत वैद्याची

खरे प्रगत कोण ?

A Stitch in Time

संत जनाबाईच्या अभंग आणि ओवीकाव्यातील स्त्री

Fireworks

उन्हातलं घर

मनस्विनी, यू के7
Rujuta Diwekar, Mumbai.....8
सौ. अनुपमा जोशी, पुणे.....10
विद्या हर्डीकर सप्रे, लॉस एंजेलिस.....11
Gouri Dange, Pune.....14
अजय चव्हाण, ठाणे.....16
सोनाली तेलंग, नाशिक.....17
अदिती जोशी, सैन फ्रांसिस्को.....18
Dr. Dhananjay Ookalkar, Nagpur.....20
अशोक सप्रे, लॉस एंजेलिस.....22
Natasha Dighe Badri, New Jersey.....24
प्रीती कोठावळे, कॅलीफोर्निया.....25
सौ. शैलजा शेवडे, मुंबई27
Dr[Major] Nalini Janardhanan, Pune.....32
वैशाली फाटक - काटकर, ऑस्ट्रेलिया.....34
शरद दांडेकर, लॉसएंजेलिस..... 37
Vinay Kolhatkar, Australia39
संजीवनी खरे, पुणे.....41
डॉ. शरयू देशपांडे, हैद्राबाद..... 43
विशाखा पुरंदरे, केलिफोर्निया45
रक्षित कांबळे, लॉस एंजेलिस.....47
Ninad Vengurlekar, Mumbai.....49
अरविंद देशपांडे, पुणे51
डॉ लोकेश चंद्रकांत तमगीरे, नागपूर.....52
Smruti Kulkarni Shanbhag, Paris.....54
किरण शिवहर डोंगरदिवे, बुलढाणा.....57
Madhura Gajendragadkar, Redmond, WA.....60
हेमंत पोहोनेकर, औरंगाबाद.....61

Children and Young Adult

My Trip to India

गोड आठवणी

Preparing For My Bharatanatyam Arangetram

About My Languages

Trip to China

Navratri

झायन सहल

Aditya Gaiki, Simi Valley, USA
Diya Desai, Thousand Oaks USA
Vaidehi Dandekar, San Francisco
Asha Mehta, (San Francisco, CA)
Chaitanya Dandekar, San Francisco
Prisha Parikh, Los Angeles
निनाद दांडेकर, लॉस एंजेलिस

Recipes

तिरामिसू- रेस्टॉरंट स्टाइल, घरी बनवा!
Exquisite Karanji Canapes
Mango cake

प्रियदर्शिनी गोखले, केलिफोर्निया
Sandhya Rege Nadkarni, Boston
Vaidehi Gokhale, California

Poems

चल मिळूनिया दोघे..
साहित्य.. जगण्याचे
गझल
प्रज्ञा ,श्रध्दा ,भक्ती
भगवंत
कुंपण
खबरदारी
खडतर वाटेवर
सी फक्त भोग्यवस्तू?
Diwali Far From Home
Enchanted by Paris
ही सावली कुणाची ?

भरत उपासनी, नाशिक
संजीवनी खरे, ठाणे
उमा पाटील धुळे
प्राची प्रकाश देशपांडे, कॅलिफोर्निया
सोनाली तेलंग, नाशिक
सखाराम देशपांडे, कुवैत
विजयकुमार देशपांडे, सोलापूर
वैद्य सुप्रिया स्वप्निल शिंदे, यू के
सुनिता सुरेश महाबळ, पुणे
Madhura Gajendragadkar, Redmond, WA
Mrs Radhika Ninad Bhat, Paris
मुकुंद मार्टंड मोहरीर, सॅन डिएगो , अमेरिका

Cover: Ms.Sakshi Vaidya, Leicester UK and Back: Ms. Gargi Purandare, Welwyn Garden City, UK
Copyright : www.marathicultureandfestivals.com

No part of this document can be copied or reproduced without the written permission of the owner and managing editor.

Disclaimer: Any views or opinions presented in the articles, story, poems or advertisements on this Diwali digital magazine and printed version, are solely those of the author [user generated] and do not necessarily represent those of Marathi Culture and Festivals site. The owners, editors and the whole team accepts no liability for the content or for the consequences of any actions taken on the basis of the information provided under the article/ story/poem, recipe, advertisement or any other content in this magazine

Editors Desk

Aishwarya Kokatay

Founder and Managing Editor
Marathi Culture and Festivals
Los Angeles, CA, USA

Diwali Greetings to All!

Our Diwali digital magazine celebrates its fifth anniversary with this year's issue and I find it so rewarding to have worked on Marathi Culture and Festivals website to highlight our community! It has been an interesting learning experience for me and my team. It's very important to know that all of them who work with me on this initiative, voluntarily devote their time. So the question arises is why volunteer? For some it offers the chance to give something back to the community or make a difference to the people around them. For others it provides an opportunity to develop new skills or build on existing experience and knowledge. Regardless of the motivation, what unites them all is that they find it both challenging and rewarding. Volunteering keeps you mentally stimulated and offers a sense of purpose. Volunteering doesn't have to involve a long-term commitment or take a huge amount of time out of your busy day. Giving in even simple ways can help those in need and improve your own wellbeing. This reminds me of Elizabeth Andrew's famous quote: "Volunteers do not necessarily have the time; they just have the heart"

In life we have our happy and sad moments and am sorry that I lost my father two months ago. I was so heartbroken and devastated that I did not know if I could work on this year's magazine, but then I remembered my dad was my role model for helping others; his philanthropic work, positive and cheerful attitude always encouraged people around him. I would like to carry forward his legacy and dedicate my work to him. My humble request to everyone to volunteer some of your time and see how you feel.

There is a good news we would like to share with you all, we received "Utkrshant ank उत्कृष्ट अंक" recognition for last year's Diwali magazine by Marathi Writers Association based in Mumbai.

We have received articles, write ups, recipes, poems and stories from all over the world and from all ages. I thank all our authors for their creative work. It is interesting that digital technology has helped us connect the dots worldwide. A million thanks to my team who worked selflessly in the publication of this wonderful magazine that unites people globally. A brief introduction of my team:

Ashutosh Bapat, Pune, India: Ashutosh is an established writer who regularly writes for Indian newspapers and magazines. He helped in selecting and editing Marathi content.

Mr. Shreenivas and Mrs. Shailaja Mate, Simi Valley USA: Helped with editing Marathi content. Mr. Mate published two books in Marathi language 1. अंतोनी गौडी आणि सॅन्टियागो कॅलट्राव्हा स्पेनमधील जगप्रसिद्ध स्थापत्यमहर्षी, this book got second prize from federation of Indian publishers 2. "शिमपेतले आकाश", Both the books published by Rajhans Prakashan. He regularly writes for local publications.

Shobana Daniell, Philadelphia, USA: Shobana worked in education, writing and editing at public radio and advertising agencies. She also helps her husband Prof. Daniell in editing research papers. She helped in editing English content.

Mrs. Supriya Kulkarni, Porter Ranch USA: She is an architect. She helped with in overall design and page layouts.

Mrs. Sheetal Rangnekar, Los Angeles USA: Graphic designer and illustrator. She created cover and back of the magazine and background illustrations.

Mrs. Smita Dandekar, Simi Valley, USA: Coordinated children and young adult section.

This year we invited youth from the UK to be on the cover and back of the magazine and we have selected Ms. Sakshi Vaidya, Leicester UK and Ms. Gargi Purandare, Welwyn Garden City, UK Special thanks to them to follow all the photo shoot guidelines!

I invite you all to join us in this digital journey and be a part of it. You can help in many ways, share your talents, ask your friends and family to participate, sponsor in the magazine.

Hope you will enjoy reading in this festive season of Diwali. Feedbacks are very important for us to get better, so please do contact me if you have any suggestions, email me kokatayash@gmail.com

Wish You All A Very Happy Diwali & Prosperous New Year.

Co-Editors Desk

आशुतोष बापट
सह संपादक, पुणे

नमस्कार,

“इवलेसे रोप लाविलेले द्वारी, तयाचा वेलु गेला गगनावेरी!” ज्ञानदेवांच्या या ओळींची तंतोतंत प्रचिती आम्हाला मराठी कल्चर अँड फेस्टिवलच्या दिवाळी अंकाचे काम करताना पदोपदी येत आहे. पाच वर्षांपूर्वी मराठी साहित्य क्षेत्रात लावलेले एक लहानसे रोपटे, हळूहळू बाळसे धरू लागले आणि आता त्या रोपट्याची वाटचाल एका वृक्षामध्ये होण्याकडे सुरु आहे. हे वाढ होण्याचे दिवस मोठे रम्य असतात. नाविन्याची आस असते. उंच उंच जाण्याची जिद्द असते. अनुभवाची शिदोरी अशी नाही म्हणता येणार परंतु शहाणपण शिकवणारा अनुभव गाठीशी जमा होऊ लागलेला असतो. गगनाला गवसणी घालण्याची ऊर्मी उफाळून येत असते. हळूहळू साथीदार गोळा व्हायला लागलेले असतात. असे हे सगळे वाढीचे, झेप घेण्याचे, अंगी बळ साठवण्याचे दिवस मोठे भारावलेले असतात.

पाच वर्षांपूर्वी सहज एक प्रयत्न करून पाहू अशा उद्देशाने सुरु केलेला आमचा हा ई दिवाळी अंक आज असेच बाळसे धरू लागलेला आहे. मराठी साहित्यक्षेत्रात तो आता तारुण्याच्या उंबरठ्यावर उभा आहे. त्याचे स्वरूप आता निव्वळ एक छंद किंवा उपक्रम राहिला नसून त्यात दिवसेंदिवस परिपक्वता येऊ लागली आहे. विषयांची विविधता आता त्यात डोकावते आहे. जगभरातून मराठी मंडळींचा या अंकात असणारा सहभाग हे तर या ई दिवाळी अंकाचे ठळक वैशिष्ट्य आहेच, परंतु त्याचबरोबर विषयांची विविधता आणि या अंकाची प्रादेशिक बंधने पार करून सर्वदूर होत असलेली ओळख हे अजून एक महत्त्वाचे वैशिष्ट्य होऊ पहात आहे.

‘कर्मण्येवाधिकारस्ते मां फलेषु कदाचन याच न्यायाने सुरु केलेला हा दिवाळी अंकाचा उपक्रम. उद्देश एकमाल असा की जगभर विखुरलेल्या मराठी मंडळींना एक आपल्या मायबोलीचे व्यासपीठ उपलब्ध करून देणे. यापलीकडे यात कुठलाही स्वार्थ नाही की कुठली अभिलाषा नाही. कौतुकाची थाप मिळेल का टीकेला सामोरे जावे लागेल याचा विचारसुद्धा आमच्या मनात कधी आला नाही. हा दिवाळी अंक सुरु करण्यामागील उद्देश हा, जगभरातील मराठी मंडळींना साहित्याच्या या धाग्याने गुंफून घेणे इतकंच होता. पण म्हणतात ना की चांगल्या कार्याला देवही साथ देतो. याच न्यायाने हळूहळू या उपक्रमाचे कौतुक होऊ लागले. आधी अमेरिकेत झाले, कारण सुरुवातीला तिथल्या मराठी मंडळींसाठीचा हा उपक्रम होता. पण दुसऱ्याच वर्षापासून याचे स्वरूप व्यापक होत गेले आणि जगभरातून मराठी माणसे या दिवाळी अंकाच्या निमित्ताने जोडली गेली. फूल ना फुलाची पाकळी या तत्वाने या दिवाळी अंकात आपलेही काहीतरी योगदान असावे अशा विचाराने अनेकांनी अगदी भरभरून साहित्य पाठवायला सुरुवात केली. ऐश्वर्याताई आणि इतर संपादक मंडळाची खरेतर आता परीक्षा असते. कुठले साहित्य या अंकात सहभागी करायचे हे मोठे अवघड काम होऊन बसते. कारण जे येते ते सगळेच बावनकशी सोन्यासारखे झळझळीत असते. तरीसुद्धा या कठीण परीक्षेला तोंड देत देत हा सर्वांगसुंदर अंक आपल्यासमोर ठेवताना आम्हाला कायमच आनंद होतो.

यंदा तर या आनंदात अजून भर पडली आहे. या अंकाची दखल जशी जगभरच्या चोखंदळ वाचकांनी घेतली तशीच ती ‘मराठी वृत्तपत्र लेखक संघ, मुंबई’ यांनी पण घेतली आहे. या संघातर्फे दरवर्षी उत्कृष्ट दिवाळी अंकास विशेष पारितोषिक दिले जाते. मराठी वृत्तपत्र लेखक संघ मुंबई यांनी २०१९ सालासाठी एकूण २३० दिवाळी अंकातून आपल्या दिवाळी अंकाची ‘उत्कृष्ट दिवाळी अंक’ म्हणून निवड केली आहे. हा आमच्यासाठी आणि अर्थातच आमच्या तमाम वाचकांसाठी अत्यंत गौरवशाली क्षण आहे. आपली मार्गक्रमणा योग्य मार्गावरून सुरु असल्याचेच हे द्योतक नव्हे काय. कुठल्याही कार्याची दखल घेतली गेली की ते कार्य करण्याचा जोम दहापटीने वाढतो. आम्हां सर्वांच्या याच भावना आहेत. आपल्या सारख्या चोखंदळ वाचकांनी या अंकाला आधी पसंती दिली आणि त्यानंतर या क्षेत्रात सन १९४२ पासून कार्यरत असलेल्या संस्थेने आपल्या कामाचे कौतुक केले हीच आमच्यासाठी खरी दिवाळी.

अत्यंत विनम्रतेने आम्ही या पारितोषिकाचा स्वीकार केला आहे. आमच्यावर आता अजून मोठी जबाबदारी पडली असल्याची जाणीव आम्हाला मनोमन आहेच. जे जे उत्कट, उदात्त, उन्नत, ते ते आमच्या वाचकांना देण्याचा आमचा सदैव प्रयत्न राहिल. वाचकांना होणारा आनंद हा आमच्यासाठी परमोच्च पुरस्कार आहे. तुम्ही जो आमच्यावर विश्वास दाखवलेला आहे त्याची आम्हाला पूर्ण जाणीव आहे. याच न्यायाने आम्ही असेच दर्जेदार साहित्य प्रतिवर्षी या अंकातून देत राहणार आहोत. आपणां सर्वांना दिवाळीच्या भरभरून शुभेच्छा. दरवर्षीप्रमाणे या अंकात देखील आम्ही देत असलेला साहित्याचा फराळ आपल्याला भरपूर आवडेल याची खात्री देतो.

श्रीनिवास माटे

लॉस एंजेलिस

प्रथम २०१८ दिवाळी अंक स्पर्धेत 'मराठी वृत्तपत्र लेखक संघ, मुंबई' यांच्यातर्फे "मराठी कल्चर अँड फेस्टिव्हल" ला पारितोषिक प्राप्त झाल्याबद्दल ऐश्वर्या आणि तिचे सर्व सहकारी यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन. या वेळेचा अंक पण नेहमीप्रमाणे दर्जेदार झाला आहे. आपण आशा करूया की या अंकाला सुद्धा तोच सन्मान पुन्हा मिळेल.

दिवाळी अंकाच्या पांचव्या वर्षात पदार्पण करताना ऐश्वर्या आणि इतर सहकारी यांना पुढील वाटचालीसाठी हार्दिक शुभेच्छा !

श्रीनिवास आणि शैलजा माटे

सह संपादक

शैलजा माटे

लॉस एंजेलिस

Happy Diwali
Shobana Daniell

Happy Diwali greetings to all readers of Marathi Culture and Festivals e-Diwali Ank. This issue is a testament to what one person can do to bring about changes for the better. Aishwarya has single-handedly created this website and magazine – she will insist she had a lot of help but the idea and work is hers. Like her work and her idea to bring us together and emphasize the great ideas of our culture, I hope we can also make a similar change to improve our lives.

Diwali is a celebration of new beginnings and victory over evil; we mark that by cleaning our homes and surroundings, pujas to our Deities, giving gifts and wishing everyone Happiness, Health and Wealth. Given the Hindu emphasis on worshipping all aspects of Life and Nature and the ongoing concern over the declining condition of our habitat – the Earth, I request all of us to do our bit to clean our planet by taking care of our surroundings – one small step at a time. We could plant more trees, change our eating habits, ask our grocery stores to use less plastic wrappings, drive less or buy cars with high fuel economy ratings, smaller lawns, solar energy sources, recycle and reuse, etc.

Perhaps this may not amount to much but if each one of us takes action to conserve nature, we can make a change. Forty years ago I read the book Silent Spring by Rachel Carson, it did have an effect on how I live but now I realize more is needed - a life of action focused on taking care of Nature is what I need to do to preserve our planet for future generations. Hope you all carry the Diwali spirit of rejuvenation through the years ahead

“अहो मॅडम, झोपू द्या तिला, दुष्टयासारखं कशाला उठवता? तुमचा अभ्यास नि शिस्त गेली खड्ड्यात!”

ही माझी फेसबुक वरची कमेंट कित्येकांना आवडली. याच व्हिडिओ क्लिपखाली अजून पुढे गेल्यावर दुसरा एक व्हिडिओ मला दिसला. एका हॉलवजा वर्गात पाच-पन्नास मुलं (चेहेऱ्यावरून व बारीक डोळ्यांवरून ती मुलं चीन, जपान किंवा थाईलँड मधील असावीत असा माझा अंदाज!) आपल्याकडील फोल्डिंगच्या लोखंडी खुर्च्यांवर, विमानातील पट्ट्यांना बांधावीत अशी ती मुलं खुर्चीला बांधलेली होती. कारण त्या खुर्च्यासमोर टेबल किंवा डेस्क नव्हता, त्यामुळे मुलांच्या सुरक्षिततेच्या दृष्टीने त्यांना खुर्चीला सेपटी म्हणून बांधलेलं असावं. एका ओळीत कमीत कमी १५ खुर्च्या अश्या २०-२५ ओळी तिथे दिसत होत्या. हॉलमध्ये हलक्या आवाजातले म्युझिक चालू होते. पाच सहा ओळी म्युझिकच्या वाजल्या की ती छोटी मुलं एक-दोन-तीन टाळ्या वाजवून आपल्याकडे मोर्च्यात जसं ‘की जय’ करतात त्याप्रमाणे आपले चिमुकले हात उंच करून, मुठी बंद करून ‘ह ह.’ असं काहीसं ओरडत होती. पुन्हा म्युझिक हलक्या आवाजात सुरू व्हायचं आणि पुन्हा तेच ‘ह ह.’ व्हायचं. पहिल्याच रांगेत असणारा एक छोटासा मुलगा, सर्वांबरोबर ‘ह ह.’ केल्यावर जेव्हा म्युझिक सुरू व्हायचे तेव्हा अनिवार्य झोप तो टाळू शकत नव्हता. मानेचा तोल सुटायला लागला की तो आपलं डोकं खुर्चीच्या मागील भागाला टेकवायचा. म्युझिक थांबवून मुलांनी टाळ्या वाजवल्या की हा पण कधी डोळे उघडून, तर कधी किलकिले करून किंवा कधी डोळे बंदच ठेवून टाळ्या मारत असे, हात वर करून ‘ह ह.’ करत असे. ही सारी चित्रे मी पुन्हा पुन्हा पाहिली आणि अखेरीस कॉम्प्युटर बंद केला, खुर्चीवर स्वस्थ बसले.

आठ वर्षांपूर्वीपर्यंत रोज सकाळी आठ ते सव्वाआठच्या दरम्यानचे भारतातील एक दृश्य मला आठवलं.

दोन अडीच वर्षांची मुलं! माझ्या घराच्या समोर जरा जास्त रहदारीचा एक रस्ता आहे. तिथे एक मोठी हौसिंग सोसायटी आहे, त्याचं गेटही मोठं आहे. एक पिवळी शाळेची बस तेथे थांबे. बसचा कंडक्टर दार उघडून एकेकाला बस मध्ये चढवायचा. ही सेना, नऊची शाळा असूनही त्यांची बस लवकर येई. त्या आधी त्यांची आई, त्यांना सातला उठवणार “सोनू बेटा, ऊठ बेटा, शाळेत जायचं आहे ना, लवकर ऊठ, नाहीतर उशीर होईल” डोळे चोळत चोळत तो उठणार. कावळेस्नान घालीत, कडक इस्त्रीचा युनिफॉर्म, टाय, मोजे आणि काळे चकचकीत बूट आईनेच चढवलेले आणि पाठीवर शाळेचा धोपटा, ज्याच्यावर गुबगुबीत ससा किंवा टेडी बेअर चं पॅचवर्क आणि हातात हिरवी किंवा तांबडी पाण्याची बाटली. शर्टाच्या डावीकडे एक छोटासा रुमाल पिन केलेला, नाक पुसण्यापेक्षा डोळे टिपण्यासाठी अधिक उपयोगी पडत असे. अश्या सजवलेल्या चिमण्याला घेऊन ही माय बसच्या अड्ड्यावर येणार! पाच सहाजणी आपापल्या बाहुल्यागत मुलांना घेऊन आलेल्या असणार. कोणी मुलं गंभीर, कोणी मुसमुसणारी तर दोन तीन थय थय नाचणारी. एकजण तर मोठ्याने भोंगाच पसरायचा. बस आली की सारेच आपापल्या आईला घट्ट पकडायचे

पण एक एक करत ती सारी बस मध्ये चढत. रडक्या दोघांचा बसोटा पकडून, एकदा दार बंद केलं की मुलांचे आवाजही घशात. कारण कंडक्टर मुलांवर “चूप रे” म्हणत हात उगारायचा! बस निघून जायची. आयांच्या गुपची चर्चा, अनुभवाची देवाण-घेवाण करीत पुढे ५-१० मिनिट चालायची!

हे दोन अडीच वर्षांपासूनचे मुलांचे हाल (निसर्गाच्या विरुद्ध वागण्याचा प्रकार) मी रोज पाहत होते. आजच्या स्पर्धेच्या युगात आपली मुली मागे पडू नयेत या साठीची ही पालकांची तळमळ मी जाणते, पण त्यामुळे या बाळ गोपाळांवर आपल्याकडून किती अन्याय होतोय याची जाण आपल्याला आहे का? या लहानग्यांचे लहानपण जे पुन्हा कधीही येणार नसतं, हे माहित असूनही आपण किती क्रूरतेने ते हिसकावून घेतो; असे मला तेव्हा आणि आजही वाटते.

वास्तविक या समाजात सर्व प्रकारच्या माणसांची गरज आहे. समाजाची रचना या सर्वांच्या सहकार्यानेच होत असते. तरीपण आपल्याला इंग्रजी शाळेत शिकता आले नाही म्हणून आपल्या मुलांना इंग्रजीत शिकवणे हे ही मी समजू शकते! प्रगती हवी तर शिक्षण हवेच आणि जर ते इंग्रजीतून मिळाले तर मुलांना पुढील शिक्षणात उपयोग होतो हे ही खरं, ज्यांना आपण या चाकोरीत टाकतो त्या मुलाची क्षमता पाहायला नको का? त्यांची आवड-निवड पाहायला नको का? त्यांच्या बुद्धीची पात्रता पाहायला नको का? दहावी-बारावीमध्ये स्पेशल व्युशन, क्लास देऊन मुलं दबावाखाली अभ्यासही करतात, मार्कदेखील मिळवतात पण त्यांची कोवळी मने जी दुखावतात त्याचे काय? आई वडिलांसाठी ते शिकतात पण तरीही, पैशाने, वशिल्याने चालणाऱ्या दुनियेत यांना संधी मिळेलंच, असे नाही! मग डोनेशन देऊन डॉक्टर झालेल्या ‘डॉक्टर साहेबांचा’ मदतनीस म्हणून युनिव्हर्सिटीत पहिला आलेला ‘टॉपर’ पाहायला मिळतो. अशी ही उदाहरणं आहेत की बळजबरीने आई-वडिलांसाठी शिकलेली मुलं, पुढे बापाचा धंदा बुडवितात, कर्ज बाजरी होऊन देशोधडीला लागतात. निव्वळ याच अट्टाहासाचा अतिरेक!

हे माझ्या डोक्यातलं ‘वादळ’ न जाणे किती वेळ मी त्या कॉम्प्युटर समोर बसले होते. अजूनही नक्की उत्तर मला सापडले नाही. आई-वडील जे करतात ते सर्व प्रेमापोटीच करतात ना? आपली मुलं पुढे जावीत, सुखी व्हावीत, हीच त्यांची या सर्वांमागची ओढ! कधी कधी हे पालक आपलं अधुरं स्वप्न आपल्या चिमण्यां द्वारे पूर्ण करू इच्छितात. मला असं वाटतं, आपली ही ‘प्रवृत्ती’ आपण बदलली पाहिजे. जे आपल्याला येतं, आवडतं, प्रयत्न करून प्राप्त करता येतं याकडे लक्ष द्यायला हवं. आवडीनं केललं कोणतं ही काम ‘यशच’ देतं...

World Diabetes day from the Chirota's point of view!

Rujuta Diwekar,
Mumbai

Mumbai based celebrity nutritionist, Rujuta Diwekar believes that eating according to traditions, a healthy balanced diet and regular exercise can help in improving one's health. Stick to Indian foods the way our grandparents ate them. No processed foods, sugar and junk that surround us. She emphasizes a blend of traditional food wisdom and modern nutritional science for a healthy body and mind. However, anyone with health issues requires professional advice. "Nutrition cannot replace medical advice, and it isn't safe to recommend foods online to those with diseases," Ms. Diwekar said. Her books have sold more than 1 million copies in 7 languages.

Hello friends. Not a very happy Diwali for me if you are asking who's chirota. Don't google, there's no English name for me, I am a native just like you. The reason why I am writing is that just like native plants and fruits no one seems to care that I am about to be extinct. If I was an animal, the WWF would put me on that critically endangered list. I am grateful for the long life I have had, I have seen the world go by and maybe it's just age (though my creator promised me that I was ageless like Bheeshma) but I am beginning to understand that no one quite cares about us native, traditional sweets. Not the government, no right wing group, no leftist, no atheist and of course no chef, dietitian or doctor.

At one point I was made with great fanfare during special occasions and Diwali celebration was incomplete without me. The entire family got together to make me, people from all genders and ages in the household contributed equally. And it wasn't even fashionable for men to cook then, nor was there any Instagram for foodgasm or FB for live update. But then that was my ability, to bind and to keep it together, not just the sweetness through my flaky exterior, but the family through its apparent differences.

The maida, the white butter, sugar and the final deep frying in ghee – from sieving the maida, to how the ingredients were mixed to the final colour and degree that I got deep fried too, every step recorded for hundreds of years in an unbroken chain of food culture passed from one generation to another. And done delicately and crisply – just like my true nature. You may not know of my delicate nature or crispiness if you haven't bitten into me, just like how you won't know the fragrance of a rose if you have never held one in your hand.

After being made, I got shared with extended family, friends and neighbours whose families may not have the tradition of making me. And thus I not just acted as a medium of spreading sweetness but also acted like the glue that kept the society bonded.

Anyway, the reason for my critically endangered status is the exact same that makes us a diabetic nation – misinformation. And misinformation repeated multiple times by doctors, dietitians, etc., till it becomes the truth. And it's not just me, I am just one sweet from Maharashtra but there are many like me across every region in India and I am not even counting the ones across the world who join me in this plight. But then every truth must be questioned before being accepted.

So I am my own voice and I want you to hear the truth. If you are reading this on a laptop, phone, computer, you don't need me, free internet should have allowed you to have all this information, but then here goes –

mindlessly recycled gifts can ever do.

Where will you find a chirota?

Not at any fancy store, not when you unwrap fancy packing, its now made by small women's groups or co-operatives. So till you don't learn to make a chirota at home, know that every time you buy a chirota, you keep a woman in business, a child in school and a family financially capable of celebrating Diwali!

1. Food is not the sum total of carbs, protein and fat, there's much more there than meets the eye. And nutrition science is taking its own sweet time to get there.

2. Sugar is not the problem, nor is it the solution, you are. If you drink sugarless tea with a biscuit in your hand (however tasteless the biscuit) you are just clueless. The American Diabetic Association says that roughly about 10 – 15 teaspoons of sugar a day is healthy. Now trust me, even by Chirota standards that's too much. In that much sugar I can feed 6 of you a super size me each.

3. Addition of fat, especially the good old ghee, delays gastric emptying by up-regulating the response of a gut hormone called GLP-1. Basically this means that it lowers the glycemic index and helps regulate the blood sugar response. So adding ghee to food, in this case adding it to maida, lowers the glycemic index of maida which on its own is pretty high on the GI. Whether its hormonal imbalance, obesity or diabetes that you are fighting, adding ghee to your diet is a great idea.

4. Even the US Food & Drug Administration in its recently reviewed guidelines confirmed that there is no upper limit on fat intake and that cholesterol is no longer a nutrient of concern for overconsumption. In short, they confirmed that when your dadi said eat ghee and eat as much as you want she was more updated on scientific truths than what USFDA's current guidelines.

5. So really, Diwali deserves to be celebrated with us native sweets that bring families and societies together and that's not something that chocolates, cupcakes and

मी बनविलेल्या फराळाचे
सर्व श्रेय माझ्या सासूला....

सौ. अनुपमा जोशी, पुणे

सुजाताला जाग आली. डोकं अजूनही जड होतं तिचं.

बेडच्या शेजारच्या घड्याळात तिला संध्याकाळचे सहा वाजलेले दिसले. ती उठून बाहेर लिविंग रूम मध्ये आली. तिला अनिल तिथेच दिसला. “तू गेला नाहीस का क्लिनिकला?” तिने त्याला विचारले “आज नाही सांगितलं आहे” तो म्हणाला. तिने विचारलं, “सावीने दार उघडलं का”? अनिल शांतपणाने म्हणाला, “नाही. तू उशीर केलास सुजाता, तुला आधीच सांगितलं होतं मी. आता ही सिच्युएशन हँडल करणं कठीण जाईल” ती म्हणाली, “मला कळत होतं रे, पण वळत नव्हतं. तरी हे होणार, हे माहिती होतं. त्याचीच तर भीती होती” ती म्हणाली. ती हतबल झाली होती. “नको काळजी करूस. थांब, मी तुला थोडा चहा करून देतो.” इति अनिल.

ती बेडरूम मध्ये आली. तिच्या खोलीतून सूर्यास्त खूप छान दिसायचा. ही खिडकी म्हणजे सावीची आवडीची जागा. तिच्या मनात आलं, आणि डोळ्यातून पाणी यायला लागलं.

सुजाता ठाकूर... एक प्रतिष्ठित स्त्रीरोग तज्ज्ञ. आधीची सुजाता देशपांडे. वडील राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघात. त्यामुळे देशसेवा तिच्या रक्तातच होती. जाल्याच हुशार असलेल्या सुजाताने एमबीबीएस आणि मग एमडी Gynac मध्ये केलं होतं. कॉलेजमध्ये तिची अनिल ठाकूरशी ओळख झाली होती. तोही तसाच तिच्यासारखा वेडा. देश प्रेमानं झपाटलेला. त्यांचे सूर कधी जुळले, त्यांनाच कळलं नाही आणि ते विवाहबंधनात अडकले. मुंबईमध्ये तिचं क्लिनिक नावा-रुपाला येत होतं, त्याच्या सोबतीला ती मुंबईजवळच्या आदिवासी पाड्यांमध्ये काम करत होती. या सगळ्यात दहा वर्ष कशी गेली तिला कळलंच नाही. आता तिचं नाव सगळीकडे होत होतं. तिच्या हातून किती छोटे जीव जन्माला आले होते ह्याचा तिलाच पत्ता नव्हता. पण तिची कूस अजूनही तशीच होती. अर्थात त्यात काही वावगं आहे, असं तिला वाटत नव्हतं. आई झाली म्हणजे बाई संपूर्ण झाली वगैरे भंपक कल्पनांच्या चौकटीत ती मोडणारी नव्हती. सगळे प्रयत्न करून झाले होते. श्रद्धा-अंधश्रद्धा, देवावर त्या दोघांचाही विश्वास नव्हता. असेल तर होऊ आई-बाबा - इतकंच त्या दोघांना माहिती होतं.

पालघरच्या जवळच्या आदिवासी पाड्यांमध्ये मेडिकल चेकअप होता. ती एक आठवडा तिकडे राहणार होती. तिथल्या बायकांचे प्रॉब्लेम्स, स्वच्छता, ह्याच्यावरती ती लेक्चर्स घेत होती. सोबत चेकअप पण चालू होते. एक दिवशी त्यांच्या एनजीओमध्ये काम करणारा हेमंत आला आणि म्हणाला, “डॉक्टर केस आली आहे. एका महिन्याचं बाळ आहे. आई गेली आहे बाळाची. आणि बापाला जबाबदारी नकोय. पाचवी मुलगी आहे. इथेच घेऊन आलाय तिचा बाप. बघताय का?” सुजाताला या गोष्टी काही नवीन नव्हत्या.

त्या पिल्लाला तिने हातात घेतलं आणि तिला वेगळंच जाणवलं. “सगळ्या फॉर्मॅलिटीज पूर्ण झाल्या. बाळाला श्रीवत्स अनाथालय मध्ये पाठवा” ती म्हणाली. पण दोन मिनिटं थांबून ती म्हणाली, “मी जातच आहे मुंबईला, जाता जाता माझ्याबरोबर घेऊन जाते.” हळूच ते पिल्लू तिच्या कुशीत विसावलं.

आता ती आणि अनिल दररोज श्रीवत्स मध्ये जात होते. तिच्यात झालेला बदल तिला स्वतःलाही कळत होता. एकदा तिने अनिल ला विचारलं, “बदलली आहे का रे मी?” तो नुसताच हसला.

एकदा घरी येता येता तिने त्याला विचारलं “ह्या पिलाला आपलंसं करूया का? तिला भेटल्यापासून का कोण जाणे, आई व्हावंस वाटत आहे, तिला दत्तक घेऊया”. अनिल ने लगेच होकार भरला. सगळ्या फॉर्मॅलिटीज पूर्ण होऊन ते पिल्लू तिच्या घरी आलं. तिचं नाव ठेवलं “सावी”. सावी म्हणजे लक्ष्मी.

आता क्लिनिक शिवाय तिच्या आयुष्यात फक्त आणि फक्त सावी होती. तीही मोठी होत होती. तिला कळायला लागल्यापासून अनिल सुजाताच्या मागे होता, “सांगू

तिला सगळं”. पण, कळत असूनही ती सांगू शकत नव्हती. ती तिचं आईपण जगत होती. परवाच सावीने दहावी दिली आणि अनिल म्हणाला “तू तिला सगळं सांग. नाहीतर मी सांगतो”. सुजाताला या क्षणाला जराही सामोरं जायचं नव्हतं. दोघांनी मिळून तिला सांगायचं ठरवलं. सवीला सांगताच तिच्या चेहऱ्यावरचे बदलेले भाव तिने टिपले. काहीही न बोलता सावी तिच्या खोलीत गेली आणि दार लावलं. कुकरच्या शेटीने तिची तंद्री भंग पावली होती. अनिल म्हणाला, “कुंदा आली आहे. करेल ती स्वयंपाक” “सावी?” सुजाताने विचारलं. तो म्हणाला, “सुजाता, तिला वेळ दे. खूप मोठ्या धक्क्यातून जात आहे ती, तिला एकटे राहू दे. तुला तुझ्या वरती आणि तुझ्या संस्कारांवर भरोसा आहे ना? मग शांत रहा.”

ती बाहेर आली. दोन पोळ्या आणि भाजी एका प्लेट मध्ये घेतली आणि सावी च्या रूमच्या बाहेर आली. तिने दारावर टकटक केले. “सावी, बाळा, दार उघड गं... मला माहित आहे की मी हे आधीच सांगायला हवं होतं. पण धीर नाही झाला. सगळं हातातून निसटून जाईल असं वाटत राहिलं. बाळा, ऐकतेस ना गं? दहा वर्ष आम्ही वाट पाहत होतो आई-बाबा होण्याची. पण नशिबात नव्हतं. तू आलीस माझ्या आयुष्यामध्ये आणि मला नाही माहिती का, पण तुला बघताच मला वेगळं जाणवलं. तू माझीच आहेस असं वाटायला लागलं. मला माहित आहे तुझा जन्म माझ्या पोटातून नाही झाला आहे. पण एक सांगू का? ज्या क्षणी वाटलं तुझा जन्म माझ्या पोटातून नाही, तर माझ्या हृदयातून झाला आहे, तेव्हापासून तू माझी झालीस बाळा. माझं आयुष्य पूर्ण बदलून गेलं. मी फक्त तुझा आणि तुझाच विचार करायला लागले. तु मला ‘आई’ ह्या शब्दाचा अर्थ शिकावालास. आईपण म्हणजे काय हे शिकवलंसं. मग हे कळल्यावर सगळं बदललं का गं? माझं तुझ्यासाठी असलेलं प्रेम, तुझी माझ्या आयुष्यात असलेली जागा, सगळं तशीच आहे बाळा!”

अनिल ने तिच्या खांद्यावरती हात ठेवला आणि तिचा बांध फुटला. कशीतरी जेवली ती आणि पहाटे पहाटे तिला झोप लागली. स्वप्नात सावी तिच्या डोक्यावरून हात फिरवत आहे असं तिला दिसलं आणि हळूहळू तिला जाणवायला लागलं की हे स्वप्न नाही तर सत्य आहे. तिला खाडकन जाग आली “हॅपी मदर्स डे मा!” सावी तिच्या शेजारी होती. ‘मा’... खूप प्रेमात असताना सावी तिला ‘मा’ म्हणायची. सावी ने सुजाताला एक घट्ट मिठी मारली. बाहेर येतेस? सुजाता हो म्हणाली.

डायनिंग टेबलवर तिच्या आवडीचा लिलीचा बुके तयार होता आणि ‘World’s Best Mom’ असं लिहिलेलं ग्रीटिंग कार्ड सावी ने बनवलेलं होतं. तिच्या हातात चहा देऊन सावी म्हणाली, “सॉरी मा, पण तू माझी नाही आहेस हे मी सहनच करू शकले नाही. खोली मध्ये स्वतःला कोंडून घेतल्यावर विचार करत होते, सगळे म्हणायचे “तुझी आई वेगळी आहे” पण आता कळत आहे ती खरंच वेगळी आहे. त्या आईने मला जन्म दिला, पण जगायला तू शिकवलंस. “हे जग सुंदर आहे, तुझ्या आवडीने जग. स्वतःचे विचार मांड. मुक्त आयुष्य जग” हे तू मला शिकवलंस. मला माझी स्पेस दिलीस. मला स्वाभिमानी बनवलंस. मी आज इथे नसते तर काय असते याचा विचारही करत नाही. आणि तू म्हणालीस ना, “माझा जन्म तुझ्या पोटातून नाही तर हृदयातून झाला आहे” खरंच मा, माझा जन्म हा फक्त तुझ्या हृदयातून झाला आहे. जे खूप सुंदर आहे ज्यात फक्त आणि फक्त प्रेमच आहे. मी तुझीच आणि तुझीच राहीन. Happy Mother’s Day Maa!” दोघांनाही अश्रू आवरत नव्हते. गळ्यात पडून दोघीही कितीतरी वेळ बसल्या होत्या.

घसा खाकरात अनिल म्हणाला “हा बापडा बाप पण आहे हं इथे”, “बाबा”! सावी त्याला जाऊन बिलगली आणि ते घर पुन्हा अजून जवळ आलं.

“निवृत्ती नंतर कोठे रहायला आवडेल” या प्रश्नाचे उत्तर सहज पणे येते की,” आपल्या स्वतःच्या घरात रहावं आणि तिथेच शेवटचा दिवस गोड व्हावा.” पण आपली इच्छा आणि वास्तव यात अंतर असते. त्यामुळे “निवृत्ती नंतर कोठे रहायचं” या प्रश्नाला वेगवेगळी उत्तरे असतात.

भारतीय आणि विशेषतः;मराठी लोक निवृत्तीनंतरचे किंवा वृद्धत्वाच्या प्रवासाचे पर्याय शोधताना आता निवृत्त वसाहतीचाही विचार करत आहेत.मग ते महाराष्ट्रात रहाणारे असोत की अमेरिकेत !

एकट्याने घरात रहाणे, त्यामुळे येणारा एकाकीपणा, आणीबाणीत मदतीला कोण धावून येणार हा प्रश्न, असुरक्षित वातावरण, इत्यादी समस्यां आता अमेरिकेतच नाही तर अगदी पुण्यातही तशाच आहेत. वाढते आयुष्यमान हा आणखी एक घटक आहे. भारतात रहाणाऱ्या पुष्कळ कुटुंबात आई वडील आणि मुले -सुना एका घरात रहातात. पण मुलगा आणि सून दोघे नोकरी करत असल्यामुळे व्यस्त असतात. बरेच वेळा नोकरीनिमित्त मुले परगावी आणि परदेशी असतात. अशा वेळी वृद्ध होणाऱ्या आई वडिलांना एकाकीपण जाणवू लागते.

काही घरात दोन ते तीन पिढ्या असतात. अशावेळी पुण्यातले आपले आईवडील सांभाळायचे की नातवंडांना सांभाळण्यासाठी अमेरिकेत/पर गावी जायचे हे प्रश्न साठीतल्या लोकांना असतात.

अमेरिकेत मुले वेगळी रहातात. आणि व्यस्त असतात. त्यामुळे त्यांच्यावर आपल्या वृद्धपणाची जबाबदारी सोपवणे व्यवहारी होत नाही. नोकरी आणि करिअर पायी गावोगावी जाणाऱ्या मुलांमागे जाणे आणि त्यांच्या जवळपास रहाण्याचा प्रयत्न करणे हे नेहेमीच शक्य नसते.

अशा अनेक गोष्टी... अर्थातच निवृत्त निवास किंवा वसाहती ही संकल्पना आता अमेरिकेपासून पुण्यामुंबईपर्यंत मूळ धरू लागली आहे.

अमेरिकेत प्लॉरिडा, शिकागो, उ. कॅलिफोर्निया अशा ठिकाणी भारतीयंसाठी निवृत्त वसाहती होत आहेत.

त्यातील बऱ्याचशा वसाहती स्वावलंबी पणाने राहू शकणाऱ्या लोकांसाठी आहेत. वृद्धपणाच्या प्रवासात निवृत्ती हे पहिले ठिकाण असते. पण त्यापुढील प्रवासासाठी “continuing care” ची सोय असलेल्या वृद्धसंगोपन निवासाची आवश्यकता असते. म्हणजे स्वायत्त रहाणे , मदतीने रहाणे आणि विकलांग होण्याची वेळ आलीच तर सेवा संगोपनाची सोय स्वीकारून रहाणे या वृद्धसंगोपन निवासाच्या पायऱ्या असेलला निवास असणे आता गरजेचे वाटू लागले आहे. (independent living , assisted living and nursing home).

‘वृद्धाश्रम म्हणजे म्हाताऱ्या लोकांना अडगळीत टाकण्यासाठी जागा ‘ अशासारख्या समजूती आता भारतातही बदलत चालल्या आहेत. मागणी तसा पुरवठा या नात्याने चांगले निवृत्त निवास आणि वृद्धसंगोपन निवास भारतातील मोठ्या गावी निर्माण होऊ लागले आहेत. पुण्यात आणि अन्य ठिकाणी “अथश्री” सारख्या वसाहती प्रथम सुरू झाल्या. म्हणजे स्वायत्त रहाण्याची आणि जेवणाची सोय असेलला वृद्ध निवास ! आता त्यापुढील पायऱ्यांचा विचार करून बांधलेले विविध प्रकारचे वृद्ध निवास दिसू लागले आहेत.

“आपले आईवडील सुरक्षित ठिकाणी राहू शकतात आणि त्यांची काळजी घेतली जाते” हा दिलासा परदेशी असणाऱ्या मुलांना मिळत असल्यामुळे अशा ठिकाणी रहाण्यासाठी मुलेही आईवडिलांना प्रोत्साहन देत आहेत. ‘या वयात ‘ पुन्हा भारतात परत जाऊन नवीन तडजोडी करायच्या नव्हत्या, ते लोकही अशा वृद्ध निवासांचा दर्जा पाहून ; “अमेरिकेतून परत ‘पुण्याला’ जावे का “ याचा विचार करताना दिसू लागले आहेत.

पुण्याजवळील प्रातिनिधिक अशा तीन वृद्ध संगोपन निवासाची माहिती घेण्याची संधी मला या वर्षी मिळाली.

१. मधुरभाव : (www.ajmedicalfoundation.com; ajfoundation05@gmail.com)
२. तपस : (info@tapashealthcare.com)
३. सन वर्ल्ड /Sunworld (www.oldage-home.com ; sunworldforseniors@gmail.com)

दरमहा सुमारे २०हजार ते ३०हजार रुपयात रहाण्याची सोय होऊ शकते.(किमतीबद्दल अधिक तपशील त्या त्या संकेतस्थळांवर अथवा इमेलवर मिळू शकतील.)

मधुरभाव : अंजली देशपांडे यांनी जेव्हा आपल्या स्मृतिभ्रम झालेल्या वडिलांना वृद्धाश्रमात ठेवले तेव्हा त्यांना दोघांनाही काही विपरीत अनुभव आले. काळजी सेवक म्हणजे केअर गिव्हर्स च्या एकूण सेवांच्या प्रवृत्तीत मोठे बदल करणे आवश्यक आहे असे अंजलीला वाटले. त्यामुळे त्यांनी स्वतःच मुंबईच्या टाटा संस्थेतून जिरान्टोलॉजी चे प्रशिक्षण घेतले. त्यातून मधुरभाव या संकल्पनेचा आविष्कार झाला आणि २०१२मध्ये त्यांनी मधुरभाव नावाची संस्था सुरू केली. दैनंदिन जीवनात ज्यांना मदत लागते त्यांच्यासाठी आणि स्मृती विषयक आजार असणाऱ्यां ज्येष्ठ नागरिकांसाठी हा वृद्धसंगोपन निवास चालवला जातो. “भावनाहीन संस्था” ही वृद्धाश्रम आणि वृद्ध सेवा पद्धतीची कल्पना बदलून ते आपुलकीच्या सेवकांचा सहवास असलेले आपले घर वाटले पाहिजे. तिथे प्रत्येकाला आत्मसन्मानाने रहाता आले पाहिजे. हे मधुरभावाचे सूत्र आहे. “वृद्धत्वाची आनंदयात्रा’ हे त्यांचे बोधवाक्य.

या निवासात पुढील प्रकारच्या सोयी आहेत:

१. कायमचे रहाण्याची सोय.
 २. पण शस्त्रक्रियेनंतरच्या पुनर्वसनासाठी काही दिवस तात्पुरती सेवा.
 ३. फक्त दिवसा सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत येऊन येथील सेवा आणि उपक्रम यांचा लाभ घेण्याची सोय. . (डे केअर)
 ४. घरी रहाणाऱ्या वृद्धांसाठी गृहसेवा म्हणजे होमकेअर देण्याची व्यवस्था
 ५. अतिशय आजारी, अंथरुणाला खिळून असलेल्या अथवा विकलांग वृद्धांसाठी विशेष सोयी असलेला “नर्सिंग होम” सारखा विभाग.
- अर्थात सेवेनुसार वेगवेगळे दर आहेत.
- .निवासात प्रशिक्षित कर्मचारी आहेत. २४ तास रुग्णवाहिका असते. निवासी लोकांना उत्तम आहार दिला जातो. खोल्यांची व्यवस्था चांगली आहे. निवासी लोकांच्या करमणुकीसाठी विविध कार्यक्रम आणि उपक्रम असतात. आणि मुख्य म्हणजे

निवासी लोकांचे कोणी हाल करू नये यासाठी बऱ्याच ठिकाणी छायाचित्रक (CCTV camera) पहारा करत असतात.

अमेरिकेतील काही मराठी लोकांचे नातेवाईक मधुरभावमध्ये रहातात.

तपस :

सण थोरलेपणाचा: ज्येष्ठांबरोबरचा सहज संवाद

कार्यक्रमाच्या या शीर्षकातच त्याचे वेगळेपण आहे. या विशेष कार्यक्रमाचे आयोजन तपस या वृद्ध संगोपन संस्थेच्या वर्धापनदिनानिमित्त यंदाच्या मार्च महिन्यात करण्यात आले. ज्येष्ठांशी संबंधित मानसशास्त्र, वैद्यकीय सेवा, वयोवर्धन आणि सामाजिक कार्य अशा विविध पैलूंचेर त्या त्या क्षेत्रातील मान्यवरांनी या कार्यक्रमात मार्गदर्शन केले. या मान्यवरांशी ज्येष्ठ मनोविकासतज्ज्ञ डॉ. आनंद नाडकर्णी यांनी संवाद साधला. 'तपस' या वृद्धसंगोपन निवासात 'न्यूरो रिहॅबिलिटेशन' म्हणजे अपघात, पक्षाघात (स्ट्रोक), कंपवात, मज्जारज्जू आघात (म्हणजे स्पायनल कॉर्ड इंज्युरी) वार्धक्यामुळे मेंदूची क्षीण होणारी यंत्रणा, स्मृतिभ्रंश असा कारणांनी शरीरयंत्रणेवर येणाऱ्या मर्यादातून वाटचाल करण्यासाठी ज्येष्ठ व्यक्तींना मदत करण्यावर भर दिला जातो.

तसेच तपस व आयपीएच तर्फे 'माध्यान्ह' हा ज्येष्ठांसाठीचा स्वमदत गट दर महिन्याच्या पहिल्या सोमवारी आयपीएचच्या कर्वे नगर येथील केंद्रात विनामूल्य आयोजित केला जातो.

तपस मध्ये वृध्दांच्या पूर्ण परावलंबी ते काहीसे परावलंबी असे सर्व प्रकारचे रुग्ण येतात. शक्य तितक्या लवकर त्यांना 'बरे' करून घरी पाठवण्यावर भर असतो. परावलंबी वृद्धांना शारीरिक, मानसिक, तार्किक, (कॉग्निटिव्ह) आणि सामाजिक दृष्ट्या सक्षम होण्यासाठी योग्य दिशेने प्रयत्न करणारी अशी सार्वगोपनीय सेवा देण्यात येते. मेंदूच्या गमावलेल्या क्षमता परत मिळवण्यासाठी पुनर्शिक्षण (रि लर्निंग) देतात. प्रत्येकाच्या परिस्थितीनुसार व्यक्तिगत शिक्षण, देण्यावर भर असतो. त्यासाठी रुग्ण आणि त्यांचे कुटुंबीय यांना उपचारात सहभागी करून घेतले जाते. रुग्ण लवकर सक्षम आणि स्वावलंबी कसा होईल हे ध्येय असते. कारण व्यक्तीला आत्मसन्मानाने जगता आले पाहिजे. (तरच तो शेवटचा दिवस गोड होईल.)

सनवर्ल्ड:

सन वर्ल्ड च्या संस्थापिका डॉ. रोहिणी पटवर्धन या मुळात पुण्यातील एका महाविद्यालयाच्या प्राचार्या. पण त्याबरोबरच पत्रकारिता हाही पिंड असल्यामुळे, वृद्धाश्रमांचे काही प्रश्न त्यांनी जवळून पाहिले आणि नुसतीच त्यांना वाचा फोडून त्या थांबल्या नाहीत, तर त्यांनी स्वतःच वृद्धांमधून व्यवस्थापनाची पदविका घेतली आणि पुण्याजवळ एक जुनी इमारत घेऊन तिथे 'सन वर्ल्ड फॉर सिनिअर्स' हा वृद्ध निवास सुरू केला. त्यासाठी इमारतीचे सोयीस्कर नूतनीकरण आणि सुशोभीकरण केले. आज मुळशी तलावाच्या काठी निसर्गरम्य असा ५० खोल्यांचा निवृत्त निवास उभा आहे. दोन मोठी सभागृहे, भोजन गृह, मंदिर, आणि जीवनाच्या अखेरी सुश्रुषा करण्यासाठी एका सुश्रुषागृहाची योजना असा हा निवास. २४ तास रुग्णवाहिका, परिचारिका आणि अन्य सेवेकरी येथे असतात. अमेरिकेत जी कॉन्टिन्युइंग केअर वसाहत असते, तशी ही लहानशी वसाहत आहे. पाहुण्यांसाठी आणि निवासी लोकांच्या नातेवाईकांसाठी स्वतंत्र खोल्यांची सोय आहे.

स्वतंत्रपणे राहू शकणारे (इंडिपेंडंट), दैनंदिन कार्यक्रमात मदत लागणारे, (अस्सिस्टेड लिविंग वर्गात मोडणारे) आणि विकलांग (नर्सिंग होम या प्रकारात असणारे) अशा सर्व प्रकारचे लोक इथे रहातात.

“ज्येष्ठ नागरिक हा आपल्या समाजाचा महत्त्वाचा घटक. आपल्या दैनंदिन जीवनात त्यांचा अडथळा होत नसतो; तर त्यांची सेवा करणे हा आपल्या जीवनकार्याचा एक हेतू आहे. तशी सेवा करण्याची संधी आपल्याला मिळणे हे त्यांचे आपल्यावर उपकारच आहेत.” ही महात्मा गांधींची विचारसरणी आणि त्या विचारांवर या वृद्ध निवासाची संकल्पना आधारलेली आहे.

“सनवर्ल्ड” हा आपले उत्तरायुष्य जगण्याच्या कल्पनेचा एक सुंदर आविष्कार व्हावा. ते एक समृद्ध जीवनकेंद्र असावे. या साठी आम्ही धडपड करतो. “ असे रोहिणीताई सांगत होत्या.

आपले जुने घर सोडून आलेल्या ज्येष्ठ लोकांना हे 'आपुले घर' वाटावे.. आपल्या शारीरिक उणिवा विसरून त्यांनी सकारात्मक दृष्टीने इथल्या उपक्रमात भाग घ्यावा, आणि आनंदाने रहावे यासाठी विचारपूर्वक अनेक सोयी केल्या आहेत आणि अनेक उपक्रम आखले आहेत. प्रत्येक व्यक्तीला एकीकडे त्यांचे व्यक्तिगत स्वातंत्र्य अबाधित ठेवता यावे, त्यांचा आत्म सन्मान फुलत रहावा आणि त्यांना घरचे प्रेम मिळावे यासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्न केले जातात. ताजी गरमागरम पोळी प्रत्येकाच्या पानात पडते. पण काहींना चावायला अडचणी असतात. अशावेळी ती पोळी मिक्सरमधून छान मऊ करून देण्याची संवेदना क्षमता आणि जागरूकताही जेवणघरातील सेवेकरी दाखवतात. हा निवास सुरू केला तेव्हा प्रथम गावातल्या लोकांना 'हे आपले मित्र आहेत हे समजलेच नाही. गावकऱ्या (गुंडांनी) थोडा त्रासही दिला. पण इथे रहाणारे लोक गावच्या मुलांना अभ्यासात मदत करू लागले आणि मग गावाने सर्वांना सामावून घेतले. अर्थात निवासाभोवती कुंपण, सुरक्षा छायाचित्रक (CC TV camera) अशी योग्य व्यवस्था केलेली आहे.

या निवासात तात्पुरती रहाण्याची सोयही होऊ शकते.

या निवासाला भेट दिली तेव्हा तेथील बऱ्याच लोकांशी स्वतंत्र गप्पा मारण्याची संधी मिळाली आणि त्यातून त्यांचे समाधान जोखता आले.

“इथे तुम्ही का आलात” असा एक प्रश्न त्या गप्पांच्या ओघात मी विचारला. त्यातून समजले, की येथे विविध कारणांनी लोक रहायला येतात. सुट्टीवर जाताना काही लोक आपल्या वृद्ध पालकांना महिना दोन महिने इथे सोडून निर्धास्त होऊ शकतात.

असे तात्पुरते आलेल्या काहींना हा निवास इतका आवडला की त्यांनी आपण होऊन मुलांना सांगितले, की, ” आता आम्ही कायमचे इथेच रहातो. कारण इथे आम्हाला मित्र मिळाले आहेत. त्यांच्याशी गप्पा मारायला मजा येते. तुम्ही मधून मधून भेटायला येत जा, तेवढे पुरे आहे. “

काही पालकांची मुले परदेशी स्थायिक झाली आहेत. त्यांना आणि त्यांच्या मुलांनाही हा निवास सुरक्षित वाटतो.

काहींना जीवनसाथी च्या वियोगाने आलेले एकाकीपण नको वाटले. ते आता इथे आनंदाने रहातात.

काहींना पक्षाघात झाला आणि घरी २४ तास सोय होणे खर्चिक आणि असुरक्षित वाटले. त्यांना इथे मदत मिळते.

काही त्यांच्या मनाविरुद्ध मुलांनी येथे आणून सोडलेले आहेत.

एकूण ४३ लोक सध्या इथे रहातात. कोणत्याही कारणामुळे आलेले असोत, ते सगळे “आनंदी” दिसले.

त्यांच्यापैकी दर दोन रहिवाशांमागे एक अशा प्रमाणात सेवेकरी आहेत. त्यामुळे कोणाला असे वाटत नाही की “सेवेत दुर्लक्ष होते.” सत्तर ते ब्याणव या वयोगटातले हे सर्व लोक आहेत.

सभागृह आणि रहाण्याची व्यवस्था असल्यामुळे येथे काही संस्थांची शिबिरे होतात. नेहेमीच्या वृद्ध रहिवाशांना हि एक सत्संगाची पर्वणी वाटते. चांगली व्याख्याने आणि परिसंवाद ऐकायला मिळतात.

बिले भरण्यापासून ते औषधे घेण्यापर्यंत मिळणारी मदत, उत्तम वातावरण, उत्तम जेवण, समवयस्कांचा सहवास, उत्साह जागता ठेवणारा दिनक्रम, दर रविवारी होणारे मेळावे आणि सहलीसारखे कार्यक्रम, स्वतःचे छन्द जोपासण्यास मिळणारा निवांतपणा, संध्याकाळी खोलीबाहेर बसून मारता येणाऱ्या गप्पा... निवांत निवृत्तीचा आणि 'वृद्धत्वि निज शैशवास जपणे' याचा आनंद यापेक्षा वेगळा काय असतो ?

ही सावली कुणाची ?

सुगंधाची ही सावली
जागोजागी विखुरलेली,
मातीच्या पुतळ्यांना
संजीवनी ती देवून गेली (१)
अनंत तिचा सुगंध तो
आसमंत दरवळतो,
डोलती पुष्पे उसन्या गंधी
सुंदर सुंदर जीवनरंगी (२)
काळाची ती दीर्घ सावली
शांतवी साऱ्या अवनीला ,
हसते मनांत हसवी जगांत
आनंद परसे पवनाला (३)
आकाशातील चंद्रकोर ती
पाहुनी खुदकली सावलीला ,
अवतरली ती धरती वरती
नाच नाचवी जीवनाला ;
सूर्य उगविता पसार झाली,
थिरकत ठेवी वसुंधरेला (४)
तप्त सूर्य तो अवनीवरती ,
काय सांगतो सावलीला ?
राखोडी बनवुनी भस्मतसे,
पावन करतो अधिक तिला (५)
शांत सुगंधी शीतल सावली
ज्ञान अंकिती अनंत जवळी ,
हसा हसवा सुगंध पसरवा
घोकीत घोकीत जगती जगली (६)
ज्ञानाची ही साउली
कर्तृत्वाची ही माउली ,
तारून गेली दलित - दलिता
देउन गेली जीवन सरिता (७)

अज्ञानाच्या कोंडीमध्ये
गुदमरलेले असंख्य काष्ठ,
अहो काष्ठम्व काष्ठम्व
चंदन होती सर्वच सर्व (८)
सावलीचा हा महिमा
पसरे पर्वत - राजी वरती ,
चंदनाची बने उगवती
गिरी- कुव्हरी शिखरावरती (९)
सर्व सर्वांचे असे असावे
सावली शिकवी सर्वांना ,
प्रेम- भावे प्रेम पावते
प्रेमाचा ती महिमा गाते (१०)
गिरी -शिखरी , शांत सरोवरी
तरुतळी अन सागर-लहरी ,

ध्यान धरितसे साजरी सावली
ज्ञान देतसे अनंत कवनी (११)
कसे जगावे , कसे मरावे
सावली सांगे सर्वांना ,
जरा-मरण ते अटळ असावे
काय तयांचे ध्यान धरावे ! (१२)
गंगोली अन केदारनाथ
यमुनोली अन बद्रीनाथ,
सावली संगे समावले
पावन पावन तन - मन झाले (१३)
गीतेची ही प्रतिकृती
अर्जुन वसवी सर्व - मती,
तस्मात उत्तिष्ठ अर्जुना
सावली सांगे सर्व जना (१४)

मुकुंद मार्तंड मोहरीर,
सॅन डिएगो , अमेरिका

Diwali Leftover-Makeovers

Gouri Dange Pune

Gouri Dange is a writer, editor and family counselor. She has 8 published books of fiction and non-fiction and is a columnist with the Times of India and The Hindu, and contributes to several magazines. She teaches Creative Writing at FLAME University, Pune.

Post-Diwali stockpiles of snacks can be transformed into some rather exotic dishes

In a time when, fortunately for us all, the world had not thrown up the phrase and the concept of Super Woman/Super Mom, there were some things that your mom did well, and some things that she just threw up her hands over and said – ‘can’t do it’. Of course, not without a bit of a struggle.

In her younger, more optimistic days, my mother insisted on making all Diwali snacks at home, from scratch. And no, they were not the world’s best and did not send us into raptures of ‘maa key haat kaaa ...mmmm” . Her productions were only remotely related to the things her more deft friends made. Come Diwali, we would be happy to see the misshapen little things being sent off to kind, tolerant neighbours - and plates of much better stuff landing up in return.

Our hands would be rather sore with her early attempts at home productions - since we would be press-ganged into squeezing down on some beautifully archaic but highly inconvenient kitchen equipment. There were wooden gadgets with shiny brass discs and what-nots, from which one was expected to extrude chaklis and shev directly into a cauldron of angry oil. You were then supposed to fish them out all nice and evenly brown – well-fried and not soft inside and hard outside. There were also those motor-ability defying karanjis ...needing the use of all ten fingers. You had to roll, fill, seal, turn, twist, tweak and then they had to be fried just enough to keep them all white and pristine. Somehow things never worked out exactly that way.

Pre-Diwali, while from the neighbour’s house we could hear the low murmur and soft laughter of happy, industrious women, and an occasional snatch of a well-hummed Marathi song, our kitchen was the Battle of Panipat. It usually ended with my mother having to lie down with a dark scarf tied around her eyes and my brother scraping stuff off the kitchen wall with sand paper. Really.

After some years of this seasonal struggle, our mother decided to just let it go. ‘Ahhh forget it’ she said and began buying it all from more patient and enterprising women and the famous mithai walas...and we all rested easy, as did our teeth and our hands. What did emerge though, from those Panipat days and from later, saner times, was a rather wonderful repertoire of

dishes that she invented to use up the stockpiles of snacks of all kinds of hues and textures. While there are some people who rule the kitchen when it comes to making Diwali sweets, there is a small, unsung lot, who specializes in leftover-makeovers.

So post Diwali, or any festival, if you’ve got a rather odd mix of leftovers on your hands, they must be something like this: Tins with broken bits of chakli and kadboli, chiwda picked clean of all the kaju and kismis; crushed and half-broken laddoo, karanji, shankarpali, a few pieces of pedha and barfi sitting all alone in their boxes.

The savouries first. Broken chakli pieces were simply introduced into a boiling kadhi and allowed to sit there for about half an hour - and then eaten with a soft velvety moong-dal-rice khichadi. Or chakli pieces were lowered into a bubbling aamti. Scooped up into a hot phulka, they taste terrific. Chaklis crumbled on to a cool mound of curd-rice makes another nifty meal.

All kinds of leftover sevs and chiwdas would be mixed together and used as the base for a misal. The really exotic cousin of this dish was what came to be called ‘dhaplak’ amongst family and friends. The etymology of that word is lost to humanity...but one suspects it was a desi version of ‘pot luck’. Everyone pooled their leftover chiwdas etc, my mother made a really spicy green masala potato-onion curry. Someone else made fiery red usal; the people downstairs got beautifully set dahi; finely chopped onions, tomatoes and dhania came with my aunts; and pavs materialized from somewhere. The dhaplak was then assembled in soup plates. Pav sliced half and placed face up, chiwda sprinkled over liberally, the two wet dishes layered on, the whole garnished with onion-tomato-kothmir, and finished off with a tablespoon of rich dahi. Eaten with a spoon - as a one-dish meal, piping hot, off Wedgewood soup plates - there’s Anglo meets India for you.

The sweet snacks reinvented themselves too. Shankarpalis got a twirl in the mixer - and became the base for apple pie. Karanjis, chirotas, anarsaas - all the broken, bottom-of-the-pile lot, were crushed and boiled well in milk for an exotic kheer. A medley of pedhas and barfis lent body and character to gajar and dudhi halwas - you just crumble them in and enjoy the rich milky flavour and the little dots of colour and silver.

At the very tail end, just before all the bins and tins of snacks

were washed and put away, the last and final crumbs of everything were emptied out on to a big plate ...sweet, savoury, sour...everything. Then the kids were given this eclectic mix to use for our games of 'house-house'. We then processed it further - we mixed in water, we added haldi, salt, red masala ...stolen imli....even tea leaves for some reason ...and dished it on to tiny plates and vessels (made of some dark, indeterminate metal with a rather funny smell). Then we, sundry pets and miscellaneous dolls, and any indulgent adult who was willing to participate, sat around and ate like lords, off these dubious-metal miniature plates. And lived to tell the tale. Happy, Happy Diwali.

गझल

नशील्या धुंद रात्रीच्या, किती कैफात आहे मी
गुलाबी गोड ओठांच्या, पुन्हा प्रेमात आहे मी

वृथा तू शोधिसी वेड्या, मला देवालयामध्ये
इथे साऱ्यात आहे मी, तुझ्या हृदयात आहे मी

फुलांचा माळुनी गजरा, किती करतेस तू नखरा
तुझ्या नखऱ्यात आहे मी, धवल गजऱ्यात आहे मी

नकोश्या वर्तमानाची, जरी जाणीव झालेली
असे का वाटते अजुनी, मला स्वप्नात आहे मी

अणू-रेणूत आहे मी, नि प्रत्येकात आहे मी
दिवसभर राबणाऱ्या या, तुझ्या हातात आहे मी

कशी तोऱ्यामधे म्हटली, तिला मी फोन केल्यावर
तुझ्याशी बोलते नंतर, जरा कामात आहे मी

हरपली भूक अन् तृष्णा, सुचत नाही नवे काही
अता माझे मला कळले, किती व्यापात आहे मी

कधी काळी निघत होता, म्हणे तो धूर सोऱ्याचा
प्रदूषित जो अता झाला, अशा देशात आहे मी

जगाची ना तमा उरली, जणू स्वर्गात आहे मी
सख्या रे घट्ट बाहूंच्या, तुझ्या विळख्यात आहे मी

कुठे आहे ?, कशी आहे ?, जशी आहे, तशी आहे
नव्या ध्यासात आहे मी, तुझ्या श्वासात आहे मी

जरी गझला नव्या लिहूनी, सरवली सर्वही पाने
मला ठावूक आहे की, तरी कचऱ्यात आहे मी

उमा पाटील धुळे

Painting by Meenakshi

मुली पाहण्याचा कार्यक्रम.

मुली पाहण्याचा कार्यक्रम हा प्रत्येक विवाहइच्छुक तरूणाच्या वाटेला येतोच आणि त्यात जर तो पहिलाच कार्यक्रम असेल तर

आणखीनच गंमतीदार वाटतो आणि आजच असा कार्यक्रम पाहण्याचा, अनुभवण्याचा योग माझ्या नशिबी आला. मुलाने विशी गाठली, मिसरूडे फुटल की तो विवाहस पाल झाला अशी एकंदरीत जुनी समजूत अजूनही काही पालकांच्या मनात ठाण मांडून आहे.

मग त्या समजूतीआड चॉईस, करीअर, “नोट रेडी नॉऊ” असले कुल शब्द येत नाही आणि असे विचार करणार्या माझ्यासारख्या तरूणांना मग तोंड दाबून बुक्याचा मार सहन करावा लागतो. जन्मदात्यापुढे काय करणार बापुडे ?? असो ..

तर अशाच काहीशा मनस्थितीत एकंदरीत मला युद्धापेक्षा भयानक परिस्थितीला सामोर जावं लागलं.

नाही म्हणजे, ही सुरुवात लग्नाळू नातेवाईकांपासून होते.

प्रत्येकांच्या नात्यात अशी एक तरी व्यक्ती असते जिला लग्न म्हटलं की, हुरहुरी येते किंबहुना लग्न जमवणं आणि ते पार पाडणं हाच त्यांचा पार्ट टाईम हॉबी असतो आणि अशा व्यक्तींना काळ, वेळ, प्रसंग कशाचेही भान नसते. अमकी म्हातारी गचकली तिच्या तेराव्याला गेलो की, सुतकामध्येसुद्धा सुतकी बॉम्ब फोडतात मग माझ्यासारखा डबल ग्रॅज्युएट, तरणाताठा, दिसायला बरा मुलगा दिसला की, ह्यांच्या चांभारचौकशा सुरू..

अशाच काहीशा चांभारचौकशीनंतर एकेदिवशी भल्यापह्याटे व्हॉट्स अपवर एका मुलीचा फोटो, घराणे, आणि त्यांचे डिटेल्स माझ्या मोबाईलवर येऊन टपकले. पाठवणारा आपल्याच सख्खा बहिणाचा नवरा असल्याने काही बोलताही येत नाही

आणि बोलणार काय हो? सख्ख्या बहिणाला नांदायच आहे तिथे म्हणून सगळं ऐकून घ्यावं लागतं. फोटो पाहून “ आवडली नाही” इतकं पुरेसे उत्तर देऊनही

“अरे लेका परत्येकाशात बघ तरी, फुटमध्ये अन् रिअल दिसण्यामंदी फरक असता.” असे ह्यांचे डायलॉग अगोदरच ठरलेले असतात त्यामुळे मन मारून जावं लागतं.

तर मी अगदीच आपला सॅम्पल म्हणून मुलगी पाहयलो गेलो..

मुलीचा बाप तर अगदी नम्र नम्र होऊन बोलू लागतो ऐरवी त्याचं वागण बेदारक जरी असलं तरी अशा प्रसंगामध्ये अगदी कशी कोण जाणे त्याच्या स्वभावात सार्था जगातली नम्रता एकवटलेली असते. बोलणं चालणं सुरू झालं आम्ही अमकं अमकं करतो, अमुक अमुक आमची परिस्थिती, अमुक अमुक आमची मुलगी, अमुक अमुक छान करते वैगेरे वैगेरे.. अशा काहीशा गप्पा त्या तिथे जमलेल्या मोठ्या माणसांत रंगलेल्या असतात आणि मी मात्र भेदरलेल्या सशाप्रमाणे इकडे तिकडे ऊगीच आपला पाहू लागतो. घरांचे पडदे, शोकेस, घड्याळ मग त्या मुलीचा लहानपणीचा असणारा फोटो हे सगळं पाहून झाल्यानंतर किचनमधला पडदा हलल्यासारखा वाटतो आणि बारीक कुजबुज कानी येते .”मुलगा दिसायला बरा आहे हो.”

ते आपल ऊगीचच बायका बायका रंग , डोळे, केस, अशा एकंदरीत माझ्या वर्णावर चर्चा सुरू असते.

अजय चव्हाण ठाणे

मग थोड्यावेळाने चहा आणि नाश्ता आला हल्ली कांदे खुप महाग झाले आहेत त्यामुळेच की काय कांदेपोहेऐवजी एका बशीमध्ये रेडीमेड किंवा खास हॉटेलवरून मागवलेला ढोकला माझ्या वाटेला आला.

मुलगी अगदी लाजत लाजत खाली मान करून बसलेली असते. नेमकं त्याचवेळी बाजूच्या खिडकीतून कुणीतरी आपल्याला पाहतयं असा भास होतो सहजच म्हणून नजर जाते तर एक भन्नाट आयटम समोरच्या दारात ऊभी असते आणि तिच्यासमोर ही मुलगी अगदीच चाय कम पाणी वाटते. झालं.. सगळं लक्ष इथेच विचलित झालं. मग अमके ढमके प्रश्न आणि अमकी तमकी चौकशी झाल्यानंतर मोर्चा परत जायला लागतो. कुठेतरी बसून निवांत विचारविनिमय करावं म्हणून एका हॉटेलमध्ये आमची गाडी वळते मग पाहण्याचे आणि आमच्या वडिलधारांचे बोलण सुरू असताना अगदी एक मुलगी एका मुलाबरोबर बाईकवरून उतरते.

मगाशीच साडीवर सतीसावती भासणारी मुलगी स्कर्टवर अगदीच वेगळी वाटते आणि नेमकं आमच्या पाहण्याच लक्ष तिच्याकडे जात आणि त्यांना चहा पिताना लागलेल्या ठसक्याबरोबर माझ्या लग्नाचं घोड काहीवेळ तरी तिथेच अडत.

खडतर वाटेवर

अनेक काटे टोचत होते

आशा होती फुलांची

म्हणूनच पाय थांबत नव्हते

उद्याच्याच आशेवर

आजच जगणं आहे

कधीतरी यश मिळेल

यासाठी हा प्रयत्न आहे

वैद्य सुप्रिया स्वप्निल शिंदे, यू के

मी सखी. माझीच. ही माझीच कहाणी. मी श्लोका. आज बऱ्याच दिवसांनी स्वतःशीच संवाद साधणार आहे, अगदी ठरवून.

आज एक प्रोजेक्ट पूर्ण झाला. त्याचीच पार्टी आटोपून श्लोका घरी परतत होती. त्यापेक्षा आनंद हा होता कारण तिची उद्यापासून आठवडाभर सुट्टी होती. आता मुलांच्या शाळा आणि अनिकेतची प्रोजेक्ट डेड लाईन जवळ म्हणून ते कुठेच बाहेर जाणार नव्हते. ही सुट्टी फक्त तिची. घरी पोहचाला दोन वाजलेच. पण उद्या रविवार त्यामुळे काळजी नव्हती. घरी गेल्यावर कधी एकदा अंधरूण गाठते असं तिला झालं होतं. दुसऱ्या दिवशी सकाळी ती आरामात उठली. अनिकेत ऑफिसच्या तयारीत होता. तिने लागलीच आवरून ब्रेकफास्ट केला आणि तो निघाला. मुलांना बघायला ती त्यांच्या खोलीत गेली. इतकी गोड दिसत होती ना, तिला अचानक जाणवलं आपण किती दिवसांनी आपल्या मुलांना एवढं शांतपणे बघतोय. छान वाटलं. मग तिने त्यांना उठवलं आणि भरपूर गप्पा मारत तिघांनी नाश्ता आटोपला. आज लेकीला छान नाहु घातलं. मुलाला पण मस्त अंधोळ घालून दिली. तिचे आवरून बाहेर पडले. आज तिघांचाच दिवस होता. मस्त भटकले, थोडी खरेदी केली. जेवणासाठी अनिकेत पण आला. मस्त गप्पा मारत सगळे जेवले. अनिकेतने परस्पर ऑफिस गाठले तर हे तिचे घरी परतले. कितीतरी दिवसांनी ती दुपारची निवांत झोपली. तासाभरात जाग आली पावसाच्या आवाजाने. मग काय, कॉफी ची हुक्की आली आणि ही उठली. छान वाफाळत्या कॉफी चा मग हातात घेऊन ही व्हरांड्यात निवांत बसली. ती आणि फक्त तीच.

काहीबाही आठवत, उगाच डोळे भरून आले. आठवणींना कुठे काळ वेळेचे भान. त्या आपल्या येतात आणि गाठतात आपल्याला, कधी एकांतात, कधी एखाद्या गाफील क्षणी. मग होतो गोंधळ आपलाच, काय काय आवरयाचे आणि काय काय सोडून घ्यायचे. अशीच काहीशी त्रेधा श्लोकाची उडाली. तिला अजिबात रडायचे नव्हते. कुठलेच जुने दुखणे उकरून काढायचे नव्हते, पण तरीही ते सहजच झाले.

नवीन लग्न झाल्यावर होणारी कुचंबणा, नवीन घरात जुळवून घेतांना झालेले प्रसंग. तिचा आणि अनिकेतचा काही प्रेम विवाह नव्हता त्यामुळे सगळेच जुळून यायला थोड्या वेळाची आहुती द्यायला लागली. तिच बोट कितीवर्ष तिच्या मनात सलत होती. तेव्हा नोकरी पण नवी होती, तिथल्या तऱ्हा अजूनच वेगळ्या. विचार करता करता तिला हसू आले, तिकडे जळवून घेतांना मनाला एवढ्या वेदना झाल्या नाहीत, जेवढ्या घरात जळवून घेतांना झाल्या. का बरं असं, अर्थात उत्तर होतं अपेक्षा, ज्या घरच्यांकडून होत्या आणि बाहेरच्यांकडून अजिबातच नव्हत्या. आता लयस्थ पणे विचार करतांना तिला जाणवलं, की घरच्यांच्या समोर झुकतांना कमी पणा वाटत होता, तोच बाहेर चूक असला तरी बॉस होता, वयाने मोठा होता त्यामुळे तिथे बरोबर असूनही बरेचदा माघार घ्यावी लागली. मनुष्य स्वभाव. आता पुला खालून बरेच पाणी वाहून गेलंय.

लग्न आधी आणि नंतर हा फरक पटकन पचनी पडत नव्हता आणि गोंधळ वाढत होता. त्यात मुलं लहान. सगळेच एकाचवेळी. आपणही सांभाळू शकलो नाही, हे निदान तिला आता मान्य करता येतं होतं. आता सगळंच रुळावर आलंय. आता ही रोजच्या कामाची कसरत जाणवत नाही, कारण ते स्वीकारणं जमलं आहे.

विचार करता करता, जाणवलं की आधी कधी भांडणं झाली की आधी आपण दुसऱ्यावर दोषारोपण करतो आणि मग स्वतःवर. आणि ह्या सगळ्यात आपण स्वतः स्पर्धेत उतरतो, मी कशी योग्य आहे, माझच कसं बरोबर आहे ह्या स्पर्धेत. आणि त्याचे परिमार्जन होते, स्वतःवर दोषारोपण करण्यात. मग एकप्रकारची आंतरिक लढाई सुरू होते, स्वतःची स्वतःशी. कुणीही जिंकलं तरी आपली हार निश्चितच असते. मग

सोनाली तेलंग नाशिक

दिवसाच्या दिवस निराशेच्या गर्तेत जातात, हाती काहीच येत नाही. कधीतरी त्यातून बाहेर पण येतो, पण नुकसान निश्चितच झालेले असते. मग ते सावरण्यात दिवस जातात.

श्लोकाला जाणवलं तिचीही कथा ह्यापेक्षा वेगळी नाही. पण तिला आनंद आहे की तिने वेळीच ह्याला आवर घातला. कारण तिला मैत्रीण सापडली, तिची मैत्रीण. ती सखी झाली स्वतःची, जिने तिला ती जशी आहे तशी स्वीकारायला शिकवले, समाधान मानायला शिकवले, स्वतःवर प्रेम करायला शिकवले आणि समोरच्या व्यक्तीला सुद्धा आहे तसा स्वीकारायला शिकवले. एका मैत्रीणीने तिचे आयुष्य बदलून टाकले.

एवढ्यात मुलांनी हाक मारली. तिची विचार श्रुंखला तुटली, पण तरीही ती लगेच उठली, पुन्हा मैत्रीणीशी गप्पा मारणार ह्या बोलीवर.

सखी मीच माझी

सखी सुख दुःखाची

सखी एकांताची

सखी गोतावळ्याची

आधार मीच माझा

आधार भल्या बुऱ्याचा

आधार असल्या नसल्याचा

आधार आल्या गेल्याच

सोबत मलाच माझी

सोबत आज उद्याची

सोबत ऊन पावसाची

सोबत दिवस रातीची

वनवास - विंगड व्हिक्टरी ऑफ सामोथ्रास

अदिती जोशी, सैन फ्रांसिस्को

लूव्र म्युझियममध्ये तातडीची बैठक बोलवण्यात आली होती. जर्मनीने पोलंडवर विजय मिळवला होता. नाझी सैन्याचा मोर्चा आता पॅरिसकडे वळेल असा सगळ्यांचा अंदाज होता. पॅरिस शहराच्या मध्यभागी असणारे प्रसिद्ध लूव्र म्युझियम हे तेव्हा तीन लाखापेक्षा अधिक कलाकृतींचे माहेरघर होते. या ऐतिहासिक कलाकृती युद्धकाळात वाचवायचा निर्धार क्युरेटर एतिएन मिचोन (Etienne Michon) केला होता आणि तशी तयारीही केली होती. दुसऱ्या महायुद्धाचे ढग जेव्हा युरोपमध्ये घोंघवू लागले तेव्हा लूव्र म्युझियमने स्वयंसेवकांचे ताफे तयार केले होते. त्यांना कलाकृती काळजीपूर्वक हाताळण्याचे प्रशिक्षण देण्यात आले होते; आपत्कालीन डील मध्ये तरबेज करण्यात आले होते. त्यामुळे क्युरेटरला खाली होती की एका दिवसात म्युझियम मधील सर्व कलाकृती सुरक्षित स्थळी हलवता येतील. तो दिवस आज आला होता. सगळेजण दार (Daru) जिऱ्याच्या टोकाशी विंगड व्हिक्टरीच्या ऑफ सामोथ्रासच्या पुतळ्याखाली जमले.

विंगड व्हिक्टरी ऑफ सामोथ्रास म्हणजेच विजयाची वार्ता आणणारी ग्रीक देवता नाईकी (Nike)! मोनालिसा ह्या चिलाइतकेच लूव्र म्युझियमचे एक प्रमुख आकर्षण असलेली नाईकी - भरारी संपवून जहाजावर अलगद उतरलेली, सगळा भार पुढे असलेल्या उजव्या पावलावर, तिचा लांब अंगरखा समुद्रावरच्या भन्नाट वाऱ्याने मागे उडत आहे, त्यामुळे फक्त उजवा पाय पूर्ण झाकला आहे. तिचे दोन्ही पंख मागे पसरलेले. ह्या पंखाना कुठलाही बाह्य आधार नसल्याने बॅलन्सच्या दृष्टीने हे शिल्प अद्भुतच म्हणायला हवे. गती जिथे स्थैर्याला भिडते तो क्षण संगमरवरात कैद करण्याचा प्रयत्न शिल्पकारांनी केला होता. लूव्रच्या कमानीतून ही पुन्हा भरारी मारेल इतकी जिवंत विंगड व्हिक्टरी.

सध्या विंगड व्हिक्टरीला शिर आणि हात नाहीत. जर उजवा हात सापडला असता तर तो बहुतेक विजयाचा संदेश देण्यासाठी तोंडाजवळ धरलेला असता असा जाणकारांचा कयास आहे. खाली वळलेल्या डाव्या हातात एखादे विजय चिन्ह असावे. पायथोक्कीटोसने हे शिल्प ऱ्होडसच्या नौदलाच्या विजयोत्सवात सामोथ्रेसच्या देवांना (ग्रेट गॉडस ऑफ सामोथ्रेस) भेट म्हणून बहुतेक ख्रिस्त पूर्व २००-१९० साली बनवले असावे. हे अवजड शिल्प बनवताना आणि ते संतुलित ठेवताना कल्पकता वापरावी लागली. सहा संगमरवरी भागात हे शिल्प बनवले आणि नंतर ते भाग एकमेकांना लोह किंवा ब्राँझ धातूनी जोडले. सामोथ्रेसच्या देवळातील अनेक शिल्पांपैकी एक असावे. मात्र काळाच्या ओघात हे शिल्प पुढे गायब झाले. त्यामुळे तिच्या वनवासाची सुरुवात नक्की कधी झाली ते माहिती नाही. ज्ञात-अज्ञाततेच्या सीमारेषेवर हे शिल्प अनेक वर्षे राहिले.

चार्ल्स शोम्पस (Charles Champoiseau) हे १८६३ साली फ्रांसचे तुर्कस्तानातील दूतावासातील एक अधिकारी होते आणि पुरातत्त्वशास्त्राचा त्यांना छंद होता. सामोथ्रेस बेटांना भेट देत असताना त्यांचे लक्ष जमिनीतून वर येणाऱ्या एका संगमरवरी पुतळ्याकडे

गेले. तिथे उत्खनन केले असता आधी दोन भागात धड, मग पंखांचे काही भाग आणि शेवटी अंगरख्याचे काही भाग सापडले. त्यावरून त्यांनी हा विंगड व्हिक्टरीचा पुतळा असावा असे अनुमान बांधले. (काही चौरस तुकडेही सापडले पण ते इतर शिल्पाचे असावे म्हणून ते तिथेच सोडून दिले.) ह्या पुतळ्याचे तुकडे क्रेटस मध्ये पॅक करून वेगवेगळ्या बंदरातून मजल दरमजल प्रवास करीत शेवटी रेल्वेने पॅरीसला लूव्रमध्ये आणण्यात आले.

लूव्र मध्ये हा पुतळा दाखल झाला तेव्हा त्याची तत्परतेने डागडुजी करण्यात आली. छातीचा भाग इतर धडाशी जुळेना. मात्र कंबर, पाय व अंगरख्याचे भाग धातूच्या पट्ट्यांच्या सहाय्याने जुळवून हे शिल्प प्रेक्षकांसाठी खुले करण्यात आले. सामोथ्रेस बेटावर वेगवेगळ्या इतिहास तज्ञांच्या उत्खनन मोहिमा चालूच होत्या. दहा वर्षांनंतर विपना विद्यापीठाच्या मोहिमेत काही नाणी सापडली व त्यावरील चिन्हांवरून लक्षात आले की नाईकी जहाजावर उभी असावी. चार्ल्स शोम्पस ह्यांनी सोडून दिलेल्या तुकड्यांचा अर्थ आता लागला - ते जहाजाचे भाग होते. त्याच बरोबर डाव्या पंखाचे आणखी काही भाग सापडले. चार्ल्स शोम्पस यांना हे कळताच त्यांनी ते भाग लूव्रमध्ये आणायची व्यवस्था केली.

नंतर मात्र (१८८० साली) 'नाईकी'च्या पुनर्बांधणीच्या कामाने वेगळे वळण घेतले. शिल्प पूर्ण भासावे म्हणून तत्कालीन प्रघातानुसार उजवा न सापडलेला पंख प्लास्टरने तयार करून जोडण्यात आला. अशा पद्धतीने शिल्पांना प्लास्टरची जोडणी हल्ली केली जात नाही. ह्या पुनर्बांधणी नंतर सर्वानुमते ठराव झाला - विंगड व्हिक्टरीला दार जिऱ्यावर पहिल्या मजल्यावर (landing) स्थानापन्न करायचे ठरले. सर्व तुकडे जोडल्यावर हे शिल्प ३० टन वजनाचे अवजड शिल्प झाले होते. शिल्पाचे हे वजन जमिनीला पेलायला हवे. ह्यासाठी आधी त्या जमिनीची (landing) पुनर्बांधणी करावी लागली. शेवटी तीन वर्षांच्या ह्या डागडुजी नंतर १८८३ साली विंगड व्हिक्टरी दार जिऱ्यावर स्थानापन्न झाली.

दुसरे महायुद्ध सुरु होईपर्यंत ती तिथेच दिमाखात उभी होती. महायुद्ध सुरु झाल्यावर सैन्याद्वारे कलेची नासधूस होवू लागली. पण त्यापूर्वीच ऑगस्ट १९३९ मध्ये म्युझियम क्युरेटरने विंगड व्हिक्टरीच्या पायाशी बैठक घेतली आणि रातोरात म्युझियम रिकामे करायचा निर्णय घेतला. आपल्या देशातील कलाकृती जपायच्याच ह्या निर्धाराने जनता एक झाली. वेगवेगळ्या स्टोअर्स मधले कामगार कलाकृतींवर वेष्टने लावण्यासाठी आले, कुठल्या कलाकृती कुठे गेल्या याच्या याद्या करायला अनेक सेक्रेटरी जमा झाले. 'पवित कारणांसाठी रजा' घेतलेले लोकही धर्म पालनाआधी कलारक्षण करायला कामावर परतले. अनेक लोक रात्री घरी न जाता २-३ दिवस म्युझियमच्या जमिनीवरच झोपले. दार जिना आठ -दहा खोल्यांइतका लांबलचक (३४ मीटर लांब) आणि जमिनीपासून

पसरली. विंगड व्हिक्टरी एकसंध लूव्र मधून बाहेर पडली हे जितकं कौतुकास्पद होत, तितकंच ती युद्धानंतर एकसंध सुरक्षित परतली हे सुद्धा. विंगड व्हिक्टरी हे फ्रांसच्या विजयाचे एक प्रतीक झाली होती.

मंडळी, आजही विंगड व्हिक्टरी लूव्र मध्ये आहे. हजारो प्रेक्षक तिला रोज बघून जातात. लोकांच्या वावरामुळे तिच्यावर तपकिरी रंगाचा थर चढतो जो विशेष प्रक्रियेने काळजीपूर्वक दूर करावा लागतो. नुकतीच २०१४ साली तिची साफसफाई करण्यात आली आणि तिला पुन्हा दिमाखात दार जिऱ्याच्या टोकावर स्थानापन्न करण्यात आले. तिचा वनवास संपला म्हणायला हरकत नाही.

संदर्भ :

१) http://www.louvre.fr/sites/default/files/Press%20pack%20Winged%20Victory%20of%20Samothrace_ok.pdf

२) Lynn H. Nicholas, The Rape of Europa: The fate of Europe's treasures in the third reich and the second world war;

चल मिळूनिया दोघे.

थेंबाथेंबाने घागर माझी भरली भरली
युगायुगांची तहान माझी भागली भागली
होती उपडी घागर आता सुलटी जाहली
होती कोरडी घागर तिची तहान भागली // १ //

आता घागरीवरती छान कोरली मी नक्षी
तुझा मेंदीचा गं हात माझ्या नक्षीला या साक्षी
कवितेने भरलेले तुझे अस्तित्व गुलाबी
भरगच्च पाणवठा आणि घागर भरली // २ //

तुझ्या माझ्या अस्तित्वाला सृजनाची ही झालार
बघ दोघांनी मिळून सखे भरली घागर
तुझ्या माझ्या अस्तित्वाच्या मायावी गं छटा दोन
तरी दोघांनी मिळून एक घागर ही थोर // ३ //

आता कळली गं मला तुझी नक्षलांची भाषा
आता कळल्या गं साऱ्या तुझ्या संकेतांच्या रेषा
चल मिळूनिया दोघे जाऊ पाणवठ्यावर
चल मिळूनिया दोघे आपू भरली घागर // ४ //

भरत उपासनी, नाशिक

पाच सहा मजले वर (२० मीटर) उंच आहे. त्या जिऱ्यावरून एकसंध विंगड व्हिक्टरीचे अवजड शिल्प (३० टन वजनाचे आणि आठ फूट उंच) लूव्रच्या इतर कलाकृती सोबत सुखरूप बाहेर न्यायचं होते. थोड्याच वेळात जड मनाने ते शिल्प लाकडी पट्ट्यावर बंदिस्त केले गेले - जणू लाकडी अरुंद बाल्कनीत तिला उभे केले. दार जिऱ्यावरही लाकडी पट्ट्या ठेवल्या गेल्या. रात्री हळू हळू इंच इंच करीत ते शिल्प जिऱ्यावरून खाली जाऊ लागले. पहाटे जेव्हा विंगड व्हिक्टरी रवाना झाली तेव्हा क्युरेटर मिचो (Michon) सद्गदित स्वरात म्हणाले “ही परतेल तेव्हा कदाचित मी नसेन.” त्या दिवशी आठ ट्रकस द्वारे सदोतीस फेऱ्या मारून म्युझियम रिकामे करण्यात आले.

ह्या युध्दकाळात विंगड व्हिक्टरी कुठे राहिली ? ड्यूक ऑफ सगान हा महायुद्धात तटस्थ राहिला होता. त्याच्या तटस्थ धोरणामुळे जर्मन सैन्यापासून त्याला अभय होते. त्याने लूव्रच्या कलाकृती जपण्यात सहाय्य केले. पॅरिसपासून तीन तासाच्या अंतरावर ह्याचा अलिशान प्रसाद होता. हा तीन तासाचा प्रवास फार सुखाचा नव्हता. रात्रीची वेळ, दाट धुके, युद्धामुळे हेडलाईट वापरण्यास बंदी आणि पॅरिस बाहेर कधीही गाडी न चालवलेले नवखे ड्रायव्हर ह्यामुळे शिल्प शातो मध्ये पोहोचण्यात सर्वांनाच काळजी वाटत होती. युद्धकाळात विंगड व्हिक्टरी शातो द व्हालेंस (Chateau de Valençay) मध्ये सुरक्षित राहिली. ड्यूक ऑफ सगानने आवश्यक त्या अग्निशामक सुविधा, गार्डस, साफसफाईची सोय वगैरे ही पुरवले. (मोनालिसा ह्या सुप्रसिद्ध पेंटीगला मात्र युद्धकाळात अनेक जागी फिरत रहावे लागले.) दुसरे महायुद्ध संपले. जेव्हा लूव्र म्युझियम मध्ये विंगड व्हिक्टरीचे शिल्प परतले तेव्हा एक आनंदाची लाट

Protect your kidneys

Dr. Dhananjay Ookalkar
Nagpur India

There are several myths related to kidney diseases, causes as well as treatments. First of all, not all patients have the same kidney disorders as the causes for the various types of disorders range from genetics to lifestyle related causes. Thus, it is a tall order to discuss the various ways in which to protect the kidneys, a vital organ of the body.

Our body has two kidneys, located in the abdomen. They are bean shaped and perform various functions like- maintaining homeostasis (balance) in the body, maintaining fluid and electrolyte balance in the body, maintaining the blood pressure of the body, producing hormones like Erythropoietin which is required for production of red blood cells, maintaining the balance of calcium and phosphorus in the body thus ensuring strong bones.

The kidneys have a complex network of blood vessels and filters known as Glomerulus, which perform multiple tasks. They are affected by factors like fluid loss, smoking, diabetes, hypertension, high grade fevers, drugs like painkillers. The two common types of diseases are acute renal failure and chronic kidney failure. Acute kidney failure is a condition when kidneys are temporarily shut down over a period from hours to weeks. Majority of patients, if they survive this catastrophe, will recover the kidney functions. Chronic kidney failure is a condition in which the kidney function deteriorates slowly over weeks to months. Kidneys do not recover function completely once chronic kidney failure sets in.

We shall focus on prevention of chronic kidney failure.

“African, American Indian, Hispanic, Asian and Aboriginal populations are known to suffer from higher rates of diabetes and high blood pressure, which are leading causes of chronic kidney disease (CKD). These populations are therefore at higher risk of developing severe kidney disease and ultimately kidney failure.” (Ref: World Kidney Day 2019 website. CKD in disadvantaged populations).

This being scientifically proven, Asians in particular need to first of all adopt lifestyles that will avoid the feared central obesity, and development of Diabetes mellitus and Hypertension. Once these are developed it then becomes mandatory to keep these under control, as the kidneys are affected by these diseases after 15-20 years or earlier.

Table 1- Tips to protect kidneys.

1. Control blood sugars.
2. Control Blood pressures.
3. Do not take over the counter medications- pain killers.
4. Stop smoking.
5. Exercise regularly – reduce obesity.
6. Check urine for protein once a year after the age of 40 years.
7. Do go for a checkup if you suspect kidney disease.

The old Asian habit of “que sara sara, what will be will be...” is detrimental to our wellbeing. It is essential to take medicines on time, go for routine checkups, exercise adequately and adopt proper diet to control these diseases. Thus, controlling blood sugars, and keeping blood pressure under strict control is perhaps the single most important factor in prevention of kidney disease.

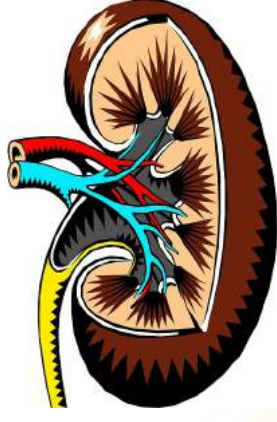
Table 2- Check for kidney disease if you answer yes to any one of the following-

1. Patients of diabetes mellitus type 2.
2. Patients with high blood pressure.
3. Smokers.
4. Obese individuals.
5. Taking painkillers regularly.
6. Have urinary problems like – less urine, more urine at night, burning sensation during urination.
7. Have swelling of feet or puffiness around eyes.
8. Unexplained nausea, loss of appetite, vomiting.
9. Unexplained low Hemoglobin levels, weakness.

It is often seen that many Asians believe in self-medication - over the counter drugs like painkillers adversely affect the kidneys and may cause acute kidney injury which could be lethal. Avoid unnecessary self-medication and painkillers. Always consume drugs prescribed by a good physician.

Smoking causes the blood vessels to narrow and thus can cause blood flow in the kidneys to reduce, in turn leading to failure.

Thus although it may seem harmless and even macho at times, it is preferable to avoid smoking.

Obesity is a contributing factor to developing kidney disease. Obesity can aggravate the development of Diabetes and Blood Pressure and thus indirectly enhances the chances of developing kidney disease. Thus proper diets, control of weight and daily exercise are necessary to ensure that kidneys are protected.

Table 3- Some tests to do for routine check up or to confirm kidney disease.

1. Urine routine – check for proteins, sugar, pus cells, red blood cells and other tests.
2. Urine protein creatinine ratio.
3. Check blood pressure.
4. Check fasting and post meal blood sugars.
5. Keep track of weight – sudden changes.
6. Blood test- Serum Creatinine.
7. Hemoglobin.

Symptoms like burning during urination, getting up at night frequently (more than 3 times) for urination, reduced urine frequency, swelling on the feet or puffiness around the eyes, unexplained nausea, vomiting or loss of appetite and easy fatigability should prompt a person to seek healthcare advice. A simple urine and blood test, a check up of blood pressure and blood sugars should be undertaken at the earliest. The blood test to check for kidney functions like Blood Urea, Serum Creatinine levels is done. If both the kidneys have started becoming weak, then Blood Urea and Serum Creatinine will start rising. Appearance of proteins in the urine above the normal level also indicated damage to the kidneys.

In some persons, in whom there is sufficient suspicion of kidney disease, an ultrasound abdomen may be ordered to check the details of the kidneys.

And finally once there is some modicum of suspicion that the kidneys are affected, regular check ups are a good way to take care of our precious organs – the kidneys.

साहित्य.. जगण्याचे

कधी नेमस्त श्वासांची कविता
तर जगण्याचीच होते कथा..

क्षणभंगुरतेची चारोळी
अन् बेफाम जगण्याचा स्वैर अनुवाद..

चाकोरी बध्दतेचे विडंबन
अन् सरळमार्गीची वाळटिका..

काळोखी जगताचे प्रहसन
तर कधी टांगलेल्या जीवांची कादंबरी..

मुक्त अविष्काराचे ललित
अन् बिकटवाटीचे प्रवासवर्णन..

क्षणिक मोहाचे हायकू
अन् कुढत जगण्याचे आत्मचरित्र..

कधी संपन्नतेचा पोकळ शब्दकोश
तर अलिप्ततेचे संतवाङ्मय..

कधी वास्तवतेची दुखरी किनार
अन् कधी कल्पनाविलास क्षितीजपार..

संजीवनी खरे, ठाणे

Painting by Mangala Tata

ध्येयपूर्तीची वाटचाल

अशोक सप्रे
लॉस एंजेलिस

प्रत्येक प्राणीमात्रांत नैसर्गिकरीत्या एक किंवा अनेक कलांचं वास्तव असतंच. त्या कशा मार्गांनी

प्रकट होतात आणि त्यांचा आशय काय असतो यांत फरक असणंही स्वाभाविकच म्हणायला

हवं. चतुष्पादांना बोलता येत नसलं तरी वेगवेगळे आवाज करून अथवा शारीरिक हालचालींतून

ते आपलं मनोगत साध्य करत असतात - म्हणजेच त्यांना 'लक्ष्य' किंवा 'ध्येय'ही असतंच. मानवाच्या बाबतीत या प्रवृत्ति अधिक सुधारलेल्या असतात आणि बुद्धि-वाणी यांच्याद्वारे तो कायमच प्रगतिपथावर तऱ्हे तऱ्हेचे प्रयोग करीतच असतो. शास्त्रीय-सांस्कृतिक-साहित्य आणि इतर अनेक क्षेत्रांत सतत भरभराट होतच रहाते आणि तेही साहजिकच म्हणायला हवं. जसजशी

शतकामागून शतके पुढे सरकतात तसतशी कला क्षेत्रातही प्रगति होत रहाते. मानवाच्या गरजा

आणि आकलन शक्तीही वृद्धिंगत होत रहातात आणि कलावंतांकडून मनोरंजनाबरोबरच बौद्धिक पातळीवरही संबोधन होतच रहातं. अर्थात् मानवी मनाची व मेंदूची मशागत होत रहाते.

याच विचारसरणीचा धागा पकडून एक अवघड पण मानवी जीवनसाफल्याचा मार्ग दाखवणारी अनोखी कल्पना बे-एरिया (कॅलिफोर्निया) येथील प्रभाकर साठे यांच्या मनांत २०१०

सालच्या अखेरीस उदयाला आली. श्री साठे हे तेव्हा वयाच्या अवघ्या पाऊणशे मध्ये होते !

हे कठीण पण उद्बोधक साध्य सिध्द कारण्यासाठी साठे यांनी भगव्दीतेचा विषय निवडला. गीतेचं तत्वज्ञान वरकरणी जरा रुक्ष किंवा अवघड वाटलं, तरी योग्य माध्यमांच्या आधारे रंजक आणि सुलभ कसं करता येतं ते आपल्या सर्वच संतश्रेष्ठानी सप्रमाण दाखवून दिलं आहे. तेंव्हा लोकप्रिय अशा नाट्य आणि संगीत माध्यमांच्या आधारे ते जनसामान्यांच्या सर्व स्तरांत पोहोचवावं हे साठे यांनी ठरवलं. एकादी गोष्ट करायचं मनांत पक्क झालं की आपली सर्व शक्ति, बुद्धि आणि कलात्मकता एकवटून नेटाने तिचा पाठपुरावा करणं ही शिकवण अगादी अल्प वयांतच त्यांच्या रक्तात पूर्णपणे भिनली होती. साहजिकच ध्येयाचं रुपांतर ध्यासांत होणं ओघानेच आलं.

साठे यांना नाट्य आणि संगीत कलांची थोडीफार जाण लहानपणापासूनच होती. खास करून नाट्यक्षेत्रात त्यांनी बऱ्यापैकी कौशल्य संपादन केलं होतं. महत्वाचा प्रश्न होता तो गीतेतील

तत्वज्ञानाचा. त्या विषयांत प्रथमतः उत्सुकता व गोडी निर्माण झाली ती स्वरूपयोगचे पूज्य स्वामी माधवानंद यांची प्रवचने ऐकता ऐकता. स्वामींचं अध्यात्म आणि गीतेबरोबरच ज्ञानेश्वरी, तुकारामांचे अभंग, दासबोध आणि तत्सम इतर साहित्याविषयी असलेलं अगाध ज्ञान आणि प्रभुत्व यांचा साठे दांपत्यावर नुसता ठसाच उमटला नाही तर त्या विषयासंबंधी अधिकाधिक समजून घेण्याची उत्सुकता आणि ओढ निर्माण झाली. परिणामतः, गीतेच्या शिकवणीची थोडीफार ओळख झाल्यावर गीतेच्या सर्व १८ अध्यायांवर आधरित एक संक्षिप्त लेख (२८ पाने) साठ्यांनी लिहीला. तसं करतांना स्वामी स्वामी स्वरूपानंद, विनोबा भावे, गुरुदेव शंकर अभ्यंकर आणि इतरही विचारवंतांच्या व संतसाहित्याचा अभ्यास करून व त्यातील उतारे, श्लोक, गीते यांची जुळवाजुळव केली होती. अर्थात् स्वामी माधवानंद यांच्या प्रवचनांतून आकलन झालेल्या ज्ञानाची त्यात भर होतीच. मुंबईच्या गीता पटवर्धन यांच्या 'स्वरमयी गीता' या पुस्तिकेतील काही गीतांचा भाग होता. तो लेख वाचून स्वामी माधवानंदांनी सुचविले

की सर्व अध्यायांऐवजी काही महत्वाचे निवडून त्यांतील आशयाचा विस्तार करावा. महत्वाची बाब म्हणजे त्यांना कल्पना एकदम आवडली होती आणि आनंदाने पुढचं मार्गदर्शन करण्याची तयारी त्यांनी दर्शवली.

त्या आशीर्वादाने साठ्यांचा आनंद द्विगुणीत झाला इतकेच नाही तर त्यांनी उत्साहाने आपला प्रयास सुरु ठेवून एक नवा मसुदा तयार केला ज्यात अध्याय क्र. ३, ६, ९, १२ व १५ यांतील महत्वाच्या आशयांचा परामर्श घेऊन निवेदने अधिक आकर्षित केली. त्याच सुमारास गुरुदेव शंकर अभ्यंकर यांची भेट होण्याचा सुयोग आला. गुरुदेवांनाही कल्पना आवडली आणि त्यांनीही पाठिंबा दर्शवून मार्गदर्शन करण्याचं स्वेच्छेने आश्वासन दिलं. हे होईपर्यंत २०१२ साल अर्धे-अधिक संपायला आले होते. दरम्यान 'एकता' मासिकाचे संपादक अरुण जतकर यांच्या सांगण्याने टोरांटोचे नाना दातार यांच्याशी संपर्क झाला. दैवी योगाने एकादी चांगली गोष्ट व्हायची असली की प्रसंग कसे जुळून येतात ह्याचं हे उदाहरण म्हटलं पाहिजे. कारण नाना दातार यांचा गीतेचा सखोल अभ्यास आहे इतकेच नव्हे तर त्यांना संगीताचीही जाण असून १९८२ साली

'गीत-गीता' ही त्यांची पुस्तिका पुणे येथील 'गीता-धर्म मंडळ' संस्थेतर्फे प्रकाशित झाली होती ज्यांत एकूण ५२ गीतांचा विवरणांसहित विस्तार होता. मुंबईचे शास्त्रीय गायक प्रदीप धोंड त्यातील काही गीतांना चाली लावून कार्यक्रम सादर करीत असत. त्यांनीही स्वेच्छेने ध्वनिफीती पाठवल्या. त्या आणि नानांची 'गीत-गीता' लगेच पुण्यास स्वामी माधवानंदांकडे सुपूर्त केली गेली. थोड्याच अवधीत स्वामींची पसंति आली. नाना लिखित १२-१३ गाणी निवडली आणि त्यांना जोडून स्वामींनी निवेदनेही लिहिली. अशा रीतीने दोन अति महत्वाच्या अंगांची (तत्वज्ञान व गीतरचना) तयारी झाल्यावर इकडे अमेरिकेत साठे यांनी आपला चंग बांधून योग्य अशा कलाकारांचा गट तयार केला. त्यांत पट्टीचे गायक-वादक आणि नाट्यप्रवीण हौशी लोकांचा समावेश होता.

टोरांटो येथून नाना व कॅलिफोर्नियातून साठे पुण्यात पोहोचले आणि त्यांनी स्वामींबरोबर प्रदीर्घ विचारविनिमय करून संपूर्ण कार्यक्रमाचा मसुदा तयार केला. हे होईतो २०१२ साल संपले होते. २०१३ च्या सुरुवातीस सादरीकरणाच्या दृष्टीने भाग घेणाऱ्या कलाकारांच्या तालमी घेणे, त्यांना रंगमंचावरील हालचाली, संवाद-फेक ही जबाबदारी सांभाळण्याचं काम साठे करीत होते. दातारांचे सुपुल नरेंद्र ह्या गायन कलेत उच्चदर्जा प्राप्त केलेल्या अनुभवी कलाकाराने निवडलेल्या सर्व गीतांना सुमधुर चाली लावून त्या साठ्यांकडे पाठविल्या. त्या गायक कलाकारांकडे सोपवून त्यांनी आपले रियाजही सुरु केले. अमेरिकेत असे कार्यक्रम बसवण्यांत आणि सादर करण्यांत ज्या असंख्य बारीक-सारीक गोष्टींची दखल घ्यावी लागते त्या साकारताना नियोजक/ दिग्दर्शकाला जिवाचं किती रान करावं लागतं ते येरा-गबाळ्याचं काम नक्कीच नव्हे. पुण्याहून आठ फूट उंच व १२ फूट लांब असा शुभ्र घोडे असलेला रंगीत रथ विशेष कर्मचाऱ्यांकडून प्लास्टिक पडद्यावर छापून आणवला आणि अमेरिकेत तो कापून प्लायवुडवर

असा बसविला की घडी करता यावी. गीतेतील विश्वरूप दर्शनाचे देखावे आकर्षक रीत्या पडद्यावर दाखवणे हा अति महत्वाचा भाग अतुल वैद्य यांच्या मदतीने साठ्यांनी उत्तम रीतीने सांभाळला. म्हणता म्हणता २०१४ साल केंव्हा उजाडलं समजलंही नाही आणि एप्रिल महिन्याच्या ७ व १३ तारखांना अनुक्रमे लॉस एंजेलिस व सॅन रमोन (बे-एरिया) येथे दोन अति देखणे कल्पनेच्या बाहेर यशस्वी प्रयोग सादर केले गेले. श्रोत्यांच्या टाळ्यांचा गजर तीन-साडेतीन मिनिटे सतत सुरु होता. त्यांचा उत्स्फूर्त प्रतिसाद नुसता सुखवून जाणाराच होता असं नाही तर अनेकांनी हा प्रयोग २०१५ मध्ये होणाऱ्या लॉस एंजेलिस येथील बीएमएम अधिवेशनांत अवश्य सादर व्हावा अशी इच्छा प्रकट केली. पण दुर्दैवाने ते साध्य झाले नाही. सुमारे ४००० हजार मराठी प्रेक्षकांपर्यंत पोहोचण्याचा

चमत्कार घडला नाही.

गुरुदेव शंकर अभ्यंकर यांनी २०१४ च्या प्रयोगानंतर दिलेली प्रतिक्रिया ' अहो साठे,असा अप्रतिम कार्यक्रम आजपर्यंत अमेरिकेतच काय, पण भारतातही कोणी केला नाही ठिकठिकाणांहून अभिन्नदनाचे संदेश येण्याचा भडिमार सुरुच होता.अमेरिकेतही इतर ठिकाणांहून हा कार्यक्रम त्यांच्या गावी सादर करण्यासाठी विचारलं जात होतं. काही अनिवार्य अडचणींमुळे तसं होऊ शकलं नाही ही गोष्ट वेगळी. साठे याचं मन मात्र अजून थोडं असमाधानीच राहिलं होतं. आपलं प्रमुख ध्येय काय होतं (अजूनही आहे) ते साध्य करण्यात काहीतरी तृटी राहून गेल्यात ही सल त्यांना सतत सतावीतच राहिली आहे. गीतेचा मुख्या संदेश, मानवी जीवन साफल्याकरता तिची शिकवण, जनसामान्यांच्या सर्व स्तरांत पोहोचविण्यांत आपण कमी पडलो ही खंत त्यांना बोचतच राहिली. कसा आणि कोणता मार्ग आचारावा हे शोधण्यात दिवसामागून दिवस जात होते. आम जनतेला भावणाच्या, कमीत कमी खर्चात साधता येणाऱ्या, दिवसाकाठी कोणत्याही सोईस्कर वेळेला, मनाला विरंगुळा देणाऱ्या अशा एकाद्या चित्रपाटांत जर या प्रयोगाचं रूपांतर करता आलं तर ध्येयपूर्तीसाठी तो एक उत्कृष्ट मार्ग ठरेल ह्या कल्पनेने ते भारावून गेले. तसं होण्यास प्रथम गीत-गीता कार्यक्रम पुणे येथे नाट्य गृहात सादर करावा असं त्यांच्या मनांत आलं.

स्वामींच्या २०१६ सालच्या अमेरिका भेटी दरम्यान तो विचार स्वामींसमोर प्रकट केला तेव्हा त्यांनाही तो योग्य वाटला. लगेचच साठ्यांची तयारी सुरु झाली आणि २०१७ च्या डिसेंबरांत शेवटच्या सप्ताहात दोन प्रयोग 'बालगंधर्व' आणि 'यशवंतराव चव्हाण' नाट्यगृहांत करण्याचं ठरलं. आवश्यक ती आरक्षणं आणि इतर व्यवस्थांची तयारीही झाली. पण हाय! अचानकच स्वामींची प्रकृति इतकी बिघडली की त्यांचा सहभाग अशक्यप्राय झाला. सर्व आकांक्षांवर पाणी पडलं. पण खचणारे असतील तर ते साठे नव्हेतच! भर रणमैदानातून पळपुटेपणा कारणाऱ्यांचा त्यांचा बाणा नव्हेच! 'बचेंगे तो और भी लढेंगे' हे एका शूर मराठी सरदाराचे बोल त्यांच्या मनांत खोलवर रुजले होते. स्वामींची प्रकृति ठीक नसतानाही त्यांनी थोडासा वेळ दिला. त्या अवधीत, कार्यक्रम नाही तर निदान आधीची डीव्हीडी तरी जनतेला दाखवून त्यांच्यात आवड निर्माण करावी ह्या कल्पनेला स्वामींनी ताबडतोब होकार दिला. एवढंच नाही, तर उपक्रमाला सर्वतोपरी सहाय्य करण्याचं आश्वासन दिलं. सतरा सालच्या बाराव्या महिन्यातला तो तेरावा दिवस. साठ्यांचा दोन-अडीच महिन्यांचा पुण्यातला मुक्काम जवळ जवळ संपायला आला होता. पण

१६ तारखेस 'स्वरूप होटेल' आणि १८ तारखेस 'गीता-धर्म मंडळ' येथे डीव्हीडी प्रक्षेपणाची तयारी झाली आणि दोन्ही कार्यक्रम यशस्वी झाले. दोन्ही ठिकाणी हजर असलेले श्रोते बहुतांशी शिक्षित वर्गातलेच होते ही गोष्ट साठ्यांना जरा खटकलीच. कारण समाजाच्या ज्या वर्गातील समुदायापुढे प्रक्षेपण दाखवावं अशी त्यांची मनीषा होती ती अजून तरी दूरच राहिली होती.

पुनश्च, एकादं सत्कार्य घडायचं असेल, तर दैवी शक्तींची कृपादृष्टी आपल्याकडे कशी वळते याचा सुखद प्रत्यय साठ्यांना आला. सहज एका सायंकाळी टीव्ही बघताना एक विशिष्ट घटना त्यांच्या नजरेस आली. ती म्हणजे येरवडा कारागृहांत बंदीवानांना 'ज्ञानेश्वरी'तील काही प्रसंग दाखवले जात होते आणि सर्वजण तल्लीनतेने रसभोग घेण्यात मग्न होते. आयोजक होते जेल-प्रमुख जाधव. साठे काही सेकंद स्तिमित झाले. लगेचच मनांत विचार आला की 'गीते' वरचा कार्यक्रम दाखवायला ही संधि दवडता कामा नाही. दुसरेच दिवशी त्यांनी चक्र येरवडा कारागृहाकडेच गाडी वळवली आणि गेटवर जाधवांची भेट घेण्याची विनंति केली. पण ते गृहस्थ तेथे नसून सेंट्रल बिल्डींग मध्ये असतात असं कळलं. मग तिकडे गाडी वळवली तर साहेब येण्यास एक-दोड तास तरी लागेल असं कळलं. तेथेच ठिथ्या मारून साठे जाधवांची प्रतिक्रिया करत राहिले. ते येताच सुदैवाने काही मिनिटांतच त्यांनी पाचारण केलं. जाधवांच्या कचेरीत जे काही स्वप्नवत् घडलं ते साठे यांना अवाक् करूनच राहिलं(ता. २६). कोण, कुठले, येण्याचं प्रयोजन काय इ. औपचारिक चौकशा झाल्या आणि साठ्यांच्या खुलाशाने प्रभावित होऊन जाधवांनी फोन उचलला आणि जेलच्या अधिकाऱ्यांना सांगितलं की 'नव्या वर्षाचा पहिला कार्यक्रम साठे यांचा करायचा'. ते ऐकताच साठे 'उडालेच' (प्रत्यक्षांत नव्हे हं). ६ जानेवारी २०१८ रोजी कार्यक्रम करायचं ठरलं. तसा वेळ बराच होता. प्रथम स्वामींजींची संमति (फोनवरूनच) घेतली. नाना दातारांनाही सूचित करून हजर रहाण्याची विनंति केली. (औपचारिकच होती पण नानांचा उत्स्फूर्त पाठिंबा आणि मार्गदर्शन यांचा सततच साठे यांना लाभ झाला आहे). कारावासातील बंदी हे सर्वच वर्गातले असणार आणि त्यांची बौद्धिक पातळीही तितकीशी उच्च नसणार याचा अंदाज घेऊन साठे यांनी बंदीवानांना सहज समजेल अशा खास ग्रामीण भाषेत आपली निवेदने रचली. प्रक्षेपणासाठी आवश्यक सर्व तंत्रज्ञान व्यवस्था

स्वरूपयोग्या साधकांनी चोख ठेवली होती. चारशेहून अधिक बंदिजनांपुढे अप्रतिम प्रयोग झाला. हॉल खच भरला होता आणि कार्यक्रम संपेपर्यंत पूर्ण शांतता असून सगळे एकचित्ताने मग्न झाले होते. आश्चर्य म्हणजे साठे यांच्या शेवटच्या आवाहनांनंतर ४-५ जणांनी चक्र काही प्रश्न विचारण्याची याचना केली. त्या केवळ एकाच प्रसंगाने साठे यांच्या डोक्यात एक अतिशय उत्साहदायी योजना अवतरली. त्या स्तरातील जनतेला समजेल उमजेल अशा माध्यमांमार्फतच जाण्याचा मार्ग त्यांना स्पष्ट दिसला. परतीच्या वाटेवर नानांच्या कानांवर त्यांनी आपलं मनोगत व्यक्त करताच त्यांची सहमति मिळाली. अमाप आनंदित होऊन स्वामींच्याही कानावर सर्व समाचार घालून त्यांचा आशीर्वाद घेण्यास साठे विसरले नाहीत. त्या उत्साहातच त्यांनी २०१८, जानेवारीच्या ८/९ तारखेस अमेरिकेकडे प्रस्थान ठेवले.

अर्थात् आता 'नवी विट्टी - नवं राज्य' अशी परिस्थिति निर्माण झाली होती. आधीच्या (२०१४) प्रयोगांमधील उत्तम असे भाग - गीते, संवाद, निवेदने यांना बाधा न आणता, त्यांचे प्रमाण जरा कमी करून नव्या धर्तीची निवेदने, गीते, संवाद यांची योजना करायची निकड होती. गीतांची संख्या कमी न करता व त्यांतील आशयाला बाधा न आणता कडवी कमी करणं आवश्यक होतं. केवळ शास्त्रीय संगीतावर भर न ठेवता लोकप्रिय अशा इतर संगीत प्रकारांचा अवलंब करणं आणि निवेदनाची भाषा ग्रामस्थांना जवळची वाटावी हे ही साधायला हवं होतं. अर्थात्, अंतिम ध्येयावर लक्ष कायम ठेवून ते साधण्याच्या मार्गात जास्त वळणं घ्यावी लागणार होती. तात्पर्य, पुनश्च अधिक वाचन व अभ्यास करण्याशिवाय गत्यंतरच नाही हे ओघानंच आलं. साठ्यांनी कसली कंबर अन् लागले कामाला.

संत एकनाथ महाराजांचं 'विंचू चावला' ह्या भारूडाची चाल तशीच ठेवून त्यांनी स्वरचित 'अहो आली आली, अपुल्या गावी, गावी गीता' हे भारूड प्रयोगाच्या सुरुवातीसच घेतलं. नव्या प्रयोगाचं बारसं करून त्याचं नामकरणही 'गावी-गीता' असं बदललं. कै. बाबा गर्दे (कै. अण्णा किलोस्करांचे निकटचे आप्त) यांच्या शतकापूर्वीच्या 'गीतामृत शतपदी' ह्या सुलभ मराठीतील काव्यसंग्रहाचा अभ्यास करून त्यातील 'धर्म बांधवा वर्म सांगतो, कर्मा सोडू नको' गीताची चाल व काही कडवी निवडली (कारण ती चाल शाहीर राम जोशी लिखित 'हटा तटाने पटा रंगवुनी जटा धरिशी का शिरी' ह्या ठसकेबाज गीताचीच). स्वामी स्वरूपानंद लिखित 'श्रीमत् भावार्थ गीता' यातील काही श्लोक, संत तुकारामांच्या 'अभंग मंत्रगीता' मधील काही अभंग, गीता पटवर्धन यांच्या 'स्वरमयी गीता' मधील काही गीते आणि त्या सर्वांच्या जोडीला साठे यांनी स्वतः रचलेल्या काही नवीन गीतांचा समावेश 'गावी-गीता' मध्ये केला. नट व गायक-कलाकार मनोज ताम्हनकर यांनी या गीतांना कर्णमधुर चाली लावण्याची माहत्वाची कामगिरी केली. वयाच्या ८५ वर्षी ताज्या दमाने 'गावी गीता' च्या रूपाने साठेकाकांनी आपल्या ध्येयपूर्तीचे समाधान मिळवले आहे. 'एकतरी ओवी अनुभवावी' म्हणतात तशी ही गावी गीता एकदा तरी अनुभवावी आणि ध्येयाची नवी नवी शिखरे गाठायला वयाची अट नसते हा अनुभवही घ्यावा !

Natasha Dighe Badri

Inseparable during their school years, they had gradually gone their separate ways, some even to different countries, in different time zones. Phones, internet and social media has made it possible for them to stay in touch. Now all of them were in their old hometown and had got together one weekend for a sleepover, just like old times.

They chatted about old times and one would have thought those twenty-somethings were school girls once again, enjoying pizza, ice cream amid chattering and laughter. Conversation flowed, topics changed and somehow they were talking about nightmares. Opinions were as varied as the girls themselves.

“Nightmares are born out of our subconscious fears,” claimed one.

“They are just a more exaggerated version of the troubles of our waking life,” suggested another.

“I think our dreams that don’t come true haunt us as nightmares,” said Richa.

This somber statement caused a rather ominous silence.

“That’s deep.”

“That’s just pessimistic. It’s not that our dreams don’t come true, it’s just that they sometimes take longer than we expected.”

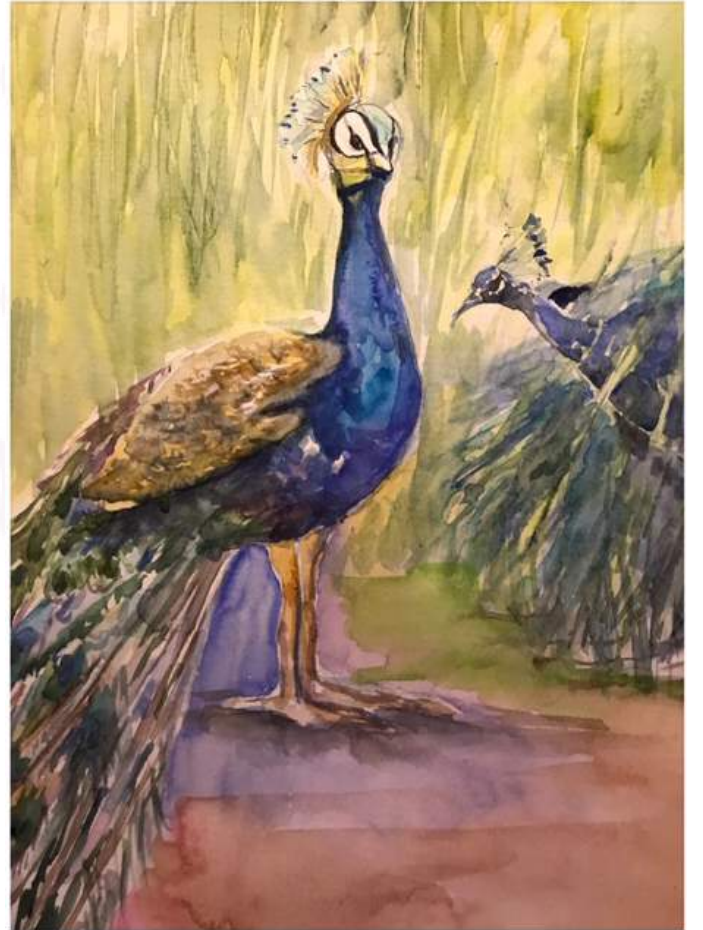
Fearing a barrage of opinions, Richa interrupted, “Oh, I wasn’t being serious, just trying to be poetic, that’s all,” and the conversation veered on to other topics. The sleepover went well. All of them were happy to have been able to get together at leisure after so long. But it wasn’t to last. They had their lives to go back to.

Before Richa’s flight, her friends came to see her off. “We got you something,” they said. She looked inside the bag they handed her. It was a dream-catcher. A small hoop decorated with feathers and beads like the ones made by ancient Native Americans.

“You have to hang it up in your bedroom. It is supposed to allow only sweet dreams to pass. So, when you sleep, you will have good dreams.”

“And it is also meant to remind you that if nightmares of dreams that did not yet come true haunt you, you have friends whom you can share things with, always.”

Richa smiled. This may have added to her luggage but had made her heart feel much lighter.

Painting by Mangala Tata

प्रीती कोठावळे, कॅलीफोर्निया

१ जानेवारी २००९ ला मी लग्न करून अमेरिकेत आले. तशी मी लहानपासूनच म्हणजे सहावीपासून हॉस्टेल मध्ये राहिल्यामुळे मला घरापासून लांब राहायला फार काही त्रास झाला नाही. प्रथमच मी नवीन देश पाहणार म्हणून मी फार उत्सुक होते. सुरवातीला सगळं फिरायला आणि बघायला फार मज्जा येत होती आणि त्यामुळे दिवस पटापट जात होते. अमेरिकेत येण्याआधी मी पुण्यात नोकरी करत होते, स्वतंत्र होते. अमेरिकेत आल्यावर सुरवातीचे ४-५ महिने सगळं नवीन बघण्यात आणि शिकण्यात छान वाटलं पण मग नंतर कंटाळा यायला लागला. आपण दुसऱ्यावर अवलंबून असण्याचा वैताग यायला लागला होता. खूप सान्या नोकरी साठी अर्ज करून पण आर्थिक मंदी असल्यामुळे कुठूनही काही रिप्लाय येत नव्हता आणि माझ्या व्हिसा मुळे नोकरी मिळणं अजून कठीण जात होतं. काहीही करायचं म्हटलं तर सगळ्यात आधी मला ड्रायव्हिंग लायसेन्स मिळणं गरजेचं होतं म्हणून नवऱ्याकडून गाडी शिकण्याचा निश्चय केला. थोड्याच दिवसांत माझ्या लक्षात आलं की नवऱ्याकडून गाडी शिकणं वाटत तितकं सोपं नाही. शेवटी कस बस गाडी शिकून मला एकदाच लायसेन्स मिळालं. नवीन देश, कुणाशी ओळख नाही, दिवसभर घरात बसून तरी काय करणार? एक मैत्रीण एका युनिव्हर्सिटीत MS करत होती. तिच्या कडून माहिती मिळाल्यामुळे एका कोर्स ला प्रवेश घेतला. कोर्स साठी संध्याकाळी ६-९ युनिव्हर्सिटीत आठवड्यातून एकदा जावं लागायचं. तो कोर्स चालू असतानाही मी नोकरीच्या शोधात होतेच. कोर्स झाल्यावर २-३ महिन्यांनी मला दिवस गेले. मी ६ महिन्यांची गरोदर असताना मला EAD कार्ड मिळालं आणि ८ महिने संपले तेव्हा ग्रीन कार्ड मिळालं. या कार्डमुळे मला नोकरी करता येणार होती पण अजूनही मंदी असल्यामुळे नोकरी मिळणं इतकं सोपं नव्हतं. खरंतर सगळं सुरळीत चाललं होतं तरीही मला नोकरी नसल्याचं सारखं वाईट वाटत होतं. वाईट वाटण्याचं कारण अस की लहानपनापासून आमच्यावर संस्कार झाले होते, स्त्रियांनी नोकरी करणं किती गरजेचं आहे आणि आम्ही ते बघतच मोठे झाले होते.

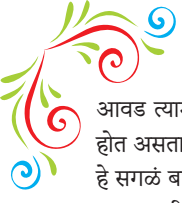
माझ्या वडिलांना तसा लहानपासूनच त्यांच्या आई वडिलांचा काही आधार नव्हता. ते त्यांच्या काका काकूंकडे व आजीकडे वाढले. माझी आई २० वर्षांची असताना तिचं लग्न झालं. तिचं लग्न झालं तेव्हा ती BA झाली होती. लग्नानंतर वडिल्यांच्या प्रोत्साहनामुळे आईने MA केलं. तिला हवी तेव्हाडी मदत त्यांनी केली. माझ्या मोठ्या बहिणीच्या जन्माच्या दरम्यान आईने MA केलं. बहिणीनंतर साधारण अडीच वर्षांनी माझा जन्म झाला. माझ्या जन्मानंतर लगेचच माझ्या आईला नोकरी लागली. माझ्या वडिलांनी आईला आम्ही लहान असताना खूप मदत केली. त्यांना नोकरी करताना अनेक अडचणी आल्या पण आईने कधीच नोकरी सोडली नाही. २०१६ ला डिसेंबर मध्ये ती BDO च्या पोस्ट वर निवृत्त झाली. ३५ वर्ष नोकरी करताना तिच्या चिकाटी आणि कष्टाना माझ्या वडिलांची साथ मिळाली. मला आठवत माझे वडील दुपारी ऑफिस मधून घरी यायचे आणि माझ्या भावाला जेवण भरवून जायचे. लहान असताना ही मदत किती मोठी मदत आहे याची मला जाणीव नव्हती पण जेव्हा माझे मुलं daycare ला जायला लागले तेव्हा त्याची जाणीव झाली. वडिलांचं ऑफिस घरापासून जवळ असल्यामुळे आम्ही काहीही लागलं की वडिलांकडे जायचो. अशी अनेक प्रकारची मदत माझ्या वडिलांनी आईला नेहमी केली. पुढे जेव्हा माझी मावशी LLB करायला लागली तेव्हा तिला परीक्षेच्या वेळी फार अडचणी आल्या. तिच्या मुलाचे फार हाल होत होते. माझ्या मावस भावाला मावशीच्या परीक्षेच्या वेळेस आई वडिलांनी संभाळलं. रोज दुपारी वडील घरी जेवायला आले की मावशीच्या मुलालाही भरवून आणि झोपी घालून जायचे. पुढे मोठ्या बहिणीला मुलगी झाली तेव्हा तिला जेव्हा कधी अडचणी आल्या तेव्हा वडिलांनी तिच्या मुलीला संभाळलं. त्या वेळी वडील सेवानिवृत्त झाले नव्हते पण गरज पडली तर ते नातीला ऑफिस ला घेऊन जायचे पण कधी दीदीला नाही म्हणाले नाहीत. अस शक्य होईल तितकी मदत माझ्या वडिलांनी सगळ्यांना केली. खरंतर इतक्या वर्षांमार्गे त्यांच्या मनाचा मोठेपणा आठवला की त्यांचे कौतुक वाटते. हे सगळं अस असल्यामुळे मला पुण्याची नोकरी सोडल्याच फार दुःख होत

होतं आणि त्यात नवीन नोकरी मिळणं फार अवघड दिसत होतं.

एप्रिल २०१२ मध्ये मला माझी मुलगी द्या झाली. माझ्या सासूबाईंनी अमेरिकेत येऊन माझ बाळंतपण फार प्रेमाने आणि न कंटाळता केलं. मुलगी सहा महिन्यांची झाल्यावर मी एकदा भारतात जाऊन आले. परत आले तेव्हा ती साधारण ९ महिन्यांची होती. परत आल्यावर मी पुन्हा अभ्यास चालू केला. द्या १८ महिन्यांची असताना मला नोकरी लागली. एवढ्या कष्टाने नोकरी मिळाल्याचा मला जेवढा आनंद झाला तेव्हाच दुःख द्याला daycare ला सोडून जाताना झालं. थोड्याच दिवसात द्या daycare ला रळली आणि माझा रोजचा दिनक्रम चालू झाला. पहिली नोकरी जरा लांब होती. साधारण ४५ मिनिटांचा ड्राईव्ह एका बाजूने होता. Los Angeles चे ट्रॅफिक खूप असल्यामुळे मी सकाळी ६ ते ३ नोकरी करायला लागली. साधारण ती वेळ मला आवडायला लागली कारण त्यामुळे मुलीला लवकर घरी आणता यायचं. दिवस पटापट जात होते आणि २०१५ मध्ये माझ्या मुलाचा जन्म झाला. आम्ही त्याचा नाव नील ठेवलं. आधी थोडे दिवस मी मॅटर्नटी लिव्ह होते तेव्हा नील घरी माझ्यासोबत राहिला मग मी जॉईन झाल्यावर २ महिने नील daycare ला गेला. तो ६ महिन्यांचा होता तेव्हा सासू सासर्यांनी त्याला प्रेमाने न कंटाळता ६ महिने सांभाळले. तो साधारण ८ महिन्यांचा असताना मी नवीन नोकरी शोधायला चालू केली जेणेकरून माझे ड्रायव्हिंग कमी झालं असतं आणि मुलांसोबत जास्त वेळ मिळाला असता. तो ९ महिन्यांचा असताना मी daycare शोधायला सुरवात केली. मी साधारण १०० फोने केल्यावर शेवटी एक daycare ठरवलं, सगळं बॅकग्राऊंड चेक केल्यावर नीलच एडमिशन तिथे फायनल केलं. मध्यंतरी मला घराजवळ नोकरी मिळाली तेव्हा मी एक महिन्याचा गॅप घेतला म्हणजे मला मुलांसोबत राहता येईल. त्या गॅप नंतर नीलचं पण daycare चालू होणार होतं. सासू सासरे गेल्यावर नीलचं daycare आणि माझा नवीन जॉब सोबतच चालू झाला. नील daycare ला एडजस्ट होत नव्हता आणि त्यामुळे मी माझ्या नवीन जॉबला एडजस्ट होत नव्हते. तो सारखा रडायचा. अगदी दिवस दिवसभर रडायचा. त्याला अंगठा चोखायची सवय होती आणि तो daycare मध्ये घाबरून अंगठा इतका चोखायला लागला की शेवटी त्याला अंगठ्याला जखम व्हायला लागली. मला वाटलं की १-२ आठवड्यांनी तो रळून जाईल पण दिड महिना झाला तरी काहीही फरक दिसत नव्हता शेवटी मी वैतागून नोकरी सोडायची ठरवली. दुसऱ्या सगळ्या ऑपशन्सचा विचार करून झाला होता. मला नोकरी सोडायची मनातून भीती वाटत होती पण दुसरा काही उपाय उरलेला नाही. माझा निर्णय झाल्यावर मी आईला फोने करून सांगितलं. माझ्या आईनेही नोकरी केली असल्यामुळे तिला माझ्या मनाची तारांबळ कळत होती. आई अजूनही नोकरी करत असल्यामुळे तिला अमेरिकेत येणं शक्य नव्हतं पण वडील सेवानिवृत्त असल्यामुळे आईने वडिलांना समजावून अमेरिकेत येण्यास तयार केले. खरंतर त्या वेळी माझ्या वडिलांनाही स्वतःबद्दल मूल सांभाळण्यात इतका आत्मविश्वास नव्हता आणि मलाही शंका वाटत होती की सगळं व्यवस्थीत होईल ना. वडिलांची तब्येत बरी नसल्यामुळे त्यांना अस वाट होत की मूल सांभाळणं त्यांना जमेल की नाही कारण त्या वेळी माझ्या वडिलांचं वय ६६ होतं. हे सगळं कस शक्य आहेअस सारखं वाटत होतं पण मग मी विचार केला की वडिलांनाही जमलं नाही तर मग मी नोकरी सोडीन पण एकदा प्रयत्न करून बघायला काही हरकत नाही.

तिकीट बुक झालं आणि एकदाचे वडील आले. तो अमेरिकेचा स्वतंत्र दिवसाचा सुट्टीचा दिवस आणि लागून आलेला शनिवार, रविवार होता. त्या वेळेचा फायदा घेऊन मी नीलला पापांची सवय करून दिली. सुरवात डायपर पासून होणार होती. सुरवातीचे काही दिवस ते वैतागत होते पण मग हळू हळू रळले. मी त्यांना मदतीला आया बोलावते म्हटलं पण त्यांनी नकार दिला. मी सकाळी उठून वरण भात तयार करून जात होते पण मग नंतर वडिलांनी कूकर लावायला शिकायची तयारी दाखवली. माझे पप्पा मग रोज ताजा वरण भात आणि उकडलेल्या भाज्या नीलला भरवू लागले. नीलला पण त्यांची इतकी सवय झाली की अगदी मी घरात असतानाही त्याला पप्पा लागायचे. माझ्या वडिलांना पुस्तक वाचायची

आवड त्यामुळे नीललाही खूप पुस्तक वाचायची सवय त्यांनी लावली. हे सगळं सुरळीत होत असताना मीही नवीन नोकरीत रुळू लागले. हळूहळू वडील अजून मदत करू लागले. हे सगळं बघून मला आश्चर्य वाटत होतं. नीलला तर बरच सांभाळायचे पण ते बऱ्याचदा मला भाजी कापून द्यायचे, डिश वॉशर लावायचे. मला वार्डट वाटायचं की ते आपल्याला इतकी मदत करतात पण हे सगळं ते आनंदाने करायचे. बऱ्याचदा शनिवारी, रविवारी मला जास्त वेळ झोप मिळावी म्हणून नील लवकर उठला तर लगेच त्याला घेऊन जायचे. खरंतर वडील गेल्यावर लगेच आई आली ६ महिने नीलला सांभाळायला. तिनेही आनंदाने सगळं केलं जे वडिलांनी केलं पण मला आणि माझ्या मैलिणींना माझ्या वडिलांचं कौतुक जास्त वाटत होतं कारण पुरुषांनी इगो सोडून इतकं काम करणं भारतीय संस्कृतीत इतकं बघायला मिळत नाही.

नीलचं आणि वडिलांचं बॉण्डिंग छान झालं. सहा महिन्यांनी पप्पा गेल्यावर नीलने पपांना खूप मिस केलं. त्यांच्या रूम मध्ये जाऊन तो खूप वेळ खेळत बसायचा. हे सगळं अनुभवत असताना माझ्या लक्षात आलं की आपली संस्कृती किती चांगली आहे, ज्या मुळांतून आपण वर आलो ते मूळ किती भक्कम आहेत. धन्य ती भारतीय संस्कृती जिथे आई वडील घरं गहाण ठेवून मुलांना शिकवण्याची तयारी दाखवतात, मुलं सुखी व्हावीत म्हणून कर्ज घेऊन मुलांची लग्न करतात, त्यांच्या लिमिट बाहेर जाऊन मुलांसाठी सगळे कष्ट घ्यायला तयार होतात. भारतीय संस्कृती व आपले आई वडील किती चांगले आहेत याची जाणीव मला आधी कधी झाली नव्हती. आई पेक्षा मला माझ्या वडिलांचं कौतुक जास्त यासाठी आहे कारण त्यांचं बालपण इतकं कष्टात गेलं असताना, कुणाचाही आधार नसतानाही त्यांनी सगळ्यांना मदत करायची, सगळ्यांना समजून घ्यायची तयारी दाखवली. सगळ्यांना मदत करताना त्यांनी फक्त याचाच विचार केला की समोरच्या माणसाला आपल्या मदतीची गरज आहे आणि त्यांनी सगळ्यांना भरभरून मदत केली. कुठलीही व्यक्ती असो मग ती स्त्री आहे की पुरुष आहे हे महत्वाचं नाही पण त्या व्यक्तीची आपण गरज भागवून देत आहोत हे महत्वाचं आहे. या अनुभवातून मी इतकंच शिकले की जेव्हा केव्हा कुणालाही मदतीची गरज असेल तेव्हा भरभरून मदत करावी, कसलीही अपेक्षा न ठेवता. कठीण आहे पण अशक्य नक्कीच नाही. आता नील ४ वर्षांचा आहे, daycare ला जायला लागला आहे, पुढच्या वर्षीपासून किंडरगार्टन ला जाईल. दया शाळेत दुसरीत आहे. मी नेहमी शक्य तेव्हाही मुलांना आपली संस्कृती समजावण्याचा प्रयत्न करत राहीन. माझे आई वडील व सासू सासरे अजूनही अधून मधून मुलांसाठी येत असतात आणि मुलांना त्यांच्या दोघही आजी आजोबांचा चांगला लळा लागला आहे.

प्रज्ञा ,श्रध्दा ,भक्ती

प्रज्ञा ,श्रध्दा ,भक्ती
तीन भगिनी जणू
स्वभावधर्म अलग
काय मी वर्णू ?

भक्ती ,भोळी भाबडी
दृढ विश्वास मनात
श्रध्दा ,डोळस अती
डोकावी अंतर्मनात

प्रज्ञा ,सरस्वती सुता
बुध्दीचा कस लावितसे
विज्ञाननिष्ठ प्रज्ञा असे
सहजी विश्वासत नसे

एकतर्फी भांडण प्रज्ञा
करितसे श्रध्दाभक्तीसवे ती

बुध्दीचा कस लावूनी पाहे
समजावूनी न समजे ती

श्रीकृष्ण जगत्पालक
ठरविले दावावी लीला
विराट रुप जैसे त्याने
ते समयी दाविले अर्जुनाला

प्रभात समय पातला
पक्षीकरिती कूजनाला
प्राचीवर सोनेरी रथात
सुवर्ण उधळीत रवी आला

कुंजवनी फुले तोडायला आल्या
श्रध्दा भक्ती नी प्रज्ञा बाला
दिव्य श्रोत अर्पियले कृष्णाने
भगवंताची अजब ही लीला

बासुरीचे मंजुळ स्वर ऐकूनी
श्रुतिबोध होई श्रध्दा भक्तीस
धावू लागल्या इतरळ दोघी
श्रुतीचे मधुर सूर शोधण्यास

प्रज्ञेला कळेना का धावता
दोघी भगिनी असे वनी
पकडूनी ती त्यांना पुसतसे
सांगा मज उत्तर झण्णी

झाडामागूनी कृष्ण हसला
हलकेच वदला प्रज्ञेला
शोधतात या बाला
विश्वरूप परमात्म्याला

मानवी कर्णाना मर्यादा असे
दिव्य श्रुतीनी ऐका मजला
सौख्याने नांदा तिघी भगिनी
आशीर्वचन देतो मी तुजला

सरस्वतीची सुता तू
रहा तिघीही आनंदात
श्रध्दा ,भक्ती ,प्रज्ञा मेळ
दिव्यत्वाची ज्योत उजळेल मनात

प्राची प्रकाश देशपांडे, कॅलिफोर्निया

सौ. शैलजा शेवडे, मुंबई

सर,
तुमच्या पुस्तकाला पुरस्कार मिळाल्याचं काल पेपरात वाचलं. खरं तर तुम्हाला फोन करायला हवा होता. नाही केला. कारण मलाच माहित नाहीयं आपल्यात नेमकं अंतर किती आहे ते...!

जेमतेम चार महिने तुम्ही मला सतार शिकवलीत.मी विद्यार्थिनी, तुम्ही गुरू...कदाचित एवढचं नातं तुमच्या लेखी असेल. पण माझ्या मनात? तुम्हाला कल्पनाही नसेल, मी एक भावविश्व तयार केलं होतं. त्यात तुम्ही कृष्ण होता, आणि मी स्वरवेडी राधा...! अतिशय झपाटलेला तो अनुभव होता. तुमच्या तो कधीच लक्षात आला नाही. तुम्ही म्हणायचा, 'बघत काय बसलात? वाजवा ना, मी सांगितलेलं...!' 'मी खुळ्यागत सतारीवरून बोटं फिरवायचे. माझ्या मनात शब्द असायचे, नको माझ्या अधरी, हरी लावू पावरी एक नाद एक घोष तुझे नाव अंतरी...!

मी काय राग, रागिणी ओळखणार? एकच ध्वनि तुमच्या नावाचा मनात घुमतोयं. मला सुंदर वाजवता यायचेच नाही.तुमच्या मी का लक्षात राहिनं? पण तो सुंदर अनुभवही संपला. आमची दूर बदली झाली.संबंध संपले. तुमच्या दृष्टीनं, जगाच्या दृष्टीनं. पण माझ्या काव्यविश्वात तुम्ही भरून राहिलात. कळतचं नव्हतं,नेमकं आपल्यात किती अंतर आहे ते...!

तुमचा तरुण मुलगा गेल्याचं कळलं.तेव्हाही मी नाहीच तुम्हाला फोन केला. तुमच्या वेदना मी भोगत होते. तुमचं अंतःकरण जाणून होते. प्रत्येक क्षणी अक्षरशः रडत होते. तुमचे झपाटलेले सतारवादन कानावर येत होते. दुःखातून बाहेर पडण्या मार्ग तुम्हाला सापडला होता. मला जाणवत होतं. खरचं नेमकं किती अंतर आहे आपल्यात?

.....

तिने पत्नाची घडी करून कपाटात चोरकप्यात ठेवली. अशी असंख्य न पाठवलेली पत्रं होती. सरांना लिहिलेली. त्यात एकाची भर पडली. डोळे पुसून ती कामाला लागली.

.....

तिचे मन मागे मागे गेले.

अशाच एका सुंदर सकाळी ती क्लासला सरांच्या घरी गेली होती. तिला जायला काही कारणाने उशीर झाला होता.तिची वाट पाहून ती येत नाही,असं समजून सरांनी त्यांच्या रियाझाला सुरुवात केली होती.सरांची पत्नी घरात नव्हती. जाळीचे दार लावले होते. ती जिना चढत असतांनाच सरांचे सतार वाजवणे ऐकू येत होते. ती क्षणभर दारापाशी रेंगाळली.दार वाजवावं का ?नकोच. सतार वाजवण्यात व्यत्यय नको. तिने जाळीतून पाहिले. सर सतार वाजवण्यात रंगले होते. त्यांचे डोळे मिटले होते. ती दूर झाली. जिऱ्यात बसली. सतारीच्या स्वरांच्या धो धो पावसात भिजत. किती वेगळी दुनिया होती ती...!तिच्या सर्वांगाला, मनाला वेढून राहिलेले ते स्वर...! किती वेळ गेला कोण जाणे...! एकदम ती भानावर आली, सरांची पत्नी तिला म्हणत होती, 'असं जिऱ्यात काय बसलात? आत का नाही गेलात?' 'अं..सर वाजवताहेत ना..उगीच त्यांना दार उघडायचा व्यत्यय कशाला? ' सरांच्या पत्नीने विचिलं नजरेने तिच्याकडे पाहिलं. पुढे होऊन दाराची बेल वाजवली. सरांचे वाजवणे चालूच होते. मग वैयातगून त्यांनी जोरजोराने कडी वाजवायला सुरुवात केली. सरांनी दार उघडले.

'काय हे...!कितीवेळ दार वाजवायचं?किती नादिष्टपणा...!' सरांची बायको जाम वैयागली होती.

'तुम्ही कधी आलांत?' सरांनी तिला विचारलं.

'बराच वेळ झाला.कुठला राग होता हा ?खूप छान वाटत होतं.' तिने विचारलं.

ते सांगणार, तोपर्यंत खरं...आवाज आला. सरांच्या बायकोनं मिक्सर सुरु केला होता.

.

एकदा ती सतारीच्या क्लासला गेली होती. सरांनी तिला काही वाजवायला दिले. ती वाजवत बसली.सर बाहेरच्या खोलीत होते.तोपर्यंत कुणी आल्याचा आवाज आला. खूप आनंदाने हसण्याचा. पाठोपाठ सरांचा आवाज,'व्होट अ प्लीझंट सरप्राईज, वेलकम..वेलकम...!

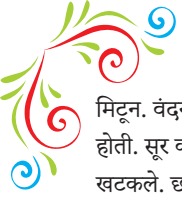
नंतर नुसते खिदळण्याचे आवाज..मंडळी आत आली. तिंनं पाहिलं, एक एकदम स्टाईलीश तरुणी,आणि एक तरुण आले होते. तिला एकदम अवघडल्यासरखे झाले. ती स्वयंपाकघरात गेली. पाण्याचे ग्लासेस भरत असलेल्या वंदनाला, सरांच्या पत्नीला तिने विचारले, 'कोण आहेत?'वंदना हसून म्हणली, 'अणिमा आहे. तुमच्या सरांची शिष्या..आणि तिचे मिस्टर आहेत.तुम्ही बसा ना.' ती बसली. मध्येच अणिमाने तिची दखल घेतल्यासारखे करून सरांना विचारल, 'न्यू स्टुडंट?' सर म्हणले, 'येस..!'त्यांच्या परत गप्पा सुरु झाल्या. ती अणिमाकडे बघत होती. चेह-यावरून, पेहरावावरून खूप श्रीमंत वाटत होती. सफाईदार इंग्लीश बोलत होती. सुंदर होती. पण सरांशी बोलतांना अतिशय विनम्रपणे बोलत होती. तिला सर एकदम परके वाटू लागले. उगीचच स्वतःबद्दल न्यूनगंड निर्माण झाला. स्वतःची कशीतरी गुंडाळलेली साडी, केसांचा लांबसडक शेपटा, इंग्लीशमध्ये बोलायची भीती...!

ती सरांना म्हणली, 'मी घरी जाते.' सरांनीही थांबायचा आग्रह केला नाही.

पुढच्या वेळी ती क्लासला गेली,तेव्हा वंदनाकडून तिला कळले, सर यू.के.ला सतारीचे कार्यक्रम करायला जाणार आहेत. त्या संदर्भातच अणिमा आली होती. तिला हेही कळलं, अणिमा सतार उत्तम वाजवते. ती सरांची विलक्षण चाहती आहे. घरात, कारमध्ये,ती सतत सरांची सतार वादनाची सी.डी.ऐकत बसलेली असते.सर परदेशात कार्यक्रम करायला गेले. तिला खूप भकास वाटू लागले. तो सतारीचा क्लास तिच्यासाठी आनंद होता. आता प्रत्येक दिवस कंटाळवाणा वाटू लागला. आपल्याकडे सी.डी.प्लेअर असता, तर आपणही अणिमासारखे सतत ऐकत बसलो असतो. तिच्या मनात विचार आलो. घरात अवती भोवती इतकी माणसं होती, पण सरांची आठवण खूपच येत होती. मुलांचा गलका चालू होता.तिने सहज म्हणून रेडिओ लावला. रेडिओवरची निवेदिका निवेदन करत होती, 'आता एका श्रीयुतयांचे सतारवादन. नेमके तिच्या सरांचे सतारवादन लागले. काय हा योगायोग...! तिच्या डोळ्यातून नकळत अश्रूधारा येऊ लागल्या. ती डोळे मिटून रेडिओ ऐकत बसली.आसपासच्या त्या कोलाहलातही विलक्षण शांतता अनुभवत होती.

सर आले. सगळीकडे त्यांचे कौतुक होत होते. त्यांचा चाहतावर्ग परदेशातही झाला होता. ती क्लासला गेली. नेमका सरांचा मुलगा छोटू रडत होता. वंदनाला काम करून देत नव्हता. ती म्हणली, 'मी छोटूला मांडीवर घेऊन बसते. तुम्ही स्वयंपाक करा.' छोटूही तिच्या मांडीवर शांत बसला. सर सतार वाजवत होते. नेहमीप्रमाणे, डोळे

मिटून. वंदना स्वयंपाकघरात होती. छोटू मांडीवर झोपला होता. ती सरांकडे बघत होती. सूर कानात साठवत होती. तेवढ्यात वंदना तिथे आली. का कोण जाणे, तिला खटकले. छोटूला कोटवर झोपवून ती ही मुद्दाम सतार ऐकत बसली.

एकदा सरांचा कार्यक्रम एका मोठ्या होलमध्ये होता. होल खचाखच भरला होता.तीही तिच्या पतीबरोबर गेली होती. कार्यक्रम सुरू झाला. अतिशय रंगत आली होती.सर नेहमीप्रमाणे डोळे मिटून वाजवत होते. मध्येच एक फिरत घेऊन बहारदारपणे समेवर आले. सगळ्या रसिकांनी एकासाथ व्वा...! केले. सरांनी डोळे उघडून एकवार तिच्याकडे पाहिले. जणू तिची पावती महत्वाची होती. तिने नजरेनेच दाद दिली. असं वाटत होतं, क्लास चालू आहे.सर आणि ती दोघचं आहेत.

कार्यक्रम संपल्यावर सरांचे अभिनंदन करण्यासाठी ती स्टेजकडे गेली. पण सरांच्याभोवती चाहत्यांचा गाराडा होता. त्यामुळे भेट झालीच नाही. घरी येतांना तिचा नवरा म्हणला, 'वा वा...! लाडकी शिष्या दिसतेयसं तू.जणू तुझ्यासाठीच वाजवत होते ते. तुझ्याकडेच बघत होते.'

काहीतरीच काय...!तिने नव-याचे म्हणणे झटकून टाकले. नक्की त्यांच्या स्वरात काय होतं? मत्सर होता का? पण तिला त्या बोलण्याने आतल्या आत गुदगुल्या झाल्या. खरं तर वंदना, अणिमा, पहिल्या लाईनीत बसल्या होत्या. पण माझ्याकडेच सरांनी बघितलं. का? का?

त्या दिवशी घरी पाहुणे येणार होते. तिच्या नव-याने तिला आज क्लासला जाऊ नकोस,म्हणून सांगितलं.तीही बरं म्हणाली. पण क्लासची वेळ होऊ लागली, तशी ती बेचैन झाली. भाजी आणायला म्हणून घराबाहेर पडली, ती थेट सरांच्या घराकडेच गेली. तिच्या मनात ओळी उमटत होत्या,

'हे वेध त्या सुरांचे, की वेड माधवाचे,
तटतटा तुटती बंध, मनमोर मुक्त नाचे...!

नेहमीप्रमाणे काहीतरी कारण काढून तिने स्वतः वाजवायचे टाळले. सरांचे वादन ऐकत राहिली. वेडी होऊन...! सरांचे वाजविणे संपले.तेवढ्यात त्यांचा फोन वाजला. तिच्या घरून होता. ती त्यांच्या घरी आहे काय, याची चौकशी करायला. सर म्हणले, 'घरी जा. पाहुणे वाट बघताहेत.' ती अनिच्छेनेच निघाली.मनात ओळी उमटल्या, तुझे रूप चित्तास मोहिनी घाली, मना ओढिते रे, तुझी बासरी, आम्ही गोपस्त्रिया नादावलो रे, नको निष्ठुरा, सांगू, जाण्या घरी..!

ती जिना उतरू लागली.सरांच्या मनात अजून सूर घोळत होते बहुतेक. कारण सरांनी परत सतार वाजवायला सुरुवात केली होती.

छेडिलीस का फिरूनी, तार तू सतारीची,
रोखलीस का अशी, फिरून वाट दारीची...?

ती परत जिऱ्यात बसून राहिली. किती प्रयत्न केला, तरी ती जाऊ शकतच नव्हती. देवापाशी प्रार्थना करत राहिली, कुणी आपल्याला असे बसलेले बघू नये..

त्यादिवशी घरात खूपच चिडाचिड झाली.

खरचं नेमकं काय नातं होतं सरांच्यात आणि आपल्यात? सरांच्यामुळे आपल्याला भागवतील गोपींची मनःस्थिती कळू शकतेयं.

खूप खूप सुंदर होतं सगळं. पण अचानक मध्येच सगळं थांबलं. तिच्या नव-याची बदली झाली होती. आता जावं लागणार होतं दूर.. दूर...!

पाऊस लांबला होता. उन्हाने अंगाची लाही लाही होत होती. त्यात आणि हा दुराव्याचा विचार...!

जायच्या आधी हिंमत करून ती सरांच्या घरी गेलीच. सरांनाही कळलं होतं, त्यांची बदली झालीयं ते..!पण ते कधीच प्रतिक्रिया देतच नसत. त्या दिवशी ती दुपारी सरांच्या घरी गेली खरी, पण मनात विलक्षण भीती होती. घरचे काय म्हणतील? त्या दिवशी सरांनी तिच्यासाठी,खास तिच्यासाठी, सतार वाजवली. बाहेर ऊन मी म्हणत होतं. सरांनी रागाचं नाव सांगितलं, 'मेघमल्हार'

इतका सुंदर अनुभव तिने यापूर्वी कधी घेतला नव्हता. तो राग तिने पहिल्यांदाच ऐकला. ते स्वरांचं बरसणं...!

आणि एक अदभूत घडलं. बाहेर काळोख दाटून आला.ढग गरजू लागले. पाऊस कोसळू लागला. तानसेनाच्या संगीताबद्दल ऐकलं होतं. पण मनाने नेहमी थट्टा केली होती. असं एखाद्या रागाने दिवे लागतात का? असं राग म्हणण्याने पाऊस पडतो का? पण आज तो अनुभव प्रत्यक्ष आला होता.तिचं मनही गाऊ लागलं, लेऊन आले, ग्रीष्मझळांना, त्या दुपारी भेटीसाठी,

छेडिला मल्हार तू, माझ्याचसाठी, माझ्याचसाठी...!

तडफडणारं मन, त्या पावसांनं शांत झालं होतं.ती निघाली, सरांचा निरोप घेऊन...! पण घरी तिच्यासाठी वेगळंच वादळ वाट पहात होतं. ती घरात न सांगता बाहेर पडली होती. जोरात पाऊस सुरू झाला होता. तिचा पत्ता नव्हता. तिच्या नव-याला काळजी वाटू लागली. कुठे गेली असेल ती? त्याने तिच्या मैत्रिणींकडे फोन लावला. त्यांना माहित नव्हते. तिच्या सरांच्या कडे फोन लावला. पण पावसामुळे नेमका त्यांचा फोन डेड झाला होता. कुठे शोधायचं तिला?

तिला जाऊन तीन तास झाले होते. तिचा पुतण्या आला होता. त्यामुळे तो, आणि तिचा नवरा दोघ मिळून संभाव्य ठिकाणी तिला शोधू लागले होते.

अचानक आलेल्या जोरदार पावसामुळे तिचीही तारांबळ झाली होती. ती पाऊस थांबण्याची वाट बघत बसली होती.शेवटी एकदाचा पाऊस थांबला. ती घरी गेली. इतका वेळ नवरा तिची काळजी करत होता, त्या काळजीचं तिला बघून एकदम रागात रुपांतर झाला. नव-या रौद्रावतार पाहून ती घाबरून रडूच लागली. नवरा अधिकच चिडला. 'कुठे गेली होतीस तू?' या साध्या प्रश्नावर रडायला काय झालं?

शेवटी तिने रडत रडतच सरांकडे गेले होते, असं सांगितलं. पण का गेली होतीस? आणि न सांगता का गेली होतीस? या प्रश्नाचे तिला उत्तर देताच आलं नाही.

शेवटी पुतण्यासमोर, मुलांसमोर तमाशा नको. म्हणून नवरा गप्प बसला. घरात वादळानंतरची शांतता पसरली होती.

रात्री मुसमुसणा-या तिला तिचा नवरा म्हणला, 'तुझ्या सतारीच्या शिक्षणाला मी कधी नाही म्हणलं का? उलट तुला हौस आहे, म्हणून मी सतार विकत घेऊन दिली. मी कधीही तुझ्या सरांबद्दल संशयही घेतला नाही. मग तू अशी का वागलीस? मला राग तुझ्या बेजबाबदार वागण्याचा आला. मला न सांगता सरांकडे गेलीस, त्याचा आला. तुझा माझ्यावर विश्वास नाही, या विचाराचा आला.'

ती अधिकच खजिल झाली. ' चुकलचं माझं...!'ती मनापासून म्हणली. तिच्या बोलण्यामुळे तणाव कुठल्याकुठे पळून गेला. राधेच्या नव-याला कसं वाटत असेल,आपली बायको कृष्णासाठी वेडी झाली आहे या जाणीवेनं? मनात हा विचार चमकून गेला. ती चपापली. एकदम नव-याबद्दल कणव, प्रेम दाटून आलं. ती नव-याच्या कुशीत घुसली.

.....नवा गाव, नवं घर, मुलांना शाळेत घालण्याची प्रक्रिया...

काही दिवस तर गडबडीत गेले. खूप दिवसांनी दुपारी मोकळा वेळ मिळाला. सतार घेऊन बसली.वाजवण्याचा प्रयत्न करू लागली. एकदम सरांची भळभळ आठवण येऊ लागली. सरांना येत असेल आपली आठवण? उगाच मनात प्रश्न आला. उदास वाटू लागलं.

कृष्ण गोकूळ सोडून गेल्यावर गोपींना कसं वाटलं असेल?

प्राण आहे कुठलेला, प्राणवायू कुठे?

वृक्षवेलींनो, झ-यांनो, कृष्ण तो आहे कुठे?

कशा त्या गोपी कृष्णाची, त्याच्या बासरीवादनाची आठवण काढत व्याकूळ होत असतील.. कसं त्यांना आयुष्य नीरस वाटत असेल..याचा ती अनुभव घेऊ लागली.

आणि पहिलं पल लिहिलं सरांना,

काल कालिंदी तीरावर, घुमली त्याची बासरी,

मेघ होऊन तो बरसला, मी ती वीज नाचरी..

स्वरसप्तक ते लुप्त झाले, स्वर्ग अवतरला जिथे,

वृक्षवेलींनो, झ-यांनो, कृष्ण तो आहे कुठे?

.....
.....

एकदम स्वतःच दचकली. हे पत्र, ही कविता आपण कसं पाठवणार? काय समजतील लोक...!छे..छे..आपल्याला संसार करायचा आहे. यापुढे या भावना आपल्यापुरत्या सीमित ठेवायच्या.तिने ते पत्र चोरकप्यात ठेवलं.

किती दिवस गेले...तीही रमली होती संसारात. आणि अचानक एक दिवस तिची जुनी मैत्रीण तिला भेटली.सहज बोलता बोलता ती म्हणली, 'तुझ्या त्या सरांचं, आणि त्यांच्या बायकोचं पटत नाही का गं? कोण ती अणिमा तिच्यावरून बायको त्यांच्या वैतागलेली असते म्हणे. तिच्यावरून संशय घेते. माझ्या आपलं काहीबाही कानावर आलयं हं फक्त..! मलाही नक्की माहित नाही.'

...'छे..! काहीतरीच काय..! असं होऊच शकत नाही...! लोक काय वाट्टेल ते बोलत असतात.'ती फणकारून म्हणाली.

'का? तू कसं काय एवढं छातीठोकपणे सांगू शकतेस असं काही नसेल म्हणून? तुझा आणि सरांचा किती असा सहवास तो?' मैत्रीण म्हणली.

'कारण मला सरांचा स्वभाव माहित आहे गं. माझ्यावर विश्वास ठेव. आणि प्लीज असं त्यांच्याबद्दल बोलू नकोस..!'

मैत्रीण आश्चर्याने पहातच राहिली. तिच्या डोळ्यात पाणी आलं होतं.

'जाऊ दे तो विषय...!'मैत्रीण म्हणली.

त्या रात्री तिनं पहिल्यांदा सरांच्या पत्नीसाठी पत्र लिहिलं.म्हणजे लिहायला घेतलं. पहिल्यांदाच ती सरांचा नाही, तर त्यांच्या पत्नीचा विचार करत होत होती. कसं असेल तिचं आयुष्य? कसं असेल तिचं भावविश्व? एका मनस्वी कलाकाराची पत्नी म्हणून जबाबदारी पेलतांना तिची ओढाताण होत असेल का?महिन्याचं सामान, मुलांचं दुखलं खुपलं, लाईटबिल, पाणीबिल भरणं...बाकी इतर जबाबदा-या...शिवाय सरांचे कार्यक्रम...त्यांचा रियाझ...त्यांचे चाहते...त्यांच्या घरची रसिकांची उठबस...खरचं सगळं कसं करत असेल ती?

मागे सर यू.के.ला गेले होते, तेव्हा ती सरांच्या घरी गेली होती, तेव्हा गप्पा मारता मारता सहज त्यांची पत्नी म्हणून गेली होती, 'यांच्या डोक्यात सतारीशिवाय काही नसतचं. आमचं नुकतचं लग्न झालं होतं, तेव्हाची गोष्ट..सासुबाई बाहेर गेल्या,की मी एकदम मोहूरून जायचे. मला वाटायचं, एकांताचा फायदा घेऊन ते मला जवळ घेतिल, प्रेमाच्या गोष्टी बोलतील..पण यांच्या ते गावीही नसायचं.. तेलगेच सतार ओढून रियाझ करायला घ्यायचे.

तिनं पत्र लिहायला सुरुवात केली.

'प्रिय वंदना,

कशी आहेस? आज तुमच्या दोघांची खूप आठवण येत होती. माझ्या मैत्रीणीकडून कानावर काही आले. त्यामुळे मन विलक्षण बेचैन झाले.

वंदना, तू सरांबद्दल असा कसा काय विचार करू शकतेस? तुला माहित आहे,की सरांच्या मनात फक्त सतारीचे सूरच घुमत असतात. कबूल आहे, अणिमा त्यांची चाहती आहे. पण मला जाणवलंय, तिच्याही मनात फक्त दादिडदा चालू असतं. तिला केवळ सूर मोहित करत नाहीत, ती केवळ स्वरवेडी नाही, तर तिच्या मनात स्वरसम्राज्ञी बनण्याची प्रबळ इच्छा आहे. त्यासाठी तिला सरांची मदत हवीयं.बाकी काही नक्कीच नसणार गं तिच्या मनात..!

तुझ्या मनात असा संशय का आला आपल्या नव-याबद्दल? अणिमाचं अंतरंग एकवेळ तुला माहित नसेल..पण तुझ्या नव-याचं तर तुला माहित असेलच ना..! स्फटिकासारखं स्वच्छ आहे गं सरांचं मन..! त्यात कुठेही वाईट वासना नाहीत. चार महिन्याच्या तुटपुंज्या सहवासातूनही माझ्या जे लक्षात आलं, ते तुझ्या का येऊ नये?

कसले तरी भलतेसलते विचार करू नकोस..देवानं इतका मौल्यवान ठेवा तुला दिला आहे, सांभाळ गं तो..!

.....
.....

ती पत्र लिहीत होती, आणि स्वतःशीच दचकली. हे पत्र पाठवू शकू आपण तिला?

आपला संबंध काय? काय हा वेडेपणा..!

तिने तेही पत्र पाठवलेच नाही. तेही पत्र तिच्या चोरकप्यात गेलं.सतारीच्या सुरांचा

कोवळीक तिच्या मनात होती. सरांचं आणि तिचं एक अनोखं नातं तिनं जपून ठेवलं होतं. तिला खाली होती अणिमाच्या रुपानं सरांच्या संसारात आलेलं वादळ शमणार आहे. तसचं झालं होतं. नेमकं काय झालं होतं माहित नाही, पण सरांचा संसार छान चालला होता. सरांचा रियाझ, क्लासेस, कार्यक्रम सर्व छान चाललं होतं.

.....नवीन गावी तिनेही सतारीच्या क्लासची चौकशी केली. जायलाही लागली. पण नाही आवडलं नवीन सरांचं शिकवणं..! नवीन शहरात प्रत्येक गोष्ट पैशावर तोलली जात होती. फी तर बरीच होती, पण परत एकदा सारेगमप..च शिकवायला सुरुवात केली होती. महिनो महिने तेच ते. गाडी पुढे सरकलीच जात नव्हती. शिवाय एकाच वेळेला बरेच विद्यार्थी..! तिच्याकडे वैयक्तिकरित्या शिक्षक कशाला लक्ष देतील? सगळ्यांबरोबर तिचं शिक्षण..! तिने कितीही रियाझ केला असू दे,ती बाकीच्यापेक्षा कितीही छान वाजवत असू दे, जोपर्यंत एखादी गत सगळेच चांगले वाजवू शकत नाहीत, तोपर्यंत पुढे जायचं नाही, असा तिथला खाक्या होता.

तिला सरांची आठवण यायची. किती निरपेक्षपणे ते शिकवत होते..! किती सुंदर सतार ते ऐकवायचे...! संगीतात ऐकणंही किती महत्वाचं असतं...!

तिनं कधीतरी तो क्लास सोडून दिला..! तिची सतार गवसणी ओढून कधीची कोप-यात जाऊन बसली.

.....किती दिवस...किती महिने... किती वर्षे....! आणि अचानक एक दिवस तिला पेपरात सरांचा फोटो दिसला. त्यांच्यावर लेख लिहून आला होता. त्यांना कुठलास पुरस्कार मिळाला होता.

तिनं बरीच धडपड करून सरांचा फोन नंबर मिळवला. फोन केला. सरांनीच उचलला. 'नमस्कार सर...! आजच्या पेपरात तुमची बातमी वाचली. खूप आनंद झाला. अभिनंदन...!'

ती खूप उत्साहानं बोलत होती. पलिकडून आवाज आला. 'धन्यवाद..! कोण बोलतायं आपण?'

ती एकदम थबकली. तिच्या लक्षातच आलं नव्हतं,इतक्या वर्षांनी सर तिचा आवाज कसा ओळखतील? ती तरीपण तितक्याच उत्साहानं म्हणली, 'सर मी,....' सरांच्या लक्षात ओळख आली नाही. तरी तिचा उत्साह कमी झाला नव्हता. 'मी पंधरा वर्षापूर्वी तुमच्या घरी क्लासला यायचे.....'

'सोरी..! आठवत नाही.पण परत एकदा धन्यवाद..!' फोन संपला.

तिच्या डोळ्यात मेघ दाटून आले होते.नंतर किती काळ तिचे डोळे गळत होते. तिला एकदम सगळ्यांचा राग आला. तिने ती चोरकप्यात ठेवलेली पत्रे काढली. फाडून टाकावी का सगळी? तिने तावातावाने एक पत्र हातात घेतलं. पण ते फाडण्याऐवजी वाचत बसली.मग दुसरं मग तिसरं....! शेवटी तिनं ती पत्रं फाडलीच नाही. परत एकदा त्या मनोहर भावविश्र्वात रमून गेली. शेवटी शांतपणे डोळे पुसले.ती पत्रे जागेवर ठेऊन दिली.

.....काळ पुढे सरकतच होता. अचानक तिच्या कानावर ती वाईट बातमी आली. अपघातात सरांचा तरुण मुलगा गेला. मन विदीर्ण झाले. किती दुःख सरांना..! कसे सामोरे जातील सर? फोन करायला हवा..! ती फक्त रडत होती. नको... फोन नको..! आपण स्वतःच गेले पाहिजे...

.

.

नेमकी तिच्या मुलाची बारावीची परीक्षा चालू होती. तिनं नव-याला सरांच्या मुलाच्या मृत्युची बातमी दिली. नव-यालाही खूप दुःख झाले. तोही हळहळला.पण पुढे ती म्हणली, 'मी जाते तिकडे.' तेव्हा नवरा दचकलाच. पटकन म्हणला, 'डोकं ठिकाणावर आहे ना तुझं? तुला हे सुचतं तरी कसं? इथं बोर्डाची परीक्षा चालू आहे. आणि तू तिकडं निघून जाणार?मला चालणार नाही. इतकचं नाही तर तो विषय घरात परत परत काढायचाही नाही.त्याच्या अभ्यासावर परीणाम होईल. तसाही आपला इतका संबंध राहिला आहे कुठे?'

घरात नव-याचं वाक्य शेवटचं वाक्य होतं. त्यापुढे बोलायचं नाही...! ती मनातल्या मनात रडत राहिली.काळ पुढे सरकला.

एक दिवस सरांचं सतारवादन रेडिओवर लागलं होतं. ते ऐकून तिचं मन सरांच्या आठवणीनं फार बेचैन झालं. न राहवून तिनं सरांना फोन केला. पण या वेळेला सरांनी

तिचा आवाज ओळखला. सर म्हणले, 'खरं तर मीच तुम्हाला फोन करणार होतो. काही कामानिमित्त मला त्या भागात यायचं आहे. मिटींग झाल्यावर मध्ये थोडा वेळ आहे. तेव्हा तुमच्या घरी यायचा विचार आहे.'

ती मोहूरून गेली. खरचं? खरचं सरांची भेट होणार? किती वर्षांनी..! तिनं नव-याला ती बातमी सांगितली. बायकोच्या चेह-यावर उत्तू जाणारा आनंद बघून तोही सुखावला. 'वा! छानच बातमी आहे. पण मी ओफीसात असेन. माझी गाठ पडणार नाही.काही हरकत नाही. त्यांचं चांगलं आदरातिथ्य कर. आणि हो..! त्यांच्या मुलाचा विषय काढू नकोस. उगाच जखमेवरची खपली काढल्यासारखं होईल.'

तिचा नवरा खरोखरच समजूतदार होता. तिला नव-यांचं कौतुक वाटलं. मग पुढचे काही दिवस मंतरलेले गेले. परत एकदा ती पत्ने, त्या कविता बाहेर निघाल्या. शेवटी सरांचा यायचा दिवस उजाडला. तिनं सकाळपासून स्वयंपाकघरात रांधायला सुरुवात केली होती. आपले कसब पणाला लावून चार जिन्नस बनवले. घरात ती एकटीच असणार होती. तिनं सतार बाहेर काढून ठेवली.सरांना आज जेवण झाल्यावर सतार वाजवायला सांगायचे. अर्थात आपण सांगायची गरज पडणारच नाही म्हणा...! ते स्वतःहून वाजवतील. माझ्यासाठी.. आज आपण त्यांना ती पत्ने प्रत्यक्ष वाचायला द्यायची का? आपल्या मनात इतकी वर्षं जपलेलं गुपित आपण सांगावं सरांना..! काय हरकत आहे? त्यात गैर तर काहीच नाहीयं.

त्या विचारानेच तिच्या मनातली धडधड वाढली. तोपर्यंत सरांचा फोन आला. ते रस्ता विचारत होते. घराच्या जवळ आले होते. तिनं घराची खूण सांगितली. आता फक्त काही क्षण..केवळ काही क्षण उरले होते.

बेल वाजली. अत्यंत अधिरतेनं तिने दरवाजा उघडला. आणि प्रचंड अपेक्षाभंग झाला. तिची कोलेजातली एक जुजबी ओळखीची मैत्रिण दारात होती.'हाय..! ओळखलसं का मला? मी निकीता..! तुझ्याच कोलेजात, पण केमिस्ट्री प्रिन्सिपल सबजेक्ट...! सरप्राईज दिलं की नाही तुला?'

'हो! ओळखलं ना तुला...! कशी काय आलीस आज? आणि पत्ता कसा मिळाला माझा?' ती मनातली विलक्षण नाराजी लपवत, उसनं हसू तोंडावर आणण्याचा प्रयत्न करित म्हणली.

'ती पण एक मज्जाच आहे. पण आधी कुणाला बरोबर आणलयं, ते बघ.'निकीता म्हणाली.

तिच्या आडून एक व्यक्ती पुढे आली. ज्या व्यक्तीची ती आतुरतेनं वाट पहात होती. हो..! तिचे सतारीचे सर..!

'सर...! या ना. आत या ना...' ती आनंदानं म्हणली.

दोघं आत आली. निकीताची टकळी सुरू झाली.

'अगं आज मिटींग झाल्यावर सर म्हणले, म्हणजे मला नाही, दुस-या कुणाला तरी, की मला xxx घरी जायचयं. तुझं नाव ऐकताच मी म्हणलं, 'अहो, ती तर माझी कोलेजातली मैत्रिण. मीही येते तुमच्याबरोबर. तिला सरप्राईज देते. आणि आले त्यांच्याबरोबर..मजा आली ना?'

'हो ना..! ' ती बळेबळेच हसत म्हणाली.

सरांकडे पाहिलं. केस विरळ झाले होते. चेहरा थकल्यासारखा दिसत होता.

पुढचे दोन तास निकीता अखंड बडबडत होती. त्यातनं तिला कळलं सर आणि निकीता एका प्रोजेक्टच्या मिटींगसाठी आज एकल आले होते. पहिल्यांदाच एकमेकांना भेटत होते.

जेवतांनाही तिची बडबड चालूच होती. सरांनी खाद्यपदार्थांचे मनापासून कौतुक केले. पण तेव्हाही निकीतानं आपलचं घोंडं पुढे दामटलं. ती तो पदार्थ कसा वेगळ्या प्रकारे करते, वगैरे.. वगैरे..!

जेवण झाल्यावर तिनं कौतुकानं सतार पुढे घेतली. सरांचा विशेष मूड दिसत नव्हता वाजविण्याचा. पण तिला सतार ऐकायचीच होती. परत एकदा सरांची सतार ऐकतांना तिला हरवून जायचं होतं. अगदी निकीताची अखंड बडबडही..

तिने सतारीची गवसणी काढली. सतारीला मोकळा श्वास घेऊ दिला. आणि एकदम खजिल झाली.

.....सतारीच्या तारा गंजल्या होत्या....

तिला खूप वाईट वाटलं. अशा कशा तारा गंजल्या? सगळं आपण गृहित का धरलं? आपल्याला वाटलं होतं, तारा उतरतील फक्त. आणि सर परत जुळवून देतील. आता सरांची सतार ऐकायला मिळणार नाहीच. खूप रडावसं वाटत होतं. पण ते शक्य नव्हतं. बोलायला तोंड उघडलं तरी शब्दाऐवजी हुंदकाच बाहेर पडेल, अशी भीती वाटत होती. 'काय हे..! आज सर येणार म्हणल्यावर सतारीची गवसणी काढून तरी बघायची होतीस ना.. मलाही सरांचं सतारवादन ऐकता आलं असतं.'निकीता बडबडली. सरांनी एक दोन क्षण त्या दोघींकडे पाहिलं. आणि ते टीपोयवरचा पेपर वाचण्यात गर्क झाले.

तिला निकीताशी बोलावसं वाटेना.

मनातली निराशा कशी लपवायची हेच कळना. मग ती निकीताला म्हणली,'बसा तुम्ही बोलत. मी किचन आवरून येते.'

निकीता आणि सर ते ज्या कामासाठी मिटींगला आले होते, त्याबद्दल बोलत बसले. मध्येच सर म्हणले, 'मी जरा बाहेर जाऊन सिगारेट ओढून येतो.'आणि ते बाहेर गेले. निकीता काहीतरी वाचत बसली.

स्वयंपाकघरात ओटा साफ करतांना ती विचार करत होती.'नक्की आपल्याला कसलं वाईट वाटतयं?'अचानक तिला सर परके वाटू लागले. सरांकडे फक्त एक व्यक्ती म्हणून कधी बघितलेच नव्हते. सर म्हणजे फक्त सतार वाजवतांना.. असेच चित्र डोळ्यापुढे होते. सिगारेट ओढणारे सर?... ओके ना..! त्यात काय झालं? त्याबद्दल नाही वाईट वाटत.मग कशाबद्दल?

आपल्या मनानं सरांच्या भेटीचं जे चित्र रंगवलं होतं, ते भंगलं म्हणून?...ही मध्येच जुजबी ओळखीची मैत्रीण कशी टपकली चिन्तात? म्हणून वाईट वाटतयं?

नाही नाही ..जे होतं ते भल्यासाठीच होतं. समजा आपण जसं चित्र रंगवलं तसचं झालं असतं तर? किती वेडेपणा ठरला असता..सरांना काय वाटलं असतं आपल्याबद्दल? नाही..नाही. काय करणार होतो आपण..! छे..! चुकीचचं होतं तसा विचार करणं. आपला संसार.. समाजातलं आपलं स्थान..!

किती बदलली आहेत आयुष्य आपली...काळही किती सरकलायं पुढे.. गंजलेल्या तारांनी हेच दाखवून दिलयं ना, की आपल्या जीवनात इतर गोष्टी आपल्याला जादा महत्वाच्या वाटताहेत.

तिच्या लक्षात आलं, सुंदर, कोवळं, हळवं काहीतरी तिच्या हातातून निसटून गेलं होतं. आता परत ती सतार ऐकतांनाची धुंदी नव्हती येऊ शकणार आयुष्यात...! आणि ते राधा बनणं.. सरांच्या रुपात कृष्ण पाहणं... हेही संपलं होतं. त्यांचं दुःख जास्त होतं. पण इलाज नाही. 'कालाय तस्मै नमः'तिनं मनाची समजूत घातली आणि ती तोंड धुवून होलमध्ये आली.

'हे काय?सर कुठायतं?' तिनं निकीताला विचारलं.

'सर गाडीतून काहीतरी आणायला गेलेत.' निकीता म्हणली.

इतक्यात सर हातात एक लेदरबेग घेऊन आलेच.

'द्या ती सतार इकडे.' सर सहजपणे म्हणले. ती अचंबित होऊन पहात होती. सरांनी तिची सतार हातात घेतली. खुंट्या पिरगळल्या. आणि सगळ्या तारा काढून टाकल्या. मग त्यांच्याकडच्या लेदरबेगमधून काही सामान बाहेर काढलं. 'सर...' ती गदगदलेल्या स्वरात म्हणली. तिच्या लक्षात आलं, सर आपल्या सतारीला नवीन तारा बसवताहेत.

'इतकं इमोशनल व्हायची गरज नाही. मला आठवलं माझ्या कारमध्ये सतारीच्या तारा, पकड वगैरे असलेली माझी बेग आहे. म्हणून मी जाऊन आणली. आता नवीन तारा बसवतोयं.परत सतारीचा रियाझ सुरू करा.' सर हसत म्हणले.

तिनं फक्त मान हलवली. आणि सरांच्या समोर बसली.

नंतर बराच वेळ तारा लावणं चाललं होतं. ती अतिशय शांतपणे बसली होती. अर्थात हे काम चालू असतांना शांत बसायचं असतंच. तिला याची सवय होती. तिला खूप आनंदही होत होता.

पण निकीताला इतका वेळ शांत बसायचं अगदीच जिवार आलं. तिची चुळबुळ सुरू झाली. शेवटी ती कंटाळून म्हणली. 'मी निघते.' सर तारा लावण्यात गर्क होते. त्यांनी एक

क्षण मान डोलावून तिला निरोप दिला.

ती मात्र निकीताबरोबर दारापर्यंत गेली. आणि कुजबुजणा-या आवाजात म्हणली,
'थांबली असतीस अजून जरा वेळ तर ह्यांचीही गाठ पडली असती.'

'असू दे. परत येईन. आता घर माहीत झालं आहेच.' निकीता हसत म्हणाली. आणि गेली.

ती आत येऊन परत सरांच्या समोर येऊन बसली. तारा लावून झाल्या होत्या. आता सर त्या तारा स्वराने जुळवत होते. मनासारख्या तारा जुळवून झाल्यावर सरांनी सतार खाली ठेवली. तिच्याकडे बघून मंद हसत विचारलं, 'बोला. काय वाजवू?'

ती एकदम संकोचली. काहीच बोलली नाही. मग सरांनी सतार वाजवायला सुरुवात केली.

एकदम हळवे, कोमल स्वर वातावरणात भरून राहिले. बतुतेक पुरिया राग होता. सर वाजवत होते. आलापी चालू होती. तिच्या डोळ्यात पाणी तरळत होते. सरांचे अर्थातच तिकडे लक्ष नव्हते. ते डोळे मिटून वाजवत होते.

ती फक्त ऐकत होती. जिवाचे कान करून ऐकत होती. किती वेळ गेला कुणास ठाऊक. तिनेही डोळे मिटले होते. अचानक कसलीतरी जाणीव झाली, म्हणून तिने डोळे उघडले. तिचा नवरा लेंचकीने दार उघडून आत आला होता. ती गडबडीने उठायला गेली. नव-यानं हातानचं तिला बसून रहायची खूण केली. हात पाय धुवून तोही सतार ऐकायला तिच्याजवळ येऊन बसला. सरांचे डोळे मिटलेलेच होते.

विलक्षण आनंद तिच्या मनात भरून राहिला होता. हे संगीत कधी संपूच नये...!

कोण आहेत सर? कोण आहे मी?...सगळे प्रश्न संपले होते. फक्त सूर उरले होते. एक कविता उरली होती.

....

सूर कोवळे मंतरलेले,

जागवती ती मोहनबाधा,

धरथरणा-या क्षुद्र देही मग,

अवतरते ती त्रिकाल राधा ।

भगवंत

जाणिव नेणिव दोन पातळ्या जीवांच्या
आधार मायेचा भगवंत

आशा नि निराशा दोन पापण्या डोळ्यांच्या
ओंकार श्वासांचा भगवंत

अंधार उजेड दोन अवस्था मनाच्या
आरसा कृतींचा भगवंत

अवस पुनव दोन चिंता चिंतनाच्या
प्रश्न उत्तरांचा भगवंत'

चंद्र आणि सुर्य दोने व्यथा भावनांच्या
पैल सागराचा भगवंत

जन्म अन मृत्यू या समाधी साधकांच्या
आस जीवनाचा भगवंतसो

सोनाली तेलंग, नाशिक

कुंपण

कुंपणाच्या रक्ताळलेल्या अस्तित्वाचा

कुणी वाली नाही ,

कारण कुंपणाला तक्रारीची

मुभाच नाही !

त्याने जगावे जीवन

घशातच हुंदका दाबून ,

तहान लागली म्हणून

तक्रारी ची मुभाच नाही ,

त्याने जगावे लाख

अश्रू मूकपणे पिऊन !

उन्हात पावसात ,

रात्री आणि दिवसा !

डोळ्यात तेल घालून ,

सतत पहारा देत

राखायचे घरातील पिलांना ,

त्यांना ओरखडा ना देता !

पिले मोठी होतील

तसे बघायचे त्यांना

आकाशाला गवसणी घालताना !

त्याचे जीर्ण अस्तित्व

जाणवू द्यायचे नाही कुणाला ,

कारण त्याला तक्रारी ची

मुभाच नाही !

देतील शिव्या-शाप घरातील लोक ,

तोच आहेर मानायचा

त्याने मात्र सतत हसतमुख राहायचे ,

तक्रारी ची त्याला मुभाच नाही !

त्याचे महत्व तो असेपर्यंत

कळतच नाही कुणाला ,

कोलमडून पडल्यानंतर

सुरु होते बागेची वाताहत !

कर्त्या मुलाला मग ल्यावेच लागते,

प्राक्तन एक दिवस कुंपणाचे !

कुणीतरी माझी जागा घ्यावी ,

कुंपणाला सतत वाटत असते ,

जिवंतपणी मात्र त्याच्या

कुंपणाचे दान त्याला मिळतच नाही !

सखाराम देशपांडे, कुवैत

Diwali and Lakshmi Puja

Dr[Major] Nalini Janardhanan, Pune

The festival of lights, “Diwali” signifies the victory of light over darkness. Light symbolises knowledge, tranquillity and posterity. Lighting lamps is auspicious. It removes darkness, ignorance and evil creating a calm and divine atmosphere. Mahatma Gandhiji said “Even a single lamp dispels the deepest darkness”. The word ‘Diwali’ derived from the Sanskrit word ‘Deepavali’ means a series of lights. From an exile of 14 years and after killing Ravana, Lord Rama returned to Ayodhya along with wife Sita and brother Lakshmana. People lit Ayodhya with a series of lamps to welcome them. Every year Diwali is celebrated in honour of this homecoming of Lord Rama.

Lakshmi Pooja (worshipping Goddess Lakshmi) is significant during Diwali. It is a belief that Lakshmi devi manifested on this day after churning of ocean and accepted Lord Vishnu as her consort. To welcome Goddess Lakshmi, people try to keep their houses and premises spotlessly clean. They draw rangoli at the doorstep, decorate house with lights and prepare sweets as offerings. They also exchange sweets and gifts with near and dear ones. It is believed that Lakshmi devi likes cleanliness and she will visit the cleanest house first. Broom is worshipped by some people during Diwali with offerings of turmeric (haldi) and vermilion (kumkum).

Goddess Lakshmi is the goddess of prosperity and wealth. In Rigveda Sri Sukta, Lakshmi is described as ‘Hiranya varna’ (means golden complexioned) who radiates golden grace. The picture or deity of Goddess Lakshmi symbolises many important facts. Lakshmi holds lotus bud which is a sign of purity and beauty. Devi Mahalakshmi is seated on a full bloomed lotus. Lotus flower which blooms in dirty mud symbolises that we have unlimited potential to bloom in any environment with will and hard work. Water stands for life which constantly flows. The four hands of Lakshmi represent the four pillars of human life described in Vedas and Upanishads namely Dharma (Righteousness), Karma (Desire), Artha (Wealth) and Moksha (liberation from the cycle of birth and death). Lakshmi showering gold coins denotes her blessings in the form of wealth. Goddess Lakshmi is either dressed in green saree (which denotes growth, fertility and

energy) or red saree (which depicts activity and energy). The white owl symbolises luck and wisdom.

The two white elephants standing next to the Goddess and spraying water shows that efforts with wisdom and purity leads to spiritual happiness and prosperity.

Puja of Devi Lakshmi is done in the evening on the day of Diwali. Lord Ganesha is worshipped first followed by Lakshmi puja. Kubera, the treasurer of Gods is also worshipped during Diwali.

Eight forms of Lakshmi (AshtaLakshmi) are worshipped during Diwali.

1. Adi Lakshmi who emerged from the ocean with ambrosia pot.
2. Dhanya Lakshmi who provides an abundance of food.
3. Dhairya Lakshmi who gives endurance and courage.
4. Gaja Lakshmi who is seated on an eight petalled lotus and who bestows fortune, wealth, power and beauty.
5. Santana Lakshmi who confers children.
6. Vijaya Lakshmi who blesses with success.
7. Vidya Lakshmi who grants education and knowledge.
8. Dhana Lakshmi who gives wealth and prosperity.

On Diwali day, recitation of Sri Sukta of Rigveda or Kanakadharastotra (by Adi Sankaracharya) at midnight in front of Sri Yantra is believed to bless devotees with good fortune, health and wealth.

There should always be an odd number of flames on the lamp in front of the Goddess. Even numbers of flames are said to cancel each others’ positive energy.

According to Sri Sri Ravi Sankar, "Deepavali is a time to throw light on the wisdom you have gained and welcome a new beginning and also the time for Pujas that add depth to the festivities by infusing spiritual aspect. When the darkness of ignorance within you is dispelled through the light of wisdom, goodness prevails."

Let us also light our hearts with the eternal light of Divine love. The following sloka is recited while lighting a lamp.

"Shubham Karoti Kalyanam Arogyam Dhansampada

Shatru Buddhi Vinashaya Deepajyotir Namostute

Deepajyoti parabrahma Deepajyoti Janardhana

Deepo me hara tu papam Deepajyotir Namostute"

Wishing a very Happy Diwali to all of you !

Meenakshi's Creativity

Painting by Meenakshi

खबरदारी

क्षुल्लक कारणावरून
तुला असे
मुळमुळू
रडतांना पाहून,

मी थोडातरी
विरघळेल,
असे वाटले असेल तुला -

माझ्या
यःकश्चित् जिवासाठी
तू
अनमोल अश्रू ढाळतेस...

माझ्या रुक्ष चेहऱ्यावर
तू जाऊ नकोस -

माझ्या
कठोर काळजातही
तुझ्या
आसवांचे मोती
जपून साठवताना -

माझी
किती तारांबळ
जिवाची घालमेल होतेय ...

तुला
तीच न दिसण्याची
खबरदारी घेत आहे मी !

विजयकुमार देशपांडे, सोलापूर

वैशाली फाटक - काटकर ऑस्ट्रेलिया

मिटिंग रूमचं दार बंद करून, वडिलांच्या तसबिरीसमोर अनुजाने हात जोडले. तिचे डोळे बंद असले, तरी तिच्या कानांना गौतम खुर्चीवरून धडपडत उठत उभा राहिल्याचं समजलं. चौकोनी टेबलाभोवतालची मानाची जागा अनुजाने घेतली. तात्पुरते गळ्याभोवती अडकवलेले हेडफोन्स पुन्हा कानांना लावत; गौतमची नजर लॅपटॉप स्क्रीनवर स्थिर झाली. बोर्ड मिटिंगचे सदस्य नियोजित वेळेला हजर नसल्यास, निर्णय घेण्यासाठी त्यांच्यासाठी थांबून वेळेचा अपव्यय न करण्याचा; वडिलांचा किता अनुजा गिरवत होती.

मिटिंग सुरु व्हायला अजून अवकाश असल्यामुळे, 'आत्ता, गौतम काय करतोय?' विचारणं तिच्या अधिकारांच्या नियमांत बसत नव्हतं. त्याच्या डाव्या हाताला काटकोनात बसलेली अनुजा, तिची खुर्ची एकदा तीस अंश डावीकडे आणि तेवढीच उजवीकडे फिरवत असल्याने, तिला गौतमशी नक्कीच महत्वाचं बोलायचं असल्याचा संकेत त्याला मिळाला.

“एक रुका हुआ फैसला’, तो सिनेमा बघतोय! चतुराईने विधानं मांडून प्रत्युत्तरं कशी द्यायची... शिकण्यासारखं आहे हं मुन्हीतून...’, मॅडम!!!” स्क्रीनवरून नजर न हटवताच गौतमने पाण्याचा ग्लास अनुजासमोर सरकवला.

वयाने मोठा असूनही, बोर्ड मिटिंग दरम्यान, तिच्या खुर्चीचा आदर ठेवत; गौतम अनुजाला 'मॅडम'च उद्देशत असे. बोर्ड मिटिंगमध्ये गौतमचं अनुजाशी वागणं-बोलणं तिला अनेकदा कृत्रिम वाटायचं. त्याला तिचाही इलाज नव्हता.

पारेख साहेबांना खास पुण्याहून पाचारण केलं गेलं होतं, सत्यप्रकाशला 'बिझ्नी' वेळापलक बदलायला लावलं, सुरेश सरांचं, अस्वास्थ्याचं कारण नाकारलं आणि गौतमला मोकळा वेळ आहे की नाही, सुद्धा तिने विचारलं नव्हतं... अनुजाने तातडीने बोलावलेल्या बैठकीची विषयपत्रिका न पाठवताही, आजच्या चर्चेचा विषय ओळखण्याइतका गौतम चाणाक्ष होता.

ग्लासवरील पकड घट्ट करत, “गौतमला डायरेक्टर बोर्डावर ठेवावं!’, एवढंच बाबांच्या मृत्युपत्रात असल्याने, 'मॅनेजिंग डायरेक्टर होण्याची तुझी संधी हुकली ना रे?’ अनुजाचं ब्रीदवाक्य प्रत्येक मिटिंगच्या आधी गौतमला ऐकावं लागे.

'मॅनेजिंग डायरेक्टरच्या पदाची खरी मानकरी तूच!’ गौतमकडून वदवून घेतल्यावर, तिच्या चेहऱ्यावरचा आनंद बघण्यासारखा असायचा.

हेडफोन्स गुंडाळून ठेवत गौतम, “तुझे यजमान माझ्या उजवीकडे विराजमान होणार असतील... म्हणजे पारेख साहेब माझ्यासमोर आणि त्यांच्या शेजारी सुरेश सर!”

'चौकोनी' रचनेतील सगळ्यांची स्थानं ठरलेली असली तरी गौतमला खोचकपणे बोलल्यावर मानसिक समाधान मिळायचं. अशीलाच्या आवश्यकतेनुसार खोच्याचं खरं आणि खऱ्याचं खोटं करणारा काळ्या कोटातला सत्यप्रकाश, शेजारी असण्याच्या

कल्पनेने, गौतम अस्वस्थ व्हायचा; विशेषतः अनुजा सत्यप्रकाशची पंधरा वर्षांपूर्वी पत्नी झाल्यापासून!

एकमेकांकडे बघून-हसून मान्यतेनुसार नमस्कार, गुड मॉर्निंग झाल्यावर बोर्ड मॅम्बर्स स्थानापन्न झाले. खास मिटिंगमधल्या मुद्द्यावर केवळ तीस मिनिटांत निर्णय होऊ शकला नाही, तर सर्वानुमते 'नाही' असा ठराव पास होत असे. फेरविचार अथवा पुन्हा बैठक घेतली जात नसे.

“आजच्या मुद्यावर, वेगवेगळ्या दृष्टिकोनातून चर्चा व्हावी आणि प्रत्येकाची मतं समोर यावीत म्हणजे योग्यच निर्णय घेता येईल.” अनुजाने तिचं प्रारंभीचं विधान करत, चौघांसमोर आजच्या विषयाच्या सारांशाचा कागद ठेवला.

कागदावरचं न वाचताच, 'असा कोणताही नियम आपल्या कंपनीत नसल्याचं' गौतमने छातीठोकपणे सांगितलं. संपूर्ण तयारीनिशीच गौतम विधान मांडत असल्याने, कोणी आव्हान देण्याचा प्रश्नच नसायचा.

तरी, 'नवीन कायदे निर्माण करण्याची जशी आपल्या संविधानात तरतूद आहे, तसंच गरज असेल तर कंपनीचे नियमही बदलता येऊ शकतील' सत्यप्रकाशचं म्हणणं पडलं.

अनुजा सत्यप्रकाशच्या वक्तव्याचीच वाट बघत होती.

लगेच तेच शब्द पकडून अनुजा, “एवझॅक्टली!! त्यासाठीच आज मिटिंग बोलावलीए!”

काही निर्णय स्वतंत्रपणे घेण्याचे अधिकार अनुजाकडे राखीव असले, तरी नियम बदलण्यासाठी बोर्डाच्या सभासदांच्या संमतीची आवश्यकता होती. वेळ पडल्यास, बारा तासांच्या नोटीसवर बोर्ड मिटिंग ठरवण्याचा; फक्त अनुजाकडे असलेला अधिकार तिने प्रथमच उपयोगात आणला.

रियाच्या एका अर्जासाठी कंपनीचे नियम बदलणं, पारेख साहेबांना मान्य नव्हतं. सारांश पूर्णतः वाचल्यावर, “रियाच्या वडिलांच्या आकस्मिक निधनानंतर, कंपनीकडून शक्य तेवढी मदत त्यांना केली आहे. बेनिफिट्स पदरात पाडून घेतल्यावर आता त्यांच्याजागी तिला नोकरीवर घेण्याची तिची मागणीच मी अमान्य करतो... चर्चा इथेच संपली!”

वीस-बावीस वर्षे रियाच्या वडिलांची ख्याती, कंपनीतले निष्ठावंत, प्रामाणिक कर्मचाऱ्याची होती. त्यांच्यानंतर घर चालवण्यासाठी रियाने नोकरीसाठी अर्ज केला होता.

सुरेश सरांच्या आठवणीनुसार एक घटनाक्रम, ते कंपनीतून निवृत्त होण्यापूर्वी झाला होता. काही दिवस बरंच गाजलं होतं प्रकरण. कंपनीतील कर्मचाऱ्यांच्या निधनानंतर, त्याच्या 'मुलाला' त्या जागी नोकरी देण्याचा कंपनीचा नियम होता. त्या कर्मचाऱ्याला मुलगा

नसून 'मुलगी' असल्याने पेच निर्माण झाले. तेव्हाच्या नियमांनुसार 'मुलीला नोकरी' न देण्यासाठी कर्मचारी मोर्चा आणायलाही निघाले होते. तातडीने निर्णय घेऊन नियमच बाद करून प्रश्न मिटवला होता अनुजाच्या वडिलांनी. तरी एकंदरीत आटोक्यात आणणं जडच गेलं होतं.

सुरेश सरांच्या सांगण्यामागचं कारण, "अनुजा, तुला अशासाठी सांगतो, की रियाचे वडीलही तेव्हा 'मुलीला' नोकरी देण्याच्या विरोधात होते बर का!"

अनुजाला चर्चा एवढ्या लवकर संपवायची नसल्याने, "मग रियाला तिच्या वडिलांचा किस्सा सांगून, तिचा अर्ज फेटाळून लावावा... असं तुम्हाला सुचवायचं नाही ना? आधीच्या पिढीच्या विचारांच्या 'चौकटीतूनच' त्यांच्या पुढच्या पिढीला बघितलं पाहिजे, असा काही नियम आहे का कंपनीचा?"

परिस्थिती विचार बदलायला लावते, तसंच बदलणाऱ्या विचारांनी परिस्थितीही बदलते. रियाचे वडील ह्यात असताना रियावर पैसे कमावण्याची वेळ आली असती, तरीही ते अडून बसले असते का?

अनुजाच्या वडिलांनी कंपनी स्थापन केल्यापासून गेली चाळीस वर्षे पारेख साहेब डायरेक्टर बोर्डावर असल्याने 'कंपनीला संकटात टाकणारे नियम न करण्याचं' त्यांचं स्पष्ट मत होतं. सुरेश सरांच्या दृष्टीने, एकदा अनुभवलं असताना पुन्हा स्वतःच्या पायांवर धोंडा का पाडून घ्यायचा?

रियाला आत्मनिर्भर व्हायचं होतं. तिला साहाय्य करण्याच्या हेतूने अनुजा, "तशाच एका निर्णयातून आपल्या कंपनीला जावं लागलं होतं..., बाबांच्या पश्चात 'मी' मॅनेजिंग डायरेक्टर झाले, तेव्हा वादावादी किंवा नियमांवर उलट-सुलट चर्चा का नाही झाली?"

वेगळ्या दिशेने जाणाऱ्या वादाला सावरत गौतम, "स्त्री-पुरुष असमानता किंवा त्यांच्यातील ज्येष्ठ-कनिष्ठतेला आपल्याकडे थारा असता ना, तर 'तुम्हाला' डावलून तुमच्या जागी मी बसलो असतो अनुजा मॅडम..., आणि तुम्ही...?? तुम्ही तर कुठे दिसलाच नसतात!"

"अनुजा..., 'गौतम' तुझा चुलत भाऊ असला, तरी तुमच्या घराण्यातला एकमेव पुरुष असल्याने, कोणत्याही निष्णात वकीलाला आपल्या कंपनीवर गौतमचा वारसा हक्क सिद्ध करण्यासाठी; फार कौशल्य पणाला लावावं लागलं नसतं." अनपेक्षितपणे सत्यप्रकाशने गौतमचा मुद्दा उचलून धरल्याने गौतमला तो अचानक प्रिय वाटला.

"म्हणजे..., चार विरुद्ध एक -- लढाई आहे तर आपली!" अनुजाला उघडपणे दिसत होतं.

खुर्चीवर अडकवलेला ब्लेझर अंगात घालत गौतमने लॅपटॉप ताबडतोब बंद केला. 'मिटींगच्या मध्यातून उठण्याची अपमानास्पद वर्तणूक गौतमला शोभत नाही' सुचवून सुरेश सरांनी गौतमला बसायला लावलं. त्याने ब्लेझर पुन्हा खुर्चीवर अडकवला.

"आपल्या चौघांच्या विरुद्ध मॅडमला 'लढा' वाटत असेल..., तर रियाला कंपनीत नोकरी देण्याचा अनुजाचा निर्णय आधीच झालाय..., अजून तुमच्या लक्षात आलं नाही का? आता वायफळ चर्चा हवी आहे कशाला?" बोर्ड मिटिंग बोलावण्याची गौतमला गरज वाटली नाही.

'आधीच्या घटनांच्या पार्श्वभूमीवरून, रियाच्या केसचा निर्णय घेणे योग्य ठरणार नाही!' पारेख साहेबांनी विचार मांडला. रियाचा वृत्तांत पहिल्यापासून समजून घेऊन, स्वतंत्रपणे चर्चा करण्याचं ठरलं. अनुजाला हवं असणारं होणार होतं.

पूर्वी कारखान्यातील कामगारांच्या मृत्यू अथवा अपघातानंतर त्यांच्या मुलाला त्या जागेवर कामासाठी ठेवलं जायचं. त्या परिस्थितीची तुलना 'रियाच्या' घटनेशी करणं योग्य ठरलं नसतं. मालकांना कामगारांची गरज असायची आणि कुटुंबाला नोकरीची. दोघांच्या फायद्याच्या दृष्टीने नियम तसाच चालू राहिला असावा. आता काळाने 'बदलाची' मागणी केली होती!

"रियाच्या कमाईची तिच्या कुटुंबाला गरज निश्चितपणे आहे, पण आपल्या कंपनीला रियाची गरज आहे का?" गौतमने योग्य मुद्दा उठवला.

अजून एक महत्त्वाचा तर्क सत्यप्रकाशाला दिसला, "रिया अविवाहित असल्याने, तिच्या सध्याच्या कुटुंबात तिची आई, वयोवृद्ध आजी आणि धाकट्या बहिणीचाच समावेश आहे. रियाच्या विवाहानंतर तिच्या कुटुंबातील घटक हेच राहतील?"

"रिया नोकरीसाठी पात्र आहे समजून तिला कंपनीत घेतलं, आणि उद्या तिचा हेतू सफल झाल्यावर ती सोडून जाणार नाही 'ह्याची' ग्वाही कोण देणार?" सुरेश सरांचे तीस वर्षांचे अनेक मानाच्या पदांवर कार्यरत असल्याचे, अनुभवाचे बोल बोलत होते.

"मिळकतीचा उपयोग, रिया तिच्या बहिणीच्या शिक्षणासाठी आणि घराला आधार देण्यासाठीच करेल कशावरून? एकदा पैसा हातात खुळखुळायला लागला की काय बदलत नाही?" पारेख साहेबांना अनुभव कमी नव्हते. रियाच्या वडिलांना जाऊन वर्ष उलटून गेल्यावर मुद्दाच चर्चेत का यावा?

"आपल्या कंपनीला हजार अनुभवी रिया मिळतील, पण एका अननुभवी रियाला आपण 'एक' नोकरी तरी देऊ शकतो ना... गौतम? मुलीच्या विवाहानंतर 'सासर'च तिचं कुटुंब आणि जबाबदारी असल्याच्या कालबाह्य विचारांवर अजून किती वर्षे आपण झापडं लावून चालणार आहोत? कंपनीतला कोणताही कर्मचारी, एक महिन्याची नोटीस देऊन नोकरी सोडू शकतो. त्या नियमाने मीही राजीनामा देऊ शकते, असा विचार करून बघूया का आपण? वर्षभर झगडून नोकरीचं पक्कं जमलं नसल्याचं रियाने अर्जासोबत जोडलेल्या पत्रात लिहिलंय. ज्याची एक प्रत तुमच्या प्रत्येकाच्या समोर आहे." चौकटीबाहेर येऊन विचार करण्यासाठी अनुजाने चौघांना उद्युक्त केलं.

'हक्कच मिळवायचा असता तर रियाने कोर्टाकडे धाव घेतली असती. रियाच्या केसकडे न्यायालयीन खटल्याप्रमाणे न बघता, नोकरीसाठी आलेला एक अर्ज असल्याचं बघितलं तर? रिया तिच्या क्षमतेनुसार, तिच्या पातळीच्याच कामासाठी आवेदन करत होती. रियाच्या म्हणण्याप्रमाणे, तिने उत्पन्नाचा उपयोग कुटुंबासाठी केला नाही, तर तिचं पत्र तिच्या विरोधात कोर्ट-कचेऱ्यांसाठी कामी येऊ शकतं. तेवढा पुरावा, खटला उभा करण्यासाठी पुरेसा असल्याचं सांगायला सत्यप्रकाशसारख्या विद्वान वकिलाची आवश्यकता नव्हती. शिफारस घेऊन आलेले अनेक अनुग्रहित, कंपनीत उत्तमप्रकारे त्यांच्या भूमिका निभावत आहेत सुरेश सरांनाही पटलं. अक्षम कर्मचाऱ्यांना नोकरीतून निलंबित करण्याचा अधिकारही कंपनीकडे असल्याचं सर्वज्ञातच होतं. नियमांचं अवलंबनही वेळोवेळी केलं जात होतं.

अनेक मुद्द्यांवर समाधानकारक चर्चा होत असताना, "रिया कर्मचारी बनण्यासाठी पात्र असेल तर तिला नोकरी द्यावी!" पारेख साहेबांचं एकच वाक्य जवळ-जवळ निर्णय दिल्यासारखंच होतं.

गौतमची आता हरकत नव्हती.

'कोणताही नियम कायमचा करण्याचा विचार कंपनीला गोत्यात आणू शकेल' सत्यप्रकाशने सल्ला दिला.

'कारणमीमांसा करून तिला नोकरी दिली जात असल्याची जाणीव मात्र रियाला करून

द्यावी' सुरेश सरांचं म्हणणं होतं.

कायमस्वरूपी नियम करण्याची अनुजाचीही इच्छा नव्हती. कोणताही अधिकार किंवा पद आपल्याला स्वकर्तृत्वावर मिळवावं लागतं आणि आपल्या कर्माने टिकवावं लागतं. सरसकट सगळ्यांना लागू पडणारा नियम प्रत्येक ठिकाणी करता येत नाही. कोणतीही गोष्ट धडपड न करता सहजगत्या मिळाल्यावर अवमूल्यन व्हायला वेळ लागत नाही!

रियाच्या विनंतीचा निकाल 'चार विरुद्ध एक--- असा होकारार्थी' लागताच अनुजाने तिचं अपॉइंटमेंट लेटर तयार करून सहीसाठी आणायला सांगितलं. विरुद्ध गटात अर्थातच अनुजा एकटी होती. तिच्या निर्णयाला रिया खरी उतरेपर्यंत तिला तिचं मत राखून ठेवायचं होतं! वैचारिक रूढींच्या 'चौकटी'ला फाटा देऊन, बदल घडवून आणण्यासाठी तिला पायंडा घालून द्यायचा होता! 'एका मुलाच्या नोकरीच्या आधारावर घर उभं राहतं आणि मुलगी शिकली की घरदार शिकतं... असमान 'आयताकृती' विचारातून बाहेर पडून, समानतेचा 'चौरस' विचार करण्याची वेळ आल्याची जाणीव करून द्यायची होती'.

निर्णय होऊन बोर्ड मॅम्बर्स बाहेर पडले. अनुजाची सही होईपर्यंत गौतम तिच्यासाठी थांबला होता.

“सख्खी-चुलत मिळून आपण पाच भावंडं. त्यातलं तूSS शेंडेफळ! 'अनु-जा'... ते तुझ्या नावात लपलं असूनही उघड आहे. तरी सगळ्यांना पुरून उरणारी आहेस बरं!” गौतमने एकीकडे टेबलावरचं सामान आवरलं.

“हं... तरीही दरवेळेस, आपण आमने-सामने आल्यावर, 'केवळ' बाबांच्या इच्छेमुळे मी 'चौकटीबाहेरच्या' खुर्चीवर असल्याच्या पूर्वग्रहाने माझ्याकडे बघतोस आणि मला स्वतःला सिद्ध करण्यासाठी अजून एक आव्हान देतोस... , ज्या संधीची मीही वाट बघत असते!!” लेटरवर सही करत अनुजाने हसणाऱ्या गौतमकडे हसून बघितलं.

प्रत्येक भावंडाला कंपनीत वाटा असूनही, अनुजा आणि गौतम, दोघंच एकमेकांची ताकद होऊन खऱ्या अर्थाने कार्यरत होते! त्यांच्या इतर बहिणींप्रमाणे आपापली भागीदारी घेऊन, तेही अंग काढून घेऊन मोकळे होऊ शकले असते. पण कंपनी समर्थपणे सांभाळल्याने, हजारो कर्मचाऱ्यांचे संसार उभे असल्याची जाणीव दोघांना होती.

ब्लेझर गौतमच्या हातात देत अनुजा, “ब्लेझर घातलेला गौतम आणि न घातलेला... दोन वेगळी रूपं आहेत तुझी!”

रूमचं दार अनुजासाठी उघडत गौतम, “काय करणार अनुजा मॅडम? काकांनी एवढ्या विश्वासाने आपल्या दोघांना कंपनीच्या बोर्डावर ठेवलंय... टॅशन येतं कधीकधी... की निर्णय घेताना आपली चूक तर होणार नाही ना? आणि दरवेळेस तुझ्याबद्दलचा आदर, विश्वास वाढत जाऊन तुझ्या अभिमानच वाटतो गं! आणि हो... सत्यावर प्रकाश टाकणारे तुझे पती... अचूक निवड आहे बरं तुझी!”

“सत्यप्रकाशबद्दलचं तुझं मतपरिवर्तन अजून 'किती' काळासाठी टिकणार आहे?” अनुजाचा गेल्या पंधरा वर्षांचा प्रश्न.

स्मितहास्याने मिटिंग रूमचं दार बंद करत गौतम, “अनुजा मॅडम पुढची बोर्ड मिटिंग ठरवून, पुन्हा एक 'चौकट'

खिळखिळी करेपर्यंत!”

स्त्री फक्त भोग्यवस्तू?

अनादि काळापासून स्त्रीला भोग्यवस्तू समजलं गेलंय उलटली युगं तरी स्त्रीवाद्याला अपमानित आयुष्य आलंय

रामायणातल्या सीतेला काय आणि महाभारतातल्या द्रौपदीला किती अपमानास्पद आयुष्य आलं राण्या असून दोघींच्या वाद्याला

पुराणकाळात स्त्रीच्या वाद्याला फक्त अवहेलना आली अजूनही सुधारला समाज तरी परिस्थिती मुळी नाही बदलली

मीही अशीच नराधमाच्या एका दुर्दैवाने भक्षस्थानी पडले सहानुभूती सोडा उपेक्षित होऊन कुचेष्टेचा विषय मात झाले

कसं जगायचं सांगा तुम्हीच अपमानित आयुष्य घेऊन वाद्याला जगावसं वाटत नाही पण काय दोष कशासाठी कवटाळायचे मृत्यूला

मुळीच करणार नाही आत्मघात धडा शिकवीन त्या नराधमाला स्त्रियांसाठी करिन नक्कीच काही मी प्रण आहे मी आता केला

सुनिता सुरेश महाबळ, पुणे

Painting by Maneesha Purandare

एकल विद्यालय - राष्ट्रीय स्तरावरील एक यशस्वी उपक्रम

शरद दांडेकर,
लॉसएंजेलिस

भारत आणि नेपाळ ह्या दोन्ही देशातील ग्रामीण आणि आदिवासी समाजाचा 'एकिकृत आणि समग्र विकास (इंटीग्रेटेड अँड होलिस्टिक डेव्हलपमेंट) हे ध्येय असलेला उपक्रम' अशी 'एकलविद्यालय' ची थोडक्यात व्याख्या करिता.

'विद्यार्थी शाळेत येऊ शकत नसल्यास शाळा विद्यार्थ्यांकडे नेणे आवश्यक आहे' ह्या स्वामीविवेकानंदांच्या विचारावर आधारलेला हा उपक्रम 'एक शिक्षक एक शाळा' ह्या तत्वावर १९८५ सालापासून सुरु आहे. सुमारे ८३००० शाळा असलेला हा उपक्रमात सुमारे २० लाख विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत. विद्यार्थ्यांची ही संख्या लवकरच ३० लाखापर्यंत नेण्याचा उपक्रमाचा मानस आहे.

१९४७ भारतास ब्रिटिश राजवटीपासून स्वातंत्र्य मिळाले तेव्हा भारतात साक्षरतेचे प्रमाण सुमारे ११% होते. २०११ च्या जनगणनेनुसार हे प्रमाण सुमारे ७४% इतके वाढले असले तरी जागतिक पातळीच्या तुलनेत हे प्रमाण सुमारे १०% नी कमी आहे. शिवाय ही आकडेवारी राष्ट्रीयस्तरावरील आहे. ग्रामीण व आदिवासी समाजात हे प्रमाण केवळ ६७% असून तेथील शिक्षणाकरिता आवश्यक असणाऱ्या सुविधा योग्य प्रमाणात आणि सुधारलेल्या अवस्थेत अजूनही उपलब्ध नाहीत. आर्थिक व सामाजिक परिस्थितीमुळे तेथील समाजामध्ये शिक्षणासंबंधीची अनास्था अधिक आढळून येते. शिवाय अशी अनास्था मुली आणि स्त्रिया यांच्या शिक्षणात अजूनही जास्त प्रमाणात आढळून येते. १९८० च्या दशकात भारत सरकारने शिक्षणासंबंधी स्थापलेल्या काही समित्यांनी केलेल्या शिफारसी प्रमाणे एकल विद्यालयाच्या स्वयंसेवकांनी ग्रामीण आणि आदिवासी भागांमधून उपक्रमास उत्साहाने सुरुवात केली.

एकल विद्यालयाच्या उपक्रमात प्रत्येक शाळेत 'एकल' नावाप्रमाणे एक शिक्षक असतो. सुरवातीला उपक्रमातील स्वयंसेवक शिक्षक होत असत. शिक्षणक्रमात राष्ट्रीयस्तरावरील किमान पातळी अवश्य ठेवली जात असे. पण त्याहीपलिकडे विद्यार्थ्यांचे व्यक्तिमत्व तयार करणे, आरोग्यासंबंधी योग्य माहिती देणे, सामाजिक व नागरिक शास्त्र, आणि जीवनमूल्य यांचा शिक्षणक्रमात अविर्भाव असे. अश्या सर्वांगीण शिक्षणक्रामांमुळे विद्यार्थी, पालक वर्ग (कि ज्यांना किमान शिक्षण मिळू शकले नव्हते), आणि आजूबाजूच्या प्रदेशातील सर्व समाज एकत्रित येऊन सर्वांगीण प्रगतीकडे वाटचाल करू शकेल हा उद्देश्य स्वयंसेवक डोळ्यासमोर ठेवीत असत. ग्रामीण आणि आदिवासी समाजात मुख्यत्वेकरून वय वर्षे ८ अथवा १० नंतरचे शालेय विद्यार्थी कुटूंबास उपजिविकेकरिता हातभार लावतात व तसा तो आवश्यकही असतो. ह्या विचाराने शहरी भागातील शाळांप्रमाणे केवळ शाळेच्या वेळातच व शाळेच्या आवारातच शिक्षण दिले जाणे हे ग्रामीण आणि आदिवासी समाजास पोषक नाही. हा विचार व त्या अनुषंगाने शिक्षणक्रम कसा असावा ह्याचा अभ्यास करून शिक्षणक्रम तयार केला जात असे.

ग्रामोन्नतीकरिता असा सर्वांगीण शिक्षणक्रम अंगीकृत केला जात असे की जेणेकरून ग्रामीण आणि आदिवासी समाजाचा समग्र विकास होण्यास मदत होईल. शिक्षणक्रमात वय वर्षे ८ अथवा १० नंतरच्या विद्यार्थ्यांबरोबर प्रौढांना शेतकीविषयी माहिती, स्वच्छता, आरोग्य आणि स्वास्थ्य राखण्याकरिता आहार, विहार, आणि औषधोपचार, इत्यादि माहिती देणेही शिक्षणक्रमात सामावलेले असे.

१९८५ साली ह्या उपक्रमास सुमारे ४०० शाळांनी सुरुवात झाली व १९८८ साली उपक्रमास अधिकृत स्वरूप प्राप्त झाले. ही संख्या २०१८ मार्च पर्यंत ६८००० च्या वर गेली. २०१९ अखेरपर्यंत शाळांची संख्या १ लाखाच्यावर नेण्याचा ह्या उपक्रमाचा मानस आहे. उपक्रमाची सार्थकता केवळ संख्येवर अवलंबून नाही. ह्या उपक्रमातून शिकलेले विद्यार्थी स्वतःच्याच विभागातील शाळा पुढे चालू ठेवतात. हे विद्यार्थी पुढील शक्षणासाठी बाहेर गावी जाऊन यशस्वी झाल्याची अनेक उदाहरणे आहेत. ग्रामीण व आदिवासी विभागातील ही तरुण पिढी भारताच्या राष्ट्रीय कार्यात अश्याप्रकारे समरस होत आहे. उपक्रमाच्या ह्या यशाबद्दल भारत सरकारने त्यास २०१७ सालचे 'गांधी शांती पारितोषक' बहाल केले.

एप्रिल २०१९ पर्यंत उपक्रमाची झपाट्याने प्रगती झाली काही आकडेवारी खालील प्रमाणे:

भारतातील जवळजवळ सर्वराज्यामध्ये सुमारे ८६००० ग्रामिण अथवा आदिवासी भागातून हा उपक्रम सुरु असून सुमारे लाखाहून अधिक विद्यार्थी व त्यांचेबरोबर गावातील प्रौढ पुरुष, स्त्रिया आणि शेतकरी ही शिक्षण घेत आहेत.

विशेषकरून ह्यात सुमारे ६०% मुली आणि स्त्रिया आहेत.

उपक्रमात संगणकांचे आणि रोगराई निवारणाचे विशेष शिक्षण याचा समावेश केला गेला असून त्यापासून अनुक्रमे २००० विद्यार्थी व १०००० खेडेगावे यांना फायदा होत आहे.

शिवाय शेतीचे विशेष शिक्षण सुमारे ५००० गावात उपलब्ध करून देण्यात आले आहे.

स्त्रियांच्या स्वावलंबी करणे ह्या उद्देशाने त्यांच्या शिक्षणावर अधिक भर देण्यात येत आहे.

ह्या उपक्रमास आम्ही उभयता आमच्या ११ वर्षांच्या नातवाबरोबर सुमारे दीड वर्षांपूर्वी भेट दिली. पुणे-नाशिक रस्त्यावर राजगुरुनगर पासून एक फाटा जातो. त्यावर पांभे नावाचे एक छोटे गाव भीमा नदीच्या काठी वसलेले आहे. गावात सुमारे ३० ते ४० विद्यार्थी असून एक शिक्षिका ह्या शाळेत शिकविते. शिक्षिका ह्याच गावातली असून लहानपणी ह्याच शाळेत तिचे प्राथमिक शिक्षण झाले. नंतर तिने पुढील शिक्षण घेतले व परत गावात येऊन आता शिक्षिका झाली आहे. तिला असलेला गावाचा व शाळेचा अभिमान बघून आम्हाला तिचे खूप कौतुक वाटले. विद्यार्थ्यांना श्लोक, पाढे, राष्ट्रगीते,

निरनिराळी स्तोत्र तिने शोकाविली आहेत. शिवाय भक्तिगीते, नाच, गाणी, चित्रकला, इत्यादी विषयात मुलांची उत्तम प्रगती होत असल्याचे आम्हाला प्रत्यक्ष अनुभवण्यास मिळाले. ग्रामीण विभागातील मुलांची ही प्रगती पाहून आमच्या नातवास खूप आनंद झाला. शाळा गावातील एका मंदिरात भरत असल्याने शाळेतील वातावरण शांत व आल्हादायक होते. मुलांच्याबरोबर काही पालक व प्रौढ मंडळीही शाळेत उपस्थित होती. 'आम्हाला हे काहीच शिकता आले नाही व म्हणून आम्हीही जमेल तेव्हा शाळेत येतो'. त्यापैकी एका पालकाचे हे उद्गार बरच काही सांगून गेले. शाळेत भेट देऊन झाल्यावर गावकऱ्यांनी आम्हाला पलीकडल्या शेतावर नेले. एकल उपक्रम सुरु झाल्यानंतर शेती संबंधी खते, बी बियाणे, जमिनीचा कस, इत्यादी माहिती कशी उपलब्ध होत गेली व त्यामुळे शेतीच्या उत्पन्नात कशी सुधारणा हे त्यांनी सविस्तर सांगितले. त्यानंतर गावकऱ्यांनी त्यांच्याच शेतातल्या तांदुळाची भाकरी व पालेभाज्या यांचे सुग्रास जेवण देऊन आमचे आदरातिथ्य केले. ही गावाकडील माणसे किती साधी व नम्र असतात हा अनुभव घेऊन आम्ही जड पावलाने तिथून निघालो. महाराष्ट्रात सध्या २००० पेक्षा जास्त शाळा सुरु आहेत. मराठी बांधवांनी ह्या शाळांना अवश्य भेट द्यावी.

जात आहे. उपक्रमाची आर्थिक योजना कार्यक्षम असून संस्थेच्या कार्याकरिता अवश्य असणारा खर्च एकूण खर्चाच्या केवळ ७% आहे. एक शाळा वर्षभर कार्यान्वित ठेवण्याकरिता आर्थिक सहाय्य वर्षाला \$ ३६५ एवढेच अपेक्षित आहे.

भारतातून व परदेशातून वैयक्तिक आर्थिक मदत उपक्रमास सतत मिळत आहे. शिवाय अनेक भारतीय व परदेशस्थ स्वयंसेविक संस्था यांचे आर्थिक सहाय्य उपलब्ध होत आहे. असे आर्थिक सहाय्य यापुढेही मिळत राहिल अशी उपक्रमास आशा आहे.

उपक्रमासंबंधी अधिक माहिती खालील संकेत स्थळावर उपलब्ध आहे ती अवश्य पहा.

<https://www.ekal.org/>

एकल विद्यालयाच्या उपक्रमास सुरुवातीच्या काळात सामाजिक, आर्थिक, राजकीय, इत्यादी अनेक अडचणी आल्या. त्या सर्वांवर मात करून हा उपक्रम जोमाने पुढे

Don't Act Like You Own Your Children

Vinay Kolhatkar
Australia

Vinay Kolhatkar is a freelance journalist, novelist, screenwriter, and finance professional.

His aesthetic work has appeared in the literary magazine *The Missing Slate* and the peer-reviewed journal *Reason Papers*, and his finance essays have been published by the *Australian Securitisation Journal*, *Cuffelinks*, and *JASSA*.

Vinay is also a columnist and editor at *The Savvy Street* philosophical e-zine he founded.

In a finance career spanning over 20 years, he led the financing of large infrastructure transactions and became a director of *Great Energy Alliance Corporation* and of *TransACT*. Later, he tutored in *Corporate Finance* at *Kaplan Business School*.

He has two master's degrees from *UNSW*: in finance, and in journalism with *High Distinction*.

Vinay has also penned two TV pilot screenplays (*Marlon Stone*, and *Unlikely Partners*), and has had two novels published in the unusual *Romantic Thriller* genre: *A Sharia London* and *The Frankenstein Candidate*.

You don't own your children." If those five words were ingrained in us, half the parenting problems in the world, and half the parent-child relationship strains would disappear. "No, I can't bring them to your wedding, because they are not suitcases or trophies; they would rather be doing something else." "No, he doesn't like computer programming or mathematics, so just quit nagging him." In some households, parents continue to control their children's lives well into adulthood, sometimes even as children enter their thirties and forties.

Besides basic caregiving, as a parent the principal help you can provide is to facilitate your children finding their central passion during their teenage years. If one is not there, suggest that they develop one, gently so. Ask them to go on a voyage of discovery about what it takes to achieve the goals they are passionate about; as a rule, the higher the goal, the greater

the effort required, the higher are the chances of failure. Then let go. Let go. Do not manipulate. Do not expect reward and gratitude, you do not have that as a right, no matter what your sacrifice; it was not bargained for by a young child. Do not expect anything. Do not sit there hoping this happens or that happens. Do not ever show off your children. Do not ever interfere in their relationships or manipulate their career choices.

Do not become a tiger mom or a tiger pop. Just let go. Let...go. It is a new, different human being. Watch what happens. Let the flower bloom. Why is this so hard to understand?

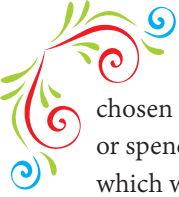
Parents are often nosey. They interfere. They preach.

For a start, parents are often nosey. They interfere. They preach. They firmly believe that they know exactly how the world works, while their adult children somehow do not. Why is that?

Culturally, the world has not yet fully evolved into a modern, industrial civilization. In a tribal society, the tribe feels like it has a claim on every individual. Tribal elders opine that the tribe does best when tribespeople conform, and no one rebels. Nevertheless, even a tribe functions a lot better when all adult relationships are voluntary, and modern society certainly does. "You don't like jazz?" Fine, you do not need to go to a jazz joint. In a primitive, tribal society however, the chief decides what music is playing and everyone must go. Families must attend weddings and even lesser functions of related families. "You must go, as a representative of our family." In a modern society, adults choose who they want to be with. In a tribal society, a chief gives his daughter's hand in marriage to placate a warlord, just to get peace for his people.

The defining principle is—in a tribe, people (especially children) are things that can be traded. In a civilized society, every adult is a trader. We are trading all the time. At work, we trade effort, expertise, and results, for money and perks. We then trade money for goods and services that enhance our life. Time spent on one activity is gone forever. We trade time with

chosen friends in activities that we think will make us happy, or spend it on an investment (like education, or wooing) which we think will give us more joy in the future. If I go cycling with my friend, I may be happier if she does not bitch and moan about her ex, unless that was part of the unstated deal. Good trades are the ones that pan out as planned, or better than planned. Just as in business deals, the victory of one does not mean the other side gets a raw deal. Two friends may both thoroughly enjoy an evening spent together.

Even in such a civilized trader society, the act of bringing children into this world must carry the responsibility of caregiving. Three important questions arise. When does this responsibility end? Just what it is required in the period before it ends? What happens after it ends? The first two are very difficult questions. The third is easier, but not easy. Legally at least, the responsibility ends when the child becomes an adult. Caregiving in the responsibility period is more than food, clothing, and shelter. It must necessarily involve performing a watchdog function over the child's welfare.

Prior to the sudden sunset of the end of legal responsibility, many parents have indeed given their children much more than food, clothing, and shelter. There is education. There are vaccinations and vacations, health and dental care plans, tennis lessons and violin classes, and a whole lot of sermonizing. Are the parents entitled to feel like they are due something? It depends. The trouble is, these are not trades. The child did not negotiate these unless he/she did so expressly as a teenager. "If you buy me a car, I'll finish college" is a promise the child must be held accountable for. The child however, owes no duty at large; he owes only what is expressly agreed to as a teenager or as an adult. Love and care must come from the heart, and the parent must put all expectations aside. Instead of lecturing to her, if you treated your child as a capable thinker, traded and negotiated with her like an adult once she became thirteen, and put yourself in her shoes to understand her feelings, the results should be pleasant, but please understand that there are no guarantees in life.

"Blessed is the man who has found his work. Let him ask no other blessedness," said Thomas Carlyle.

"Blessed is the man who has found his work. Let him ask no other blessedness," said Thomas Carlyle. Even atheists concede that he was right. Finding your central passion is not merely about finding what you like doing. It is about what you can be competitive at, while getting joy from it as well. Being able to enjoy playing baseball is no guarantee

of being able to be make money playing it. Once your child finds his dream to chase, and comprehends what is required to achieve it, it is time to step away. It all happens automatically after that—the hard work, the planning, and the brushing aside of failures. The results will follow. Do not preach, or even express unsolicited opinions. The only thing to do is make the child aware (once is enough, they remember) that you are there if they need you—to lend a hand, to give a solicited opinion, to make a call, to travel with them if asked. Now sit back and watch the flower bloom, and never enter the garden uninvited.

Unfortunately, this takes faith, faith in the magic of self-motivation that most adults lack. Parents try to control their children's lives. They force, or emotionally manipulate their children into educational courses, colleges, residences, careers, status-based relationships, and marriages that the children would not have chosen as orphans. 'All for their own good of course'—so goes the rationalization. At a lesser level, they push their children into accompanying them to events where they are shown off as trophies.

In China, Japan, South Korea, India, and the Middle East, societies are still extremely tribal.

In China, Japan, South Korea, India, and the Middle East, societies are still extremely tribal—the ethos of a trader society has not taken root. Even the Western world is deficient in this respect, only much less so. China is about the worst prototype one can draw upon. Youth suicide rates remain astronomically high, in part fuelled by irrational tribe-conforming pressures, much of it from parents.

What if your teenage child says he is going to experiment with hard drugs? What if he keeps producing academic results well below his potential? It should be possible to enter into discussions without preaching if the foundation has been laid in early childhood. If you treat a six-year old as a human who deserves to be heard and understood, he will likely consult you when he is sixteen. A leading psychologist affirms our hypothesis that supportive parenting, the type that recognizes that the offspring is a new human being in its own right, generates the best results. Authoritarian parenting could do much more harm than good, argues another psychologist. A recent study says that authoritarian parenting does not even produce high academic results. This should not surprise us—authoritarian anything does much more harm than good. Social ethos must move toward an individual-centric trader mentality, and parenting is no different.

पिकलं पान

संजीवनी खरे, पुणे

बेल वाजली एकदा, दोनदा, तिनदा, चौथ्यावेळी आतून आवाज आला...कोण आहे?... आलेच हं...किती घाई..

सावकाश, भिंतींना धरत, फर्निचर चा आधार घेत ती दाराजवळ आली. पिप होल मधून हळूच बघितलं... कळलच नाही कोण ते.. कचरा तर ठेवला मगाशीच आणि, कामवाली बाई यायला वेळ होता...इतक्यात आतून ते ओरडले..

कोण आहे गं..उघडलसं का दार...मी येऊ का??

नको उघडते मी..

परत बेल वाजली..

हो हो थांबा उघडतै...

तीनं दार किलकिलं केलं...डोकवून बघितलं...

पटकन ओळख लागेना..कोण?

अग..काय तू आस्सजी

मी...काय गं तुझ्या नातवाला विसरलीस..

अस्सगो बाई...ये रे....अगदी आजोबांच्या वर गेलायसं..ते ही असेच..दार उघडेपर्यंत धीर नाही..किती वेळा बेल वाजवलीस रे....आणि गाँगल मुळे रे..तुला ओळखलचं नाही..

अरे तुझ्या बाबाने कळवलं नाही तु येणार म्हणून..म्हणजे तयारीत राहिलो असतो.. स्वागताच्या...आता इकडे भारतात येऊन तुला आठ दिवस झाले असतील ना रे....

जाऊ दे गं आजी ..मुद्दामूनच न कळवता आलो..मॅनर्स पाळून कंटाळलोयं....

ये हो....चेहरा खुलला तीचा..हसतच दार पूर्ण उघडले.. आणि जवळपास ओरडलीच...

आहो लवकर या बाहेर बघा तरी कोण आलयं....आवाजात कंप आला..आणि डोळे पाणावलेले... तो झटकन नमस्कारा साठी वाकला..थरथरत हात तीने डोक्यावर ठेवले...

औक्षवंत हो..बाळा...सुखी रहा..

एवढ्यात ते ही आले...

आस्सबा म्हणत तो त्याच्या पाया पडला...

Yes my dear..सुखी रहा ..असं म्हणत कडकडून मिठी मारली..तगडा आहेस रे

चांगलाच..बापा सारखा उंच ही... आणि वाकण्या इतका नम्र...माझ्या सारखा...

एकदा काय ते ठरवा..मी बाबांना सारखा आहे की, तुमच्या सारखा...तिघही हसले..

ये बस बस.. बायको.. झक झक पैकी गोडाचा शिरा कर बर ..या आपल्या बब्बड साठी...

बब्बड...तिघहीं खळखळून हसले...या घराला कैक वर्षांनी आनंदाने हसल्याची कंपन जाणवली....

आजी..काही नको..फक्त गप्पा मारायला, भेटायला आलोयं मी...आणि खायला तर नको, हेवी ब्रेकफास्ट करून आलोयं मी...So तू बस इकडे....

आलायं मोठा शहाणा... ते काही नाही..अजून हिंडती फिरती आहे हो मी... स्वयंपाक

करते आजही..फक्त पोळ्या करायला बाई आहेत.. आज माझी कढई,झारा सुध्दा खूश होतील...गोडाचा शीरा करणार म्हणून ...ह्यांना डायबेटीस.. त्या मुळे शिरा करतच नाही... फक्त औषधांचा आग्रह करते.. आज माल देणार हो तुम्हाला.. नातू आलायं ना...म्हणून.. ती सावकाश चालत आत गेली..

त्याचा विरोध क्षणात मावळला.. खर तर त्याला हेच अपेक्षित होतं.. पण कसं सांगायचं.. की..आजी तुझ्या हातचा मस्त पैकी खास प्रसादासारखा केळ घालून शिरा कर...पण आजीच ती, तीनं माझं मन ओळखलं....

आस्सजी, बरचं काही खायचयं बर का तुझ्या हातचं. माँम च्या हातचं जेवण...Hmm.. त्याने एक सुस्कारा सोडला..मी स्वयंपाक शिकलो..नाईलाजाने आणि आता आवडीने करतो....अगं माँमला विशेष आवड नाही कुकींगची..तुझ्या माँमला साधी आवड सुध्दा नाही..विशेष कुठली असायला....

तो आबांच्या जवळ बसला..मग लगेच म्हणाला घर बघून येतो..ते ही गेले त्याच्या बरोबर..चार खोल्यांच्यात काय बघण्या सारखे..असं आबांनी म्हणताच...लगेच म्हणाला बरचं काही असतं..काही आठवणी..

बेडरूम,स्वयंपाकघर, बालकनी..आहे तसं..फर्निचर आणि वस्तू जुन्या झालेल्या,पण तरी टिकून होत्या..आबा लगेच बोलून गेले.. ह्या वस्तू आमच्या सारख्याच आहेत..धड टाकवत नाहीत आणि कालप्रवाहात जुन्या वाटतात..असून अडगळ नसून खोळंबा...

हे कपाट अजून आहे?? तो जोरात ओरडलाच..अरे या वर तुम्ही मला बसवायचात..उडी मारायला शिकवायचात..

होय..रे

पण लेका तू लांब उडी लवकर शिकलास...आणि मारलीस सुध्दा..

हम्म...

लाकडी कपाटाला लागूनच ते जुने आरशाचे कपाट होतं....त्यावर लावलेले वेगवेगळे स्टिकर्स अजूनही होते....काळे पडलेले,काही फाटले गेलेले,तो स्वतःशीच हसला..

तेवढ्यात आजी मागून येत म्हणाली.. तुझ्या आई ला नाही हो चालायचे..असं स्टिकर डकवणं... तीने तीच्या कपाटाला हात सुध्दा लावू दिला नाही..पण मी सांगितले..इकडे लाव.. किती छोटा आनंद होता तुझा आणि या आरशात खरे चेहरे दिसत नसतातच... मुखवटेच सगळे..त्या पेक्षा स्टिकर्स बरे..जसं आहेत तसेच दिसतात..म्हणत हसली... तो ही रमला आठवणीत....ती भन्नाट चित्वांनी सजलेली भिंत...तो बालकनीत असलेला झोपाळा... आजीच्या कपाटातली जुनी खेळणी,पाटी....तो बाल्यात हरवला...

चल बरं..शिरा दे आजी...

हो रे..होतच आलायं..मिरगुंड तळू का रे... आवडायची तुला.. पण काय ते तुझं पथ्याचं बघ बाबा..

हो चालतील..इनफॅक्ट तळचं...

तीला काय करू नकाय असं झालं..
तो आबांना म्हणाला एक फोन करून घेतो.... माँम ला..
म्हणत त्याने फोन लावला..अजून चार तास तरी मला यायला लागतील,बोलणं
व्हायचयं अजून..वाट बघशील म्हणून सांगितले....

काय रे प्लॅन चेंज..म्हणजे तु हवाच आहेस रे आम्हाला..पण तरी..नजरकैदेतून सुटायचं
कस काय ठरवलसं...म्हणत आबा जोरात हसले..
ते होतं आबा..वेळ आली ती आता.. बोलू आपण OK..

तेवढ्यात आजीने बोलावले... आतच ये रे...
गरम शिरा,मिरगुंड..खाराची मिरची..फक्कड होतं सगळं..मुळात चविष्ट..
खूप मिस करतो गं हे सगळं..

सहावीत हे घर सोडलं..मग अजून मोठ्या घरात..मग काय स्टेटस साठी..अजून
मोठुं घर घेतलं बाबांनी..एकेका खोलीत एकेक अवयव राहिल असं.... मग काय
बारावी नंतर बाहेरच गेलो...आता फायनली शिक्षण संपलयं... जी मजा तुझ्या कुशीत
झोपायला यायची ना ती कशालाच नाही..

ती गोधडी.... Yesssssss आजी मला गोधडी हवी आहे..मागे दिली होतीस ती
वापरून फाटली... नवी दे..

अरे खुशाल घेऊन जा..

पण मोठी आहे ना ...लांब गं..6 फूट झालोय मी...

हो..आणि नसली तर शिवून देईन...

मागून मागून काय मागितले तर गोधडी..

अगं तीच तर नाही मिळत..

अरे साड्याच नेसल्या नाहीत तर कुठली गोधडी आणि कसलं कायं... अगदी बापाच्या
वळणावर गेलायसं.. त्यालाही लागायची गोधडी..पण...

बायको...आवरतं घ्या.. तो शिरा खायला आलायं, गप्पा मारायला आलायं..त्याला
भलतेच विषय काढून गप्प करू नका...

हो..जसं काही तुम्ही कधी त्यांच्या बद्दल बोलतचं नाही.. पण ठिक..

बरं बाबा लग्नाचं काय रे तुझ्या..वेळेत कर हो.. कुणी आहे का..माझी नात सून..व्हायला
तयार..

छे अजून वेळ आहे..बाबा आणि माँम कडे बघितलं की लग्न नको वाटतं..सारखे वाद,
भांडणं..कुठल्याही विषयावर..सुरुवात कशी होते, कोण करतं..तेच कळत नाही..अरे...
हे असं कुठे लव्ह मॅरेज असतं का...प्रेम कमी आणि वादच जास्त..पण हल्ली बाबा
बोलतात हं माँमला..बास कर..कित्ती घालून पाडून बोलतेस..आता बब्बड चे लग्नाचं वय
आलयं.....कंटाळतात..बहुतेक

तर..तर..जेव्हा बोलायला हवं होतं तेव्हा नाही बोलला.. बास कर असं..आणि त्यांच
लव्ह मॅरेजच हो.. प्रेमासाठी हातापाया पडला होता.. जसं काही आमची परवानगी
महत्वाची होती.. असो ..
तुझ्या आई,बाबांना..एकंदरीतच वाद घालायला आणि विषय जिंकायला आवडतं...
माणसांना हरवून..नात्यांना लाथाडून..

बायस्को..

हो कळलं...विषय भरकटतोय..

अरे बब्बड ..तू बोल..

आजी तुझा तो पिकलं पान वाला डायलॉग....मी बाहेर गेलो शिकायला तेंव्हा म्हणाली
होतीस.लवकर ये परत बब्बड...आम्ही पिकलं पान केव्हाही गळून पडू..जाम सेंटी

झाली होतीस गं.. आणि आता बघ मी कायमचा परत आलोयं...आहेस बघ छान
धडधाकट... काही होणार नाही तुला..
चल..कर चेष्टा..पण आता काही वाटत नाही..पूर्वी वाटायचं..आता गळून पडायची भिती
नाही.. मुळात तग धरावे असेच काही नाही..
तो गूढ हसला..खाण झालं तो अचानक म्हणाला..महत्त्वाचे बोलायचयं.. चला बाहेर बसू..
आजीला हाताला धरून तो घेऊन आला..बस..

..सावकाश सुरुवात करत बोलायला लागला..

मी आता कायमचा इकडे परत आलोयं..डबल प्रॅज्युट झालो..नोकरी केली..अनुभव ही
घेतला..पैसे मिळवले.. लोन फेडत आलयं.. तिकडे गेलो..खूप आनंदाने नक्रीच नाही....
सुरवीतीपासून इथे आवडायचे..तुमचा लळा होता,,मस्त वाटायचं सुरक्षित,आपलं
कुणी आहे.. मोठ्या घरात गेलो गणित बदललं.. माँमचा जीवघेणा धाक,बाबांचा
राग,महत्वाकांक्षी धोरणं..यात सहावीत असताना.. इथून बाहेर पडलो..कुठेतरी, लांब
घर घेतलं होतं ते..सगळं छान होतं.स्वतंत्र होतं..ऐसपैस होतं..पण काहीतरी मिसिंग
होतं..बोलू शकेन ,कुणाला सांगू शकेन असं नव्हतं कोणी.. साधं या घरी यायचं तरी
कधीतरी,क्वचित...मला आवडायचं..पण माँमला पटायचे नाही..राहू द्यायची नाही तुमच्या
जवळ.. मग काय..छंद,क्लास,भारंभर अँक्टिव्हिटीज्..गुंतवून ठेवलं मला.. पण त्यात
आजीच्या गोष्टी नव्हत्या..लाड नव्हते.. त्या नंतर अभ्यास वाढला..हळूहळू लक्षात येत
गेलं..

पण स्मरणात,विचारात तुम्ही कायम होतात.. मार्क्सवादी झालो..यश मिळवत गेलो..
बाहेर गेलो..जग बघितलं..आनंद समाधान शोधत होतो.. तुमच्या संर्कात होतो..पण अंतर
जाणवायचं..

कुठेतरी वाटायचं मी परत येईपर्यंत तुम्ही असाल ना या जगात??

आता निर्णय घेतला..परत आलोयं.. इथेच नोकरी मिळाली आहे..नव घर घेणार आहे..
पण विचारपूर्वक.. जीथे तुम्ही ही सामावून जाल असं...जीथे आपण एकत्र राहू..मी माँम
आणि बाबांना बघेनच...पण निराळं..ती जबाबदारी माझीच...ते एकत्र रहायला नक्रीच
तयार नाहीत..बोललो मी त्याच्याशी..तुमच्या बदलचे त्यांचे विचार माझ्या विचारां पेक्षा
निराळे आहेत..

एक,जीवाला जीव देईल अशी मैत्रीण मिळाली आहे.शिकलेली आहे,मूल्य जपणारी
आहे..

जीला चकाचक घरं,गाडी,बँक बँलन्स,छानछोकी,हॉटेलिंग,खरेदी या पेक्षा माणसं,नाती
आणि प्रेम हे हवयं... माझ्यासारखीच आहे..वेगळी..म्हणून विचार,मन जुळलं... लग्न
करणार आहे तीच्याशी.. तोपर्यंत मी इथे या घरात रहायला आलो तर चालेल का
तुम्हाला????..... तुमचा सहवास हवायं..मला शक्य आहे ते करायचयं तुमच्यासाठी..
पण प्रेम हवयं.... माणसं आयुष्यात असतानाच जपायला हवी आहेत.गेलेली वर्ष भरून
काढता येणार नाहीत.. जे काही असेल मनात ते सांगा.....स्पष्ट, खरं.. आयुह नाही,
जबरदस्ती तर बिलकुल नाही....

त्या दोघांच्याही डोळ्यात निव्वळ अश्रू होते.. मन म्हणत होतं..मुलगा..नातू दोघही
आपलेच..

मुलगा वागण्याने परका झाला..नातवाने आपलेपणाने जवळचं केलं... आजी इतकच
म्हणाली...बब्बड... पिकलं पानं इतक्यात नाही गळणार..

हट्ट आणि हौस!!

डॉ. शरयू देशपांडे, हैद्राबाद

असं म्हणतात राजहट्ट, बालहट्ट आणि स्त्रीहट्ट यापुढे कुणाचं काही चालत नाही. तिथे भल्या भल्यांना हात टेकावे लागतात! तूर्तास राजहट्ट बाजूला ठेवूया. त्याच्याशी तसा फारसा संबंध नाही आला पण स्त्री हट्ट आणि बालहट्ट दोन्हीही एकत्र येऊन त्यांनी एका स्त्री पुढेच पेचप्रसंग निर्माण केला तर?

तर हे दोन्ही हट्ट परवा एकवटले ते माझ्या लेकीत! आणि एरव्ही घरात 'राज' करणाऱ्या माझं तिच्यापुढे काही एक चालेना !

गोष्टी ची सुरुवात झाली मागच्या रविवारी!

आमच्या सुदैवाने (की दुर्दैवाने) जगभरात गाजलेलं आणि आपल्या उद्घाटनाच्या दिवशीच स्वतः चेच अनेक रेकॉर्ड तोडत विक्रमी विक्री करणारं IKEA home furnishing store आमच्या घराच्या अगदी जवळच ठाण मांडून बसलं आहे! IKEA (आयकिया किंवा मुळ स्वीडीश उच्चार इकीया) म्हणजे चमच्या पासून टिव्ही युनिट पर्यंत गृहसजावटीच्या सर्वकाही वस्तू मिळणारं स्वीडन मधून सुरू झालेलं मोठं साखळी संकुल (chain store) आहे. जगभरातील पन्नास देशात त्यांचे जवळ पास 450 विक्री केंद्रं /outlets आहेत. नवीन संसार थाटू पहाणार्या जोडप्यांसाठी तर ही पंढरीच आहे! इतर मोठ्या दुकानांच्या तुलनेत याच्या किंमतीही परवडणाऱ्या आहेत. अर्थात परदेशात राहिलेल्या किंवा राहून आलेल्या सर्वांनाच IKEA भलीभाँति परिचित आहे!

अमेरिकेच्या आमच्या वास्तव्यात IKEA ने आमचा नवीन संसार बऱ्यापैकी लावून दिला होता त्यामुळे ते भारतात, तेही हैद्राबाद मध्ये आणि ते सुद्धा आपल्या घराजवळ आलंय म्हंटल्यावर आम्ही देखील भेट देण्यासाठी अत्युत्सुक होतो. पण आगमनाच्या दिवशीच तोबा गर्दी, लोक सहा सहा तास रांगेत उभे, चेंगराचेंगरी, हाणामारी हे सगळं ऐकलं आणि म्हंटलं दूरूनच नमस्कार! अजून निदान महिनाभर तरी तिकडे पाऊल ठेवायचं नाही.

महिनाभरात मुलांचीं उत्सुकता मात्र शिगेला पोहोचली. आणि "आता झाला ना एक महिना, जाऊया ना आपण" अशा धमकीवजा सूचना मुलांकडून यायला लागल्या. शेवटी मनाचा निग्रह करून, "जल तू जलाल तू। आयी बला को टाल तू।" असं म्हणत IKEA त पाऊल टाकलं.

अपेक्षेप्रमाणे भव्यदिव्य मांडणी, model houses, उंच उंच फडताळं, हे सगळं होतंच.

गर्दी होतीच पण आजूबाजूला अनुभवी लोक सांगत होती, "आमा ये तो कूछ नै। उस दिन देखना। पावां रखने कू जग्गा नै था। कितने की लोंगां वापस चले जाते। कारां लाए सो पार्का करने कू नै मिलता।.." असं हैद्राबादी वर्णन 'युद्धस्य कथा रम्या' म्हणत ऐकलं

विविध प्रकारच्या वस्तू होत्या खऱ्या पण भाव वाटले तितके कमी नव्हते. जाहीर केले होते तसे भारतीय उत्पादकही फारसे दिसत नव्हते. त्यामुळे दृष्टीसुख म्हणूनच आम्ही भटकंती करत होतो. पण मुलांना धीर धरवेना. "आई तूला काही आवडत नाहीये का? हे बघितलंस का?" असे एकेक सूचक प्रश्न येऊ लागले. 'आम्हाला तरी काहीतरी घ्या' असाही सूर निघू लागला. मग त्या दृष्टीने शोधाशोध सुरू केली. तितक्यात लेकबाईची नजर सिरॅमिक च्या छोट्या कपबशांवर पडली. आणि इतका वेळ रोखून ठेवलेल्या सहनशीलतेला बांध फुटला. खरं तर मला स्वतःला चिनी मातीच्या /सिरॅमिक /पोसॅलिन च्या वस्तूचं प्रचंड आकर्षण! या कारागिरांच्या हस्तकौशल्याला तोड नाही! प्रथम सुबक, आखीव-रेखीव भांडी घडवणं, ती वाळवणं आणि मग भाजणं त्यानंतर वळणदार थाटातलं नक्षीकाम.. किती टप्प्यांतून जावं लागतं त्या भांड्यांना! अर्थात आता हल्ली सगळं काम मशीनच्या सहाय्याने होतं तरी सौंदर्यात कमतरता नाही आली. त्यामुळे अशा वस्तूंचा संचय करण्याची मला भारी हौस! आणि माझा नेमका हाच गुण लेकीत तंतोतंत उतरलाय!

आमच्या "बाईसाहेबांना" आवडलेल्या कपबशा दिसायला बऱ्या होत्या पण एकेरी रंगात, कुठलंही नक्षीकाम नसलेल्या... फक्त चारच! या पेक्षा कितीतरी सुंदर आणि स्वस्त कपबशा मी माझ्या नेहमीच्या बाजारात बघितलेल्या होत्या. तिला तसा एक सेट मी गतवर्षी च तिथून आणला होता. त्या मानाने या अगदीच साध्या होत्या. माझ्या काही मनात भरेनात. सवयीप्रमाणे उलटं करून आधी किंमत बघितली.. 799/-ONLY!! छे! आता तर शक्यच नाही! "छे गं खूप महाग आहे. आपण आपल्या नेहमीच्या ठिकाणी जाऊन घेऊ" मी फर्मान सोडलं. पण मुलांना माझा हा "डायलॉग" आता सवयीचा झालाय. त्यामुळे त्याचा काही फारसा परिणाम होताना दिसेना. बाईंनीं भर दुकानात बैठा सत्याग्रह सुरू केला. इतका वेळ बाहेरून पाठिंबा देणाऱ्या त्यांच्या थोरल्या बंधूंनींही रिंगणात उतरून जाहीर पाठिंबा द्यायला सुरुवात केली. आता हळूहळू रास्ता रोको, चक्का जाम आंदोलन, धरणे आंदोलन, ठिय्या आंदोलन आणि साखळी उपोषण सुरू होण्याची चिन्हं दिसू लागली. "मी तुला अजून छान घेऊन देते" वगैरे वचननामा वाचण्यास मी सुरुवात केली. पण बाईंचां नाकाचा शेंडा लाल आणि जीभेचा शेंडा अधिकच धारदार व्हायला सुरुवात झाली. नेहमीप्रमाणे मनात आलं, "बाई गं तुझी उंची किती तू बोलते किती?" आधीच मुलगी, त्यात धाकटी, आणि शिवाय कहर म्हणजे दोन्हीकडून देशपांडे! त्यामुळे माघार घेणं तिच्या रक्तातच नाही! (आणि असा बाका प्रसंग उद्धृतल्यास सोयीनुसार नामानिराळं रहाण्याची कला मुलांच्या बाबाने आत्मसात केलीये. त्यामुळे प्रसंगाची सगळी धुरा माझ्यावर सोपवून स्वारी इलेक्ट्रीकलस विभागाच्या दिशेनं रवाना झाली!)

बराच वेळ आमच्या वाटाघाटींना यश येईना. तेवढ्यात माझी नजर बाजूच्या मिनी किचन utensils वर गेली. माझ्या कडे असलेल्या सेट चीच ती मिनी आवृत्ती होती. तो इतका महाग नव्हता शिवाय रोजच्या स्वयंपाकातही वापरता येण्याजोगा होता. त्यामुळे मलाही आवडला होता. त्याची उपयुक्तता लक्षात घेता सौदा वाईट नव्हता. “हे बघ आत्ता हे घेऊन देते. आईसारखाच तुझ्या कडे.. मग उद्या आपण जाऊन तुझा कपबशांचा सुंदर सेट आणूया. चालेल का?” “आईसारखा” ही माता बरोबर लागू पडली. गालांचे फुगे थोडे कमी झाले आणि, “promise तू मला उद्या design चे कप आणून देशील?” “पक्का promise!” असं सांगून utensil च्या सेटवर मांडवली केली . इतर काही छोटी मोठी खरेदी करून आम्ही “नाव तसं मोठं..पण.. “ असा विचार करत बाहेर पडलो. परदेशी बियाणं आकर्षित करत असलं तरी रूजायला वेळ लागणारच..

दुसऱ्या दिवशी शाळेत जाताना माझ्या कडून वचननाम्याच्या कलमांची उजळणी करवून झाली. संध्याकाळी शाळेच्या बसमधून उतरून घेऊन परस्परच तडक माझं नेहमीच खरेदीचं ठिकाण गाठलं. तिथला सिरॅमिक चा खजिना पाहून तिचे डोळेच दिपले. चिनीमातीच्या सुबक, साजऱ्या वस्तूवरून तिची नजर हटेना. IKEA च्या आठवणी केव्हाच मागे पडल्या होत्या. माझ्या अपेक्षेप्रमाणे तिला हवी ती वस्तू तिथे होतीच पण तो भव्य खजिना चिमुकल्या डोळ्यात सामावून घेताना तिलाच ती कधी दिसतीये याची मी वाट पहात होते. आणि पुढच्याच क्षणी, “आई sss, Here it is! I found it! बघ तर किती सुंदर आहे..आणि तू म्हणत होतीस तसा डिझाईन वाला.. आणि किती रंग आहेत त्यात!.. वस्तू पहाण्यात ती हरखून गेली होती. आणि माझं माल त्या कपबशांपेक्षा तिच्या चेहऱ्यावरच लक्ष खिळून होतं . क्षणाक्षणाला बदलणारे अविर्भाव, लुकलुकणारे डोळे, ओठांचं चंबू, आणि अखंड बडबड! माझं मातृत्व सुखावत होतं.

“कुठला घेऊया आई?” “तू म्हणशील तो!” तडक उत्तरले. खरं तर सगळेच सुंदर होते. शिवाय त्या सोबत केटली, मिल्क sugar pot असं संपूर्ण Tea Set येत होता. माझ्या डोळ्यात निळाशार, सुबक नक्षीकाम केलेला, युरोपियन touch असलेला सेट भरला होता मात्र तरी तिला आवडेल तो घ्यायचा असं ठरवलेलं. तिने क्षणार्धात उत्तर दिलं, “तो Blue वाला छान दिसतोय.. मला तो आवडला सर्वात! तत्काल त्या तिथल्या मुलाला सांगितलं,” भैया, ये blue वाला set दे दो.” किंमत माझ्या budget मध्ये असणार असा अंदाज होताच पण तो म्हणाला, “पुरा सेट दोसो पचास रुपये”. कुठे तो चार कपांचा IKEA चा बेरंगी महागडा सेट आणि कुठे हा संपूर्ण, सुबक सेट! “ठिक है, पॅक कर दो असं मी म्हणणार तितक्यात,” दिदी बच्ची के लिए 200/-लगा दूंगा!” आपल्या कडची इतकी अभिनव कारिगिरी आपण किती कवडीमोल किंमतीत विकत घेतो.. ते ही भाव करून! मी तर चार पाचशे रुपयांची तयारी ठेवली होती आणि इथे तर.. लगेच पैसे घायला निघाले तसा म्हणाला, “दिदी और कुछ भी देख लो आज बोहनी नही हूआ सूबह से.. “ वाईट वाटलं. मग म्हंटलं, “ठिक है ये सेट के साथ कुछ मॅचिंग दिखाओ “ आणि साजेशी प्लेट आणि spoon cum tissue stand निवडला. सगळे मिळून साडेचारशे रुपये! छान बांधून घायला सांगितलं.

मायलेकी दोघीही खूप! लेकीचा हट्ट आणि आणि आईची हौस (ती ही बजेट मध्ये) सगळंच साध्य झालं! लेकीला तर एका दिवसांत दोन दोन खेळभांडी सेट मिळाले होते. (गेलो होतो चिनी मातीच्या छोट्या कपबशा घ्यायला आणि सोबत लाकडी खेळभांडी पण घेऊन आलो.)

संध्याकाळी बाल्कनीत लेकीने जुन्या नव्याचा संगम करत पितळी, लाकडी, आणि निळी अशी सर्व भांडी मांडून सर्वांना खोटा खोटा चहा करून दिला. अगदी स्टार्चमध्ये! चहा पिण्याची action करताना मी म्हंटलं, “छानच केलास गो.. अगं पण केव्हा दिलास.. संपायचा नाही हो आम्हाला” माझ्या वाक्यातला विनोद समजला तशी खुदकन हसली. मला येऊन बिलगली. आपले इवले इवले हात माझ्या गळ्यात टाकून, नाकाला नाक लावत, ओठांचा चंबू करत म्हणाली, “आई, माझ्या एवढ्याच माझा कप असणार ना गं !!” तिची ती घट्ट मिठी म्हणजे आईच्या निवडीबद्दल खूप झालेल्या लेकीने आईला दिलेली मोठी पावती होती ! आकाश ठेंगणं आणि स्वर्ग दोन बोटं उरला होता मला....

Painting by Mangala Tata

विशाखा पुरंदरे, केलिफोर्निया

पालक मग ते भारतीय किंवा इतर कुठल्याही देशाचे असोत, आपल्या मुलांसाठी जे काही करतात त्यामागे त्यांचा एकाच हेतू असतो. तो म्हणजे आपला मूल जिथे जाईल तिथे आनंदी राहावं. माझी ८३ वर्षांची आई, फोन केला कि पहिला प्रश्न विचारते तो म्हणजे तू कशी आहेस? आणि माझ्या एका "मी छान आहे" मध्ये ती माझी प्रकृती छान आहे, मी मजेत आहे, माझं माझ्या नवऱ्याशी उत्तम चाललयं, मुलं छान आहेत वगैरे, ही सगळी उत्तरं शोधते. माझ्या आवाजात जराही बदल जाणवला तर ती कासावीस होते.

माझ्या सासूबाई मृत्यू पूर्वी दोनच दिवस आधी म्हणाल्या होत्या की आता मरण आलं तरी मी आनंदाने जायला तयार आहे कारण माझी मुलं, नातवंडं सगळे त्यांच्या त्यांच्या आयुष्यात सुखी आहेत, आणखी काय पाहिजे मला?

म्हणजे मरताना सुद्धा पालकांना हाच ध्यास असतो कि माझी मुलं माझ्यामागेही आनंदी असावीत.

संस्कृती या शब्दात संस्कार आणि कृती या दोन शब्दांचे भाव येतात. यातला संस्कार हा शब्द काळ, स्थळ आणि व्यक्तींशी निगडित असतो. आणि कृती म्हणजे वागणं. आपले संस्कार आपण आपल्या वागण्यातून व्यक्त करत असतो. तसच पालक आपल्या वागण्या बोलण्यातून बालकांवर संस्कार करत असतात. आपण काय बोलतो त्याहीपेक्षा कसे वागतो यातून मुलं जास्त शिकत असतात आणि तसंच ते त्यांच्या आचरणात आणतात. फक्त आपल्याच नव्हे तर त्यांच्या आजूबाजूच्या लोकांच्या वागण्याचे संस्कार देखील मुलांवर होत असतात. आणि म्हणूनच जन्मल्यापासून अपण सतत हि काळजी घेतो कि त्यांच्या आजूबाजूला कशा प्रकारचे लोक असावेत. म्हणजे संस्कार हे व्यक्ति-सापेक्ष आहेत. आपण कोणाबरोबर आहोत त्याप्रमाणे सुद्धा आपलं वागणं बोलणं बदलतं. माझ्या मुली जेव्हा त्यांच्या इथल्या अमेरिकन मित्रमैत्रिणींशी बोलतात तेव्हा त्यांच्या इंग्लिश बोलण्याची पद्धत थोडी वेगळी असते. त्या अमेरिकन एक्सॅटमध्ये बोलतात. पण तेच त्या भारतीय लोकांशी बोलताना भारतीय पद्धतीने बोलतात. अमेरिकेत आमचे भारतातले मित्र-मैत्रिणी किंवा कुटुंबीय येतात तेव्हा त्यांच्याबरोबर वागण्याची, बोलण्याची मुलांची पद्धत वेगळी असते. कपडे घालताना सुद्धा त्या हे भान ठेवतात. माझी धाकटी मुलगी १० वर्षांची आणि मोठी १६ वर्षांची असताना आम्ही अमेरिकेत आलो. त्या दोघीमध्येही मला त्यांच्या वागण्यात फरक जाणवतो. धाकट्या मैथिलीवर मोठ्या सानेयीपेक्षा इथल्या संस्कारांचा जास्त पगडा आहे. आणि हे मुलांचाच नाही, काही अंशी माझंही काहीसं तसंच झालंय. मी इथे जरी उशिरा म्हणजे वयाच्या चाळीशीनंतर आले तरी आता इथल्या जगात वावरताना स्वतःमध्ये वेगळेपणा जाणवतो.

दुसरा निकष म्हणजे काळाचा. संस्कार हे काळाप्रमाणे बदलतात. माझ्या आजीच्या काळातले संस्कार, त्या काळाच्या लोकांचं वागणं-बोलणं, कपडे घालणं, ज्या प्रकारचे खाद्यपदार्थ ते करत, खात असत हे सगळं माझ्या आईच्या काळापेक्षा वेगळं होतं. माझी आजी नऊवारी साडी नेसत असे परंतु माझी आई पाचवारी नेसते. आणि मग ते माझ्या आई पासून जेव्हा माझ्या पर्यंत आले तेव्हा त्यात आणखीन बदल घडले. मी पाचवारी साडीतून पंजाबी ड्रेस आणि जीन्सपर्यंत आले, साडी फक्त खास सणसमारंभातच नेसली जाऊ लागली. आणि माझ्या लेकींसाठी तर साडी हा फॅन्सी ड्रेस झालाय. जसा काळ

बदलतो तसे संस्कार बदलतात, भाषा बदलते, राहणीमान बदलतं.

संस्कारांना तिसरा निकष जर आपल्याला लावायचा झाला तर तो आहे स्थळाचा. भारतात राहताना आपण ज्या पद्धतीने वागतो, बोलतो त्यात अमेरिकेत आल्यानंतर थोडाफार फरक पडलाच आहे. भारतात मी जेव्हा माझ्या नातेवाईकांना वर्ष दोन वर्षांनी भेटते, तेव्हा भेटल्या भेटल्या किती जाड झालीस गं, नोकरी करत नाहीस ना गं मग भागातं कां तुमचं, अगं लेकीचा बॉयफ्रेंड गोरा आहे वाटतं वगैरे अगदी वैयक्तिक प्रश्न सहजपणे केले जातात. पण अमेरिकेत असे प्रश्न विचारणं अगदी गैर मानलं जातं. सॉरी, थॅक यू, excuse me इथे प्रत्येक वाक्यागणिक पेरलेलं असतं आणि भारतात मात्र याला अजूनही खुळचट सोपस्कार समजतात आमची मित्र मंडळी. भारतामध्ये मी गाडी उजव्या बाजूने चालवत असे पण इथे डावीकडून चालवते. अशा अनेक गोष्टीतून जाणवतं कि छोट्या छोट्या गोष्टींमध्ये सुद्धा स्थळ बदललं कि आपल्या वागण्यामध्ये बदल होतात.

थोडक्यात संस्कारांना आपण तीन हे निकष लावले तर आपण ज्या ठिकाणी राहो, ज्या लोकांबरोबर वावरतो आणि ज्या काळात जगतो त्याप्रमाणे आपली वागण्याची पद्धत बदलत असते. आता या बदलाचं कारण जर बघितलं तर आपल्या लक्षात येईल कि आपल्याला अपेक्षित असलेल्या आनंदाशीच हे बदल जोडलेले असतात. कुठल्याही परिस्थितीत आपण आनंदी राहण्याचा प्रयत्न करत असतो. आपल्या आयुष्याचं एकमेव लक्ष्य हे आनंदी असणं हेच आहे. आणि म्हणूनच आपण कितीही संस्कारांना धरून ठेवण्याचा प्रयत्न केला तरी पिढी दार पिढी ते बदलतच असतात. कारण मानवी जीवनाचा विकास हा या सतत होत राहणाऱ्या बदलताच आहे.

गेल्या १५ वर्षांच्या माझ्या अमेरिकेतल्या वास्तव्यात मी अनेक घरांमध्ये, इमिग्रंट पालकांमध्ये आणि अमेरिकेत जन्माला आलेल्या, इथे वाढलेल्या त्यांच्या मुलांमध्ये संस्काराबद्दल होणारे वाद बघतेय. "आमच्याकाळी असं नव्हतं, आमची काय टाप आईवडिलांना उलट बोलण्याची", हे आणि अशासारखे उद्गार सतत कानावर येतात.

मला वाटतं कि आज २१व्या शतकात, संस्कारामधल्या बदलाबद्दलचा एवढा गाढा अनुभव आपल्या गाठीशी असतांना देखील पालकांनी आपले १०/२० वर्षापूर्वीचे, वेगळ्या वातावरणातले आणि वेगळ्या देशातले संस्कार मुलांना शिकवण्यापेक्षा असे संस्कार शिकवावेत कि ज्यामुळे मुलं कायमस्वरूपी आनंदी राहू शकली पाहिजेत.

आजच्या काळात मुलं कायम आई वडिलांबरोबर राहतील याची काहीच शाश्वती नाही. उलट ती शिक्षणासाठी अथवा नोकरीधंद्यासाठी दूर जातील हेच नक्की. तेव्हा अगदी महत्वाचे असे आनंदाचे संस्कार मुलांवर बालपणापासून झाले तर मुलं नक्कीच आनंदी जगू शकतील आणि जिथे जातील तिथे स्वतःच आनंदी जग घडवू शकतील.

तेव्हा मी तर म्हणून कि जे स्थळ, काळ आणि व्यक्तींच्या पलीकडे जाऊन, सतत बदलत राहून स्वतःला आनंदी ठेवतात त्यांनाच खरे जीवनाचे संस्कार म्हणता येतील.

१. पहिला संस्कार विनासायास, सहजपणे, सदैव आनंदी राहण्याचा - आनंद हा माझा

मूळ भाव आहे आणि त्याकरिता मला बाहेरच्या कुठल्याही साधनांची, खेळण्यांची, मदतीची गरज नाही याची जाणीव हा पहिला संस्कार मुलांच्या मनावर झाला पाहिजे.

जन्मापासून साधारण ३ ते ४ वर्षांपर्यंत मुलं या निखालस आनंदी असण्याचा अनुभव घेत असतात आणि म्हणूनच लहान मुलाबरोबर अगदी थोडा वेळ घालवला तरीही आपणही आनंदी होतो. त्यांच्या अंतर्गत आनंदाने ते बाह्य जगाशी नातं जोडतात आणि स्वतःचा आनंद इतरांना देतात.

खर तर हि मानवाला जन्मात: मिळालेली अमौलिक अशी देणगीच आहे. परंतु जसे आपण वाढत जातो तसे या आपल्या मूळ स्वभावापासून दूर जातो. या संस्कारामुळे मुलं आत्मशोधन करू शकतात आणि स्वाभाविक आनंदी राहू शकतात.

अंतर्गत आनंदाचा अनुभव ध्यान किंवा मेडिटेशन मध्ये मिळतो. हा संस्कार मुलांना लहान वयात म्हणजे अगदी ७ व्या वर्षापासून घ्यायला शिकवले पाहिजे. आई वडील जर स्वतः अशा प्रकारचं आयुष्य जगात असतील तर मुलांवर हा संस्कार करणं सहज शक्य असतं.

गेल्या माझ्या २० वर्षांच्या कार्यात मी अशा अनेक कुटुंबांना ओळखते जे ध्यानसाधना करतात.

या एका संस्काराने इतरही अनेक उत्तम स्वभावविशेष निर्माण होतात. धीर धरणे, उतावळेपणातून बाहेर पडणे, विवेकाने वागणे, त्रस्ततेतून मोकळेपणा मिळणे, मनाचा गोंधळ शांत होणे असे अनेक स्वभावविशेष सहजपणे मुलांमध्ये विकसित होतात. स्वातःकडे आणि जगाकडे बघण्याचा नवा दृष्टिकोन निर्माण होतो.

२. संस्कार स्वतःतील अत्युत्तम शोधण्याचा आणि ते इतरांना देऊ करण्याचा - आत्मशोधनातून मुलं स्वतःतल्या आनंदाबरोबरच नैसर्गिक असलेल्या कलागुणांचा शोध घेऊ लागतात. स्वतःची कौशल्य जोपासू लागतात आणि त्यातूनच त्यांची एकाग्रता, अथक परिश्रम घेण्याची क्षमता सहज विनासायास वाढत जाते. स्वतःत जे सापडत ते सहजपणे आनंदाने व्यक्त करू लागतात आणि स्वाभाविकपणे घेण्यापेक्षा देण्यातील आनंद अनुभवायला लागतात. मुलांचा खराखुरा बौद्धिक विकास हा या आत्मशोधनातूनच होऊ शकतो. शिक्षणाचा खरा अर्थ हा स्वतःतले उत्तमोत्तम शोधणे आणि ते १०० टक्के प्रामाणिकपणे इतरांना देऊ करणे हाच आहे. यामुळे वैयक्तिक क्षमता उच्चतम होते व कामातील समाधान पुरेपूर मिळू शकतं .

बाजारात काय विकलं जातंय हे पाहून शेतात पिकवायला गेलं तर जसं अपयश हाती येतं तसंच काहीसं आजच्या आधुनिक शिक्षणपद्धतीच झालय. मार्क मिळवणे, नोकरी मिळवणे हाच शिक्षणाचा अर्थ झाला आहे. खेळातही आनंदासाठी खेळ नव्हें तर जिंकलास तरच आनंद. सतत स्पर्धा, इतरांशी तुलना, आणि कौतुकासाठी प्रयत्न करावे लागणे. या सगळ्यामुळे विनाकारण स्वाभाविक सहज मिळणाऱ्या आनंदाचे पर्यवसान हे हळू हळू मानसिक, बौद्धिक आणि अनुषंगाने शारीरिक ताणातणावात होत आहे. व्यक्तिविकासापेक्षा संपत्तीविकासाकडे जास्त लक्ष दिल जातं आणि आनंदाचं पर्यवसन निराशा आणि दुःखात कधी होतं ते कळतच नाही.

३. संस्कार प्रत्येकाशी प्रेमाचे, सहिष्णुतेने नाते जोडण्याचा - आनंदी व्यक्ती हि स्वतःचा आनंद सहजपणे इतरांना देऊ करते. प्रत्येक व्यक्तीला आनंदी व्यक्तीशी मैत्री करावीशी वाटते. आनंदी स्वभाव आणि मनाचा मोकळेपणा यातून आपण अनेक मित्रमैत्रिणी जोडू शकतो. आणि जेव्हा आपल्या अवती भोवती असा जिवाभावाचा मित्रपरिवार असतो तेव्हा दुःख लहान आणि सुख मोठं होतं. भेटलेल्या प्रत्येक व्यक्तींचा रंग, जातपात, शिक्षण, पैसाअडका, देश, धर्म या सगळ्यांच्या पलीकडे जाऊन प्रेमाचं नातं जोडता येणं हा संस्कार आयुष्यभराच्या ना संपणार्या आनंदाची गुरुकिल्लीच आहे. या संस्कारातून सहजपणे इतरांना स्वतःत सामावून घेण्याची वृत्ती

निर्माण होते. प्रेमाच्या नात्यात देण्याकडे जास्त कल असतो. एकमेकांची काळजी घेणे, अडीअडचणीला उपयोगी पडणे वगैरे गोष्टी सहज जमून येतात.

वरवरच्या विरोधाभासाकडे दुर्लक्ष करून आत्मिक नाती जोडणं हा संस्कार आजच्या काळाची मोठी गरज आहे हे निर्विवाद सत्य आहे. यामुळे आपण सातासमुद्रापलिकडे अनोळखी जगात आपलं कुटुंब, नवं जग उभं करू शकतो.

४. संस्कार सेवेचा, सामाजिक बांधिलकीची जाणीव असण्याचा - मी या विश्वाचा एक घटक आहे हि भावना खूप ताकद निर्माण करणारी आहे. ज्या हवेत आपण श्वास घेतो ती हवा, हे पाणी, हा सूर्यप्रकाश आणि हि पृथ्वी हे या विश्वाचा भाग आहेत. आपण या सार्याचा उपभोग घेत असताना आपणही यातला उपयोगी घटक बनणे आवश्यक आहे ही जाणीव आपल्याला असणं हे अत्यंत महत्वाचं आहे. जसं फळ देणार्या झाडाला पाणी मिळतं आणि विषारी तृण उपटून काढलं जातं तसंच उपयोगी मनुष्य आनंद देतो व त्यालाच मान मिळतो आणि निरुपयोगी, उपद्रवी मनुष्याला अवहेलना मिळते याची जाणीव मुलांमध्ये झाली तर उपभोगाच्या आयुष्यापुढे त्यांना उपयोगाचं आयुष्य आकर्षित करेल. मी आनंद दिला तर माझा आनंद टिकून राहील हा साधा, सरळ विचार लहान वयातच मुलांमध्ये रुजवावा लागतो. प्रेम दिल्याने वाढतं, आदर हा भक्क्यापेक्षा सेवेने वाढतो अशा प्रकारच्या जाणिवेची ओळख हि अगदी घरापासूनच मिळाने गरजेचं आहे. यातून आयुष्यापासूनच्या अवाजवी अपेक्षा ठेवण्याच्या वृत्तीवर ताबा राहील. छोट्या छोट्या गोष्टींमधला आनंद उपाभिगण्याचा साधेपणा शाबूत राहील आणि सुखाच्या खुळ्या कल्पनांमागे धावण्यात आयुष्य वाया जाणार नाही. वैयक्तिक सुखाबरोबरच स्वतःच्या बुद्धीचा, बळाचा उपयोग दुबळ्या, पीडित, वंचित, उपेक्षित लोकांसाठी करणे याकडे तरुणांचा ओढा राहील.

५. संस्कार स्वतःत आणि प्रत्येक व्यक्तीत देवत्व बघण्याचा - मंदिरं आणि मूर्तींमध्ये देव बघण्यापेक्षा माणसातलं देवत्व बघणं आज जास्त गरजेचं आहे. ज्या ज्या ठिकाणी चैतन्याचा वास आहे त्या त्या ठिकाणी देवत्वाचा वास आहे हि जाणीव स्वतः ला समृद्ध, सशक्त आणि विस्तृत करणारी आहे. अशा व्यक्तीसाठी सर्व जगाचे दरवाजे खुले होतात. विश्वाची माझे घर हे सत्य होतं आणि जिथे जाईल तिथे तो सुखात राहू शकेल.

वरील सगळ्या संस्कारामुळे आयुष्य निराशावादाकडे न जाता उत्साही होईल, जगाकडे सौंदर्य दृष्टीने बघण्याची वृत्ती निर्माण होईल. आयुष्याबद्दलचा विश्वास वाढेल.

तेव्हा माझी सर्व पालकांना हि नम्र विनंती आहे कि - चला देऊया आनंदाचे संस्कार आपल्या बाळांवर आणि करून देऊया त्यांच्यासाठी खर्या अर्थाने विश्वाचं द्वार खुलं.

त्यातच त्यांच्या भविष्याची शक्ती आहे आणि आपल्या आयुष्याची मुक्ती आहे.

रक्षित कांबळे, लॉस एंजेलिस

आज फायनल इअरची ही शेवटची पार्टी.. गर्दी आणि कल्लोळ चहुकडे पसरलेला होता.

कॉलेज संपल्यावर आपली मैत्री अशीच टिकून राहणार याची खात्री प्रत्येक जण एक दुसऱ्याला १०० टक्के देत होता.

अनिकेत एकटाच कोपऱ्यात उभा होता. दिसायला जेमतेम, फार साधा. आर. के. लक्ष्मणाच्या 'कॉमनमॅन' सारखा. त्याला तर त्याचे मित्रही भाव देत नव्हते. पण आज त्याने कपडे टिपटाप घातलेले होते. काय कुणास ठावुक पण त्याच्या चष्म्याआड डोळ्यात मात्र एक तेज होतं.

... ती आली... ती आली... अशी कुजबुज सुरु झाली.... आणि मग शांतता...

अर्चना धापा टाकतच पार्टीत शिरली होती. दम टाकत तिने सभोवार नजर फिरवली आणि कोणालातरी "Hi" करून मैत्रीणिंच्या घोळक्यात विलीन झाली. सगळ्यांच्या नजरा तिच्यावरच होत्या, हे तिला माहितच असेल ...माहित होतच

खूप सुंदर होती ती. साहजिकच तिच्या मागे खूपजण होते. पण ती कोणालाच जवळीक साधू देत नव्हती.

कधी नव्हे तो दामोधर उर्फ "दाम्या", अनिकेत च्या जवळ आला आणि कानाजवळ येवून हळुवार बोलला. "अरे बघीतली की नाही तिला?" "दाम्या, सरळ सांग की रे, कोणाला बघू म्हणतोस?" अनिकेत जरा भांभावल्या आवाजातच म्हणाला. "अरे अर्चना बद्दल बोलतोय" दाम्या म्हणला. "आजच्या नंतर ती दिसणार पण नाही बघायला"

"ते तर खरच आहे" आनिकेतच्या डोक्यातला उगाच एक विचार.

ती बुध्दिमानही होती. सर्वांनाच हवीहवीशी वाटणारी. मग तिच्यासारख्या मुली तर चंद्राइतक्या अप्राप्यच!

त्यांन कोणालाहि दिसणार नाही ह्या भावात तिच्याकडे नजर टाकली.. तिचं त्याच्याकडं लक्षही नव्हतं. त्या पार्टीत, आपल्याच विश्वात मशगुल होती ती!

या नंतर ती कधी दीसणार पण नाही.. एकदा जरा "Hi" तरी म्हणू. काय होईल.. तोंड वाकडे करेल, बोलनार नाही. That's OK .. अनिकेत स्वतःशीच पुटपुटला.

पण आपण धाडस करायचच, असं ठरवून, सारं बळ एकवटून त्यांन तिला विचारलं, 'अर्चना तू पार्टी संपल्यावर माझ्याबरोबर कॉफी प्यायला येशील?'

तो तिला फारसा ओळखीचा वाटला नाही.

तिला 'नाही' म्हणणं फार सोपं होतं. पण त्याच्या डोळ्यांतले नितळ, पारदर्शी भाव आणि आवाजातलं आर्जव जाणवून तिला का कोण जाणे, 'हो' म्हणावसं वाटलं.

ती 'हो' म्हणाली आणि त्याचं टेन्शन शतपटीनं वाढलं. या शक्यतेचा त्यांन विचारच केला नव्हता!

स्वतःच्या हृदयाच्या टोक्याच्या आवाजात सर्व जग तो क्षणभर विसरला.

कसंबसं अवसान गोळा करून अनिकेत पुटपुला. "चल आपण "Good Day" मधे जाऊया कां?"

जवळच्याच कॉफी पार्लरमध्ये दोघं कोपरातल्या टेबलावर बसली. अनिकेत खुपच नर्व्हस झाला होता.

कॉफीची ऑर्डर दिली. पण काय बोलायचं, हे त्याला सुचेचना! आणि या गप्प गप्प अशा विचित्र डेटनं ती सुध्दा अवघडली. झक मारली आणि याला हो म्हटलं, असंही मनात आलं अर्चनाच्या !

कॉफीचा एक घोट पोटात गेल्यावर अचानक त्याला कंठ फुटला.

त्यांन वेटरला हाक मारली. वेटर प्रश्नार्थक चेह-यांन टेबलाजवळ येऊन उभा राहीला.

तो म्हणाला, 'थोडं मीठ देता? मला कॉफीत टाकायचंय!' सारं कॉफी शॉप या त्याच्या अनपेक्षित मागणीनं गोंधळात पडलं. विचित्र नजरेनं सारे त्याच्याकडे पाहु लागले. तीसुध्दा!

वेटरनं मुकाट्याने मीठ आणून दिलं आणि देताना - "कैसे कैसे लोग आते हैं!" अशा अर्थाचा चेहराही केला.

त्यांन मीठ कॉफीत टाकलं आणि तो कॉफी पिऊ लागला! ती खरंच गोंधळली होती. अशी विचित्र डेट

आणि आता कॉफीमध्ये चक्क मीठ!

अखेरीस तिंन विचारलंच "तुझ नांव काय म्हणालास?"

"अ अ अ ...अनिकेत"

"अरे अनिकेत, ही काय अशी जगावेगळी सवय?"

अनिकेत गारठालाच.. शब्दांची जुळवाजुळव करत तो म्हणाला," अर्चना रागवू नकोस.

माझं लहानपण समुद्रकाठी गेलं....सारखा मी समुद्राच्या पाण्यात खेळत असे. आई कॉफी प्यायला हाक मारायची, तसा मी धावत धावत व्हराड्यात येईं आणि खारटलेल्या पाण्यान खारटलेली बोट बशीतल्या कॉफीत बुडवून पीत असे. ती कॉफी मला फार आवडायची. आता आई राहिली नाही. आणि ते समुद्रकाठचं घरही नाही.पण खारट कॉफीची चव जिभेवर आहे.

खारटलेल्या कॉफीनं मला लहानपणच्या आठवणी पुन्हा भेटतात. ती चव बरोबर सगळं बालपण घेऊन येते..." त्याच्या डोळ्यातुन अश्रुचे थेंब कॉफीच्या कपात पडले .

"अरे, तुझी कॉफी अजून खारट कां करतोस?"; तिचं हृदय भरून आलं - त्याच्या निरागसतेनं. किती हळुवार होतं त्याचं मन.

मग तीही बोलली...आपल्या दूरवरच्या घराबद्दल, बाबांबद्दल..तिच्या स्वप्नांबद्दल... खरंच खूप छान डेट झाली ती!

मग ते पुन्हा पुन्हा भेटत राहिले. अखेर तिला पटलं, हाच आपला जीवनसाथी. तो शांत होता. संयमी होता.हळुवार होता. तिची काळजी घेणारा होता. मग एके दिवशी दोघांनी ठरवलं आणि लग्न केलं! चार-चौघांसारखं आयुष्य सुरु झालं आणि दिवस खूप मजेत जाऊ लागले. एखाद्या परीकथेसारखे. खरंच त्यांचं आयुष्य खूप सुखी होतं.

तो तीच्यासाठी सर्वकाही करायचा, ती सुद्धा त्याच्यासाठी सर्वकाही करायची. कॉफीसुद्धा!

आणि हो, त्याच्या बालपणाशी त्याची नाळ जोडलेली राहण्यासाठी चिमुटभर मीठही टाकायची त्या कॉफीत!

अशीच भरकन ५ वर्षं कधी उडून गेली, ते कळलच नाही.

एके राती तो झोपला, तो पुन्हा कधीच न उठण्यासाठी...!

सगळी नातेवाईक मंडळी येवून गेली. दाम्या मधून मधून भेटायला यायचा. जुन्या आठवणीची भरपाई करून जायचा.

काही दिवसांनी अर्चना सावरली. रोजचे व्यवहार नेहमीप्रमाणे करू लागली. एकदा सहज म्हणून त्याचं पुस्तकांचं कपाट आवरायला घेतलं असताना तिला त्यात एक चिट्ठी सापडली. त्याच्या अखेरच्या दिवसात त्यानं ती कधीतरी लिहीली होती.

"अर्चना! प्रिये, मला माफ कर! आयुष्यभर मी तुझ्याशी एका बाबतीत खोटं बोललो त्याबद्दल मला क्षमा कर! हे एकच असत्य मी तुझ्याशी बोललो... पहिल आणि शेवटचं! आयुष्यभर ही खंत मला जाचत राहिली. पण मी कधी तुला खरं सांगण्याची हिंमत करू शकलो नाही... केवळ तू मला खोटेरडा म्हणशील आणि मी तुला गमावून बसेन या भीतीने!

प्रिये, आपण सर्वप्रथम जेव्हा कॉफी पार्लरमध्ये भेटलो, तेव्हा मला कॉफीमध्ये घालण्यासाठी खरं तर साखर हवी होती! त्या क्षणाला मी इतका नव्हस झालो होतो, की मी साखरेऐवजी चुकून मीठ मागितलं वेटरकडे आणि मग त्या विषयावरून आपलं संभाषण सुरु झालं. म्हणून मी ते तसंच पुढे चालू ठेवलं... खारट कॉफी मला आवडत नाही. किती विचित्र चव ती! पण मला तू खूप आवडतेस... आणि तुला गमावू नये म्हणुन आयुष्यभर मी खारट कॉफी मी पीत राहिलो. आयुष्यभर तुझी पूजा, अर्चना करत राहावी, तुला कधी काही कमी पडू द्यायचं नाही.. हेच माझ स्वप्न होतं.

...आता मरण्याआधी मी तुझ्यापाशी सत्य उघड केलंच पाहीजे. नाही तर हे खोटेपणाचं ओझं मी पेलू शकणार नाही! प्लीज - मला माफ करशील?" नकळत तिच्या डोळ्यातुन

अश्रुचा बांध फुटला. काही केल्या तो थांबना.

ती तशीच ओरडली .."राधा बाई, राधा बाई...एक कप कॉफी करा बघू... साखर न टाकता.."

भांबावल्या नजरेनी राधाबाईंनी कॉफी टेबलावर ठेवाली. एक चमचा मीठ कॉफीत टाकून तिने परत चिट्ठी वाचायला सुरुवात केली. अश्रुचे थेंब कपात टपाटप पडत होते. भावनांचा वेग ओसरता ओसरत नव्हता.

"अर्चना.. अर्चना... अग वेडे... तुझी कॉफी खारट होतेयं बघ.. माझ्या सारखी सवय लागायची बघ तुला.." अनिकेतच्या आवाजाचा भास अर्चनाच्या कानात गुंजला.

Paintings by Mangala Tata

Friends

Ninad Vengurlekar, Mumbai

I have many friends. A lot of people ask me how do I cultivate and manage so many friendships. My answer is simple. I look for friends without any agenda.

When you make friends without benefits, only pure love and fun comes out of that relationship. Gender does not matter. Because even your best friend's husband or wife experience the sanctity of your relationship.

In times of an overdose of social media, our idea of cultivating friendships is restricted to WhatsApp and FB and Instagram. But such relationships seldom last. Because there is little personal involvement.

What do I mean by personal investment?

A personal investment is spending time and effort to calling a friend over for dinner at home or vice versa. A personal investment is baking a cake for a friend on her birthday with a personalised message from you. A personal investment is picking up the phone and wishing a friend for the good things that happen in his life.

Texting is not a personal investment. Sending a Whatsapp message is easy. The sender and the receiver know that there is very low personal investment.

As Sherry Turkle, Professor of Social Studies and Technology at MIT, USA, says, "Texting offers just the right amount of access, just the right amount of control. She is a modern Goldilocks: for her, texting puts people not too close, not too far, but at just the right distance. The world is now full of modern Goldilocks, people who take comfort in being in touch with a lot of people whom they also keep at bay."

This is exactly what we do in our lives everyday. We show we have close friends but we are actually keeping people at bay. Which is why we have a long list of friends and followers but nobody to talk to when we are feeling low. What use are such friendships? How will such relationships flower?

Now imagine you call a friend, wish her and reminisce about the good memories you shared as old friends. See how you both will be recharged with a renewed sense of connectedness with that short 10 minute talk. But we are more worried about wifi connectivity and our battery recharge. Friends and relationships are sadly ignored.

Please understand that there is a difference between connectivity, connections, and connectedness. Think deeply about this difference.

Here is a personal experience. I had lost contact with a school friend for 20 years. I knew he stayed in a small town in Maharashtra. One day on my trip to Goa, I stayed in a hotel in that town. I borrowed their phone directory and made calls to all sharing his names. But I could not connect to him. Dejected, I continued my journey. I searched for him online but could not locate him.

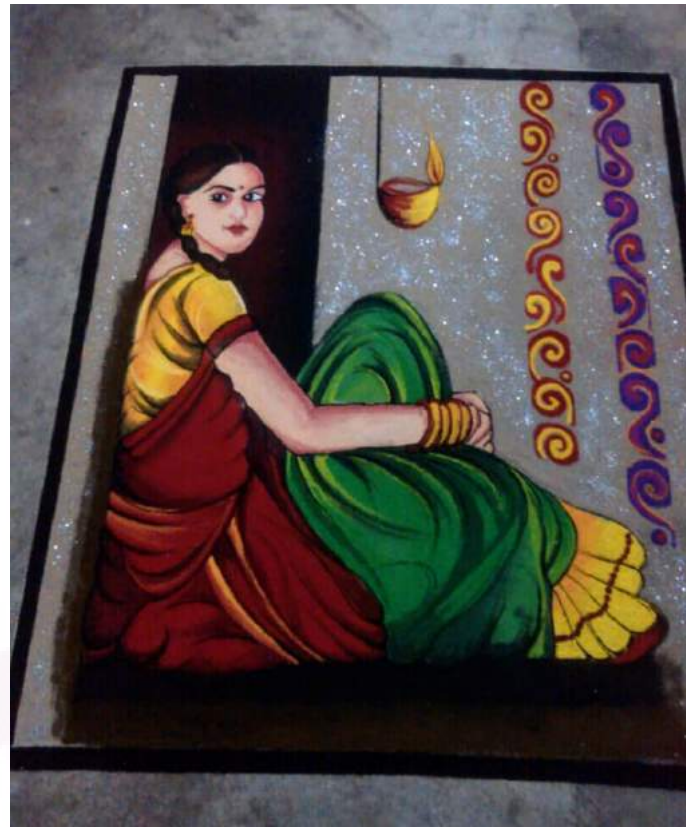
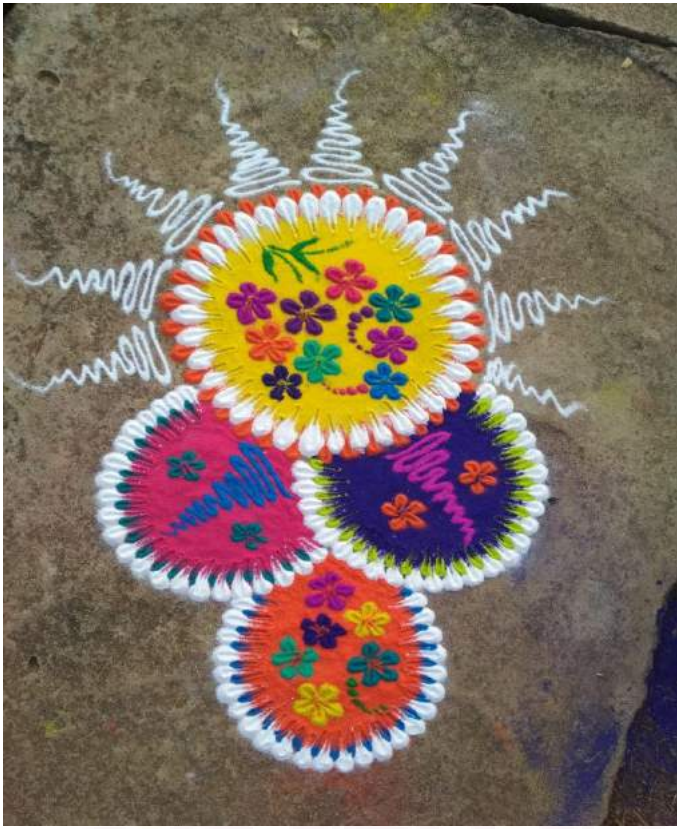
A few years later, I had a late night party and came back home at 2 am. And I was shocked to see a message from him in my inbox. At 2 am, I called him back and we spoke for 2 hours. We reminisced 20 years in 2 hours. Within the next one week we decided to meet at Mahabaleshwar on a foggy day. Another close friend decided to drive from Bangalore. I still remember the joy on our faces when we met each other after 20 years.

So to all you youngsters who believe you have close friends in your life, consider yourself lucky. Rather than investing time with them online, invest it offline. Offline may be passé to many of you, but trust me, that's what works in real life.

As Turkle says, "We expect more from technology and less from each other."

Tech has replaced our everyday lives. But tech can never replace relationships. We should ensure it doesn't. Because if it does, humans can turn into robots. And robots can never be humans.

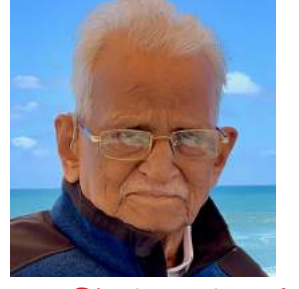

Painting by Maneesha Purandare

Painting by Meenakshi

करामत वैद्याची

अरविंद देशपांडे, पुणे

मी एकदा संध्याकाळी ६ च्या सुमारास एका प्रख्यात गाण्याच्या कार्यक्रमाला एका हॉलमध्ये गेलो. तो गाणारा उत्तम शास्त्रीय संगीत तसेच नाट्यगीत, भक्तिगीते उत्तम तऱ्हेने सुरेल गात असे. अशी त्याची ख्याती होती. त्यामुळे श्रोत्यांची गर्दी भरपूर असल्याने सभागृह पूर्ण भरला होता. गाण्याला साथ करणारे हार्मोनियम वाजविणारे व तबल्याची साथ करणारे पण तितकेच अभ्यासू व अनुभवी होते. त्यामुळे संगीताचा कार्यक्रम बहारदार होणार यात शंकाची नव्हती.

सुरुवातीला त्याने संध्याकाळची वेळ असल्याने पुरीया धनाची रागाने सुरुवात केली. नंतर हळूहळू ताना, सरगम गाऊ लागला. शेवटी धृपद गाण्यास गाताना पदाची दुप्पट घेण्यास सुरुवात केली. त्यामुळे श्रोते गाणे ऐकण्यात तल्लीन झाले. व अधून मधून टाळ्या वाजवून गाणाऱ्याला प्रोत्साहन देत होते. जोरजोराने ताना घेत असताना त्याचे तोंड उघडे राहिले. काही प्रयत्न केला तरी तोंड बंद होत नव्हते.

अखेर डॉक्टरला बोलाविले. त्याने तपासले व म्हणाले- ह्यांचे ऑपरेशन करावे लागेल व येथे ते ऑपरेशन होणार नाही. तुम्हाला परदेशात जाऊन करावे लागेल.

त्यांचे नातेवाईक घाबरले व परदेशात जाण्याच्या तयारीला लागले. त्यामुळे गाण्याचा कार्यक्रम रद्द करावा लागला.

तेवढ्यात एक आयुर्वेदिक ज्येष्ठ वयस्कर डॉक्टर चालत चालत स्टेजवर आले. इकडे तिकडे पाहिले. गाणाऱ्याच्या तोंडाचे निरीक्षण करून पाहताच क्षणीत त्याच्या गालावर ४-५ थोबाडीत मारल्या. त्याक्षणी तोंड पूर्ववत झाले व पुन्हा तो गायला लागला.

अखेर त्या डॉक्टरचा सत्कार केला व भैरवी ठुमरी गाऊन कार्यक्रमाची सांगता झाली.

सत्काराचे वेळी श्रोत्यांनी डॉक्टरांना प्रश्न विचारले तेव्हा डॉक्टरांनी खुलासा केला की गाताना जबडा ताणला गेल्याने हाडाचे सांधे एकात एक अडकले होते. त्यामुळे तोंड बंद होत नव्हते, पण मी त्याच्या गालावर २-४ थपडा मारल्यामुळे अडकलेले सांधे मोकळे झाले व तो पूर्ववत गाऊ शकला. हे केवळ माझी अनुभवी नजर व गालावर मारण्याचे कसब यामुळेच शक्य झाले.

तेवढ्यात एक आयुर्वेदिक ज्येष्ठ वयस्कर डॉक्टर चालत चालत स्टेजवर आले. इकडे तिकडे पाहिले. गाणाऱ्याच्या तोंडाचे निरीक्षण करून पाहताच क्षणीत त्याच्या गालावर ४-५ थोबाडीत मारल्या. त्याक्षणी तोंड पूर्ववत झाले व पुन्हा तो गायला लागला.

अखेर त्या डॉक्टरचा सत्कार केला व भैरवी ठुमरी गाऊन कार्यक्रमाची सांगता झाली.

सत्काराचे वेळी श्रोत्यांनी डॉक्टरांना प्रश्न विचारले तेव्हा डॉक्टरांनी खुलासा केला की गाताना जबडा ताणला गेल्याने हाडाचे सांधे एकात एक अडकले होते. त्यामुळे तोंड बंद होत नव्हते, पण मी त्याच्या गालावर २-४ थपडा मारल्यामुळे अडकलेले सांधे मोकळे झाले व तो पूर्ववत गाऊ शकला. हे केवळ माझी अनुभवी नजर व गालावर मारण्याचे

कसब यामुळेच शक्य झाले.

खरे प्रगत कोण ?

डॉ लोकाेश चंद्रकांत तमगीरे, नागपूर

गोपनार! दंडकारण्याच्या कुशीत असलेलं...पामुलगौतमी नदीच्या काठी वसलेलं आणि मोठ-मोठ्या डोंगरांनी वेढलेलं गाव. गडचिरोली जिल्ह्याच्या भामरागड तालुक्यातील १२१ गावांपैकी एक माडिया आदिवासीबहुल गाव... बाहेरच्या जगाशी कुठलाही संपर्क नसलेले. इथे जाण्यासाठी आहेत फक्त जंगलवाटा...वाटेत ३ मोठ-मोठे नाले! मातीच्या रस्त्यावरून शेवटचं कधी गेला होतात हो तुम्ही, आठवा बरं? जाऊ द्या... नाही आठवणार तुम्हाला. वाटेत अनेक जातींचे पक्षी, त्यांची मधुर गीतं...झाडं, झुडुपं, किटक, फुलांनी बहरलेलं जंगल...जंगलातील भव्य वृक्षांच्या पानांचा आवाज. आणि हेच सगळं आपल्याला शहरात मिळत नाही म्हणून तर यूट्यूबवर आपण "रीलॅक्सींग म्युझिक"; "मेडिटेशन म्युझिक" म्हणून ऐकतो...खरं ना !!

पण पावसाळ्यामध्ये इथं जाणं थोडं क्लिष्टच आहे. नद्या-नाले दुथडी भरून वाहतात ना. मग काही जागी लाकडी डोंगा आणि काही भागात तुमचे दोन पायच कामाला येतात. एकदा तुम्ही गावात पोहोचलात की तुमच्यासाठी काही धक्कादायक गोष्टी दिसतील. गावात वीज नाही मोबाईल नेटवर्क नाही. टेन्शन आलंय ना.? बरोबर आपल्यासारख्या शहरी लोकांना येणारच. पण इथे लोकं याशिवाय सुखाने राहतात. माणसं घोटुल (समाज मंदिर) मध्ये बसून चक्र एकमेकांशी बोलतात. बायका एकल बसून त्यांची माडिया गाणी (पाटा) म्हणतात, माडिया नृत्य करतात. आणि सर्व लहान मुलं घराबाहेर मातीत, नदीत, झाडांवर खेळतात हो. गोपनारच्या घोटुलपाशी उभे राहिले की एक सुंदर डोंगर दिसतो. दोन तासावर असलेल्या या डोंगरावर एक म्हातारा-म्हातारी राहतात. काही नसतांनाही सुखाने जगत आहेत हो ती दोघं. उन्हाळ्यामध्ये इथे तर घराबाहेर स्वतः तयार केलेल्या बांबूच्या मंड्यावर झोपतात. आणि शूटिंग स्टार्स बघण्यासाठी टेलिस्कोप-बिलिस्कोपची गरज पडत नाही...ते सहज उघड्या डोळ्यांनी दिसतात. इथली घरं बांबू, माती, लाकडांची, सिंदीची...उन्हाळ्यात थंडावा आणि हिवाळ्यात उब देणारी. आता एअर कंडिशनर मध्ये उगाच पैसे खर्च केले...असं नक्कीच वाटलं असणार तुम्हाला.! घराला कुठलाही रंग नाही, फार फार तर गायी-बैलांच्या शेणाने सारवलेलं. पण दिसायला तेवढंच सुंदर. आणि आपण शहरांमध्ये 'इको-फ्रेंडली हाउस' म्हणून उगाच मिरवत बसतो. गाय, बैल, शेळ्या, पोपट, कोंबड्या, डुकर सगळ्यांसाठी तेवढेच प्रशस्त घर, आणि तेही वन्य प्राण्यांपासून संरक्षित. यातील बहुतांशी पाळीव प्राण्यांची विष्ठा एकल जमा करतात आणि जैविक खतं म्हणून शेतात-सांदवाडीत वापरतात.

ऋतुनुसार लागणारी सर्व फळे पोट भरेस्तोवर खायला मिळतात. सगळींच्या सगळी ऑर्गेनिक बरं का ...! जंगली भाज्या, अंबाडी, बांबूचे कोंब आणि बरंच काही सहज उपलब्ध आहे. सांदवाडी ... ते आपलं 'किचन गार्डन' नाही का ? तेच ते, प्रत्येकाच्या घरी असते. रोजच्या जेवणातला बराचसा भाग इथेच पिकतो. जिवंत लाल मुंग्या किंवा त्यांची चटणीसुद्धा ही मंडळी खूप-खूप आवडीने खातात. तसेच ताडी, गोरगा, सिंदी आणि मोहाच्या फुलांची दारूसुद्धा मोठ्या आवडीने पितात, किंबहुना तो त्यांच्या जीवनाचा एक अविभाज्य घटकच आहे असे म्हणायला हरकत नाही.

पावसाळ्यामध्ये सर्वल हिरवी-कंच धानाची शेतं. पावसाळ्यामध्ये रेकी (बांबूने बनवलेली घेरदार टोपी) घालून फिरण्याची मज्जा आपल्या प्लास्टिकच्या रेनकोटपेक्षा निश्चितच वेगळी येत असणार. हातसडीचे तांदूळ...सॉरी सॉरी 'हॅन्ड पौडेड राईस'.... .हं, आता बरं

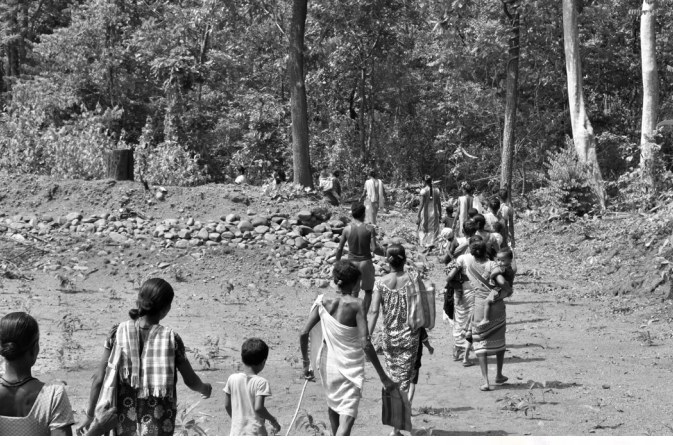

वाटलं ना...तेच ते, ही लोकं रोज खातात. स्वतःच्या हातांनी विणलेल्या बांबूच्या जाळ्यांनी भरपूर मासे पकडतात आणि मनसोक्त आनंद लुटतात. "गायीचं दूध फक्त गायीच्या वासरासाठीच...मनुष्याकरिता नाही" अशी उच्च विचारसरणी असणारी ही मंडळी. मग विरंगुळ्यासाठी काय...? बायका, माणसं, लहान मुलं...संपूर्ण गाव जातं हो जंगलात शिकारीला. काही जण आपला गुंटील घेऊन निघतात पक्षी मारायला.

सगळ्या बायका-मुलींचे केस काळेभोर आणि लांब...कुठलाही महागडा तेल-शॅम्पू, कंडिशनिंग वगैरे कशाचाही वापर नाही... तरीपण. कानामध्ये आलाकी, नाकात बेसो, चेहेऱ्यावर काही अंशी गोंदण, गळ्यात एक रुपयाच्या नाण्यांनीं विणलेली माळ, साडी नेसण्याची विशिष्ट तऱ्हा आणि रंगी-बिरंगी माळा यामुळे इथल्या बायकांच्या सौंदर्यात आणखीनच भर पडते. पुरुषांच्याही अंगावर मोजके आणि ज्यात कफर्टेबल वाटेल असेच कपडे ... त्यात कुठलाही देखावा नाही.

'बा'ळांपासून तर 'बु'ढ्या आजी पर्यंत 'बांबू' हा येथील जीवनाचा अविभाज्य घटक. बांबूचा वापर करून बनवलेल्या नानाविध वस्तू जसे उटूम, खटुल, गुडा, जांगी, जोली, झारा, डुंका, डोम्मे, येती, रेकी आणि बरंच काही इथे लोकं वापरतात. जेवणासाठी पलावळी आणि पाणी पिण्यासाठी द्रोण चा वापर...वाह छानच...कुठे ही टाकलं तरी

पर्यावरणाला कुठलीच हानी नाही, उलट फायदाच. बरीचशी म्हातारी मंडळीसुद्धा निवांतपणे दिवसभर बांबूचे विणकाम किंवा पानांच्या पत्तावळी तयार करीत वेळ घालवतात. हो...हो...त्याच पत्तावळी ज्या लिफ रिपब्लिक नावाची जर्मन कंपनी बायोडिग्रेडेबल प्लेट्स म्हणून मोठ्या किमतीत विकत आहेत.

कधी आग्रहास्तव फोटो काढण्यासाठी पोज देतांना यांना श्वास रोखून पोट आत घ्यायची गरज पडत नाही... हा...हा...! सगळ्यांची अंगकाठी अतिशय सडपातळ. अहो, इथे कुठलं ट्रेड-मिल आणि डंबेल्स? ... मातीच्या रस्त्यांवरून नेहमी चालणं आणि बांबू-लाकडं डोक्यावर वाहून नेणं. बस्स ...! मला तर नेहमीच वाटते की कुणाला वजन कमी करायचे असेल ना तर त्यांनी फक्त एक महिना इथे येऊन यांची जीवनशैली अंमलात आणावी...रिझल्ट लगेच दिसतील आणि तेही फुकट्यात.

तेंदूपत्ता, बांबू, मोह, चारा, बांबूच्या टोपल्या, सुपं विकणं हेच येथे रोजगाराचे साधन. पण मुळात जास्त पैशांचा लोभ नाही बरं का. रोजच्या लागणाऱ्या इंधनाची (सरपणाची) सोय जंगलातूनच होते. सरपणासाठी कुठलीही नवीन झाडं न तोडता जंगलातील वाळलेली लाकडं जमा करतात. आणि हे जमा करण्याचं काम संपूर्ण उन्हाळाभर चालते. येथील तरुण मुला-मुलींमध्ये सहनशक्ती इतकी प्रचंड की, पुढे उत्तम ट्रेनिंग मिळालं तर भारताला जागतिक स्तरावर चार पदकं निश्चितच जास्त मिळवून देतील. मृत्यू झाल्यावरही अधिकाधिक जणांना पुरतात. हं ... कुठल्या संसर्गजन्य रोगाने मृत्यू झाला असेल तरच त्यांना जाळतात. मृत व्यक्तींच्या स्मरणार्थ गावाच्या अगदी सुरुवातीला एक मोठी समाधीशीळ उभी करतात.

कुंदडू, ढोल, पगई, किल्लेकाया, तुडुंब ही इथली वाद्यं, इथेच तयार होणारी. डी.जे वरची कर्कश गाणी आणि या वाद्यांतुन निघालेला मधुर आवाज...निश्चितच फरक जाणवेलं तुम्हाला. गावाला सभेसाठी एकत्र बोलवायचं असेल तर घोरोघरी जाऊन प्रत्येकाला आमंत्रण घ्यायची गरज नाही. घोटुलमध्ये लटकवलेला ढोल वाजवला की सगळं गाव जमा होतं. धान पेरायचे असो, रोवणी करायची असो, धान कापणी असो, मोहाची फुलं तोडायची असो किंवा आंबे तोडायचे असो हे सर्व करायच्या आधी गावामध्ये एकत्र मिळून पंडुम (सण) साजरा करतात. आपल्या सर्व रूढी-परंपरा, चालीरीती आवडीने जोपासतात. मराठी समजते का? असं विचारल्यावर “मराठी इल्ले” म्हणजेच मराठी समजत नाही असं अभिमानाने माडिया भाषेत सांगतात.

(आता या पुढे कृपया “कमजोर दिलवाले ना पढे)

“मुलगी तिचा आवडीचा मुलगा सहज निवडू शकते.अहो, ते सोडा, मुलगा-मुलगी लग्नापूर्वीच एकत्र राहू शकतात. हं, “लिव इन रिलेशनशिप” मनात चाललंय ना तुमच्या....ते फार आधीपासूनच आहे इकडे. काय “ऑनर किलिंग”...?? नाही.. नाही ...असल्या गोष्टींमुळे इथं कुणी जीव घेत नाही हो एकमेकांचा. इथे कोणताही पुरुष, मुली-स्त्रियांकडे वार्ड्ट नजरने बघत नाही. कोणत्याही वेळी आणि कुठल्याही

जागी स्त्रिया मुक्तपणे फिरू शकतात. विनयभंगाची तर आजवर इथे एकही घटना झाली नाही. लग्नात मुलाला मुलीकडच्या मानवाईक मंडळींची पूर्ण तयारी करावी लागते. नाचत-गात मुलीची वरात मुलाकडे लग्न घरी जाते. मग हुंडा...?? थांबा हो... लगेच हुंडा काय विचारता? इथे लग्नात येणारी सर्व पाहुणे मंडळी - तांदूळ, मोहाची दारू, ताडी, पत्तावळी, द्रोण, थोड्या प्रमाणात पैसे - असं सगळं घेऊन येतात. लग्न म्हटल्यावर लग्नघरी उगाच आर्थिक फटका नको बसायला ना, म्हणून हे सगळं चालतं. चिंचेच्या झाडाखाली बांबूच्या चटई वर बसून, पत्तावळीत भात-भाजी-मटण खाण्याची मज्जा काही औरच.

कुठलीही महागडी खेळणी नाहीत, लहान मुलांची खेळणी त्यांचे आई-बाबाच तयार करून देतात. इथे कुणीही स्विमिंग क्लास लावत नाही तरी पण सगळेच उत्तमपणे पोहू शकतात. कोणत्याही झाडावर पटापट चढू शकतात. पर्यावरणाचं संरक्षण आत्मियतेने करतात, कुठल्या विशिष्ट जातीच्या झाडांची पानं कोणत्या वेळी तोडावी याचे ज्ञान त्यांना आहे, बांबूपासून कैक दैनंदिन गरजेच्या वस्तू बनवितात, कोणत्याही कंपास डायरेक्शन इंडिकेटरचा वापर न करता जंगलातील सर्व वाटा अचूक दाखवतात, प्लास्टिकचा अतिशय अल्प वापर, शेतात जैविक खतांचा वापर, दोन सायकलींच्या मध्ये खात बांधून काम भागेल अशी रुग्णवाहिका तयार करतात, झाडांच्या सालांपासून दोऱ्या तयार करतात, पावसाळ्यात नदीवर बांबूचा पूल बनवतात, पावसाळ्यामध्ये बांबूपासून चेक डॅम बनवतात, बांबूपासून तयार केलेल्या मागाईंवर जड वजन सहज वाहून नेतात, दाई उत्तमपणे प्रसूती करू शकते, येथील पुजाऱ्यांना औषधी वनस्पतींचं उत्तम ज्ञान शिवाय ते मानसिक समाधानही करतात इ. इतके सगळे गुण, मग तुम्हाला वाटतं का हो, ही लोकं अशिक्षित आहेत म्हणून ? कधी-कधी तर आपली साक्षरतेची ऑपरेशनल डेफिनिशनच चुकीची आहे, असं वाटतं.

कुठल्याही बिचेसला मागे टाकेल असा सुंदर स्वच्छ नदी किनारा आणि वाळू तर अगदी गुळगुळीत मऊ. इथल्या खळखळत्या पाण्यात पाय टाकून तासंतास बसायची मज्जा तर निराळीच. पौर्णिमेचा चंद्र आणि अमावस्येचा काळोख याचा अविस्मरणीय अनुभव इथल्यापेक्षा जास्त कुणीच घेऊ शकणार नाही. कुठलाही सनराईज-सनसेट पॉईंट नाही पण कधीही आणि कुठूनही अनुभवली तरी इथली पहाट तेवढीच प्रसन्न आणि सूर्यास्त तेवढीच विलोभनीय. आणि ऐकून आश्चर्य वाटेल तुम्हाला; इथे रात्री लोकं लवकर झोपतात आणि त्याहूनही आश्चर्याची बाब म्हणजे त्यांना झोप लागते. काय झोपेच्या गोळ्या ? नाही...नाही... श्रमाने शीणलेल्या देहाला त्या गोळ्यांची काय गरज? भांडण-तंटे झालेच तर सर्वजण एकत्र बसून सोडवतात. आयुष्यात कुठल्याच टेकनॉलॉजीची भेसळ नाही. निसर्ग उपासक आणि निसर्गाचे सदैव ऋणी असणाऱ्या या माडिया लोकांना कुठलाही गोष्टीचा लोभ नाही...कुठलाही अहंकार नाही...गर्व नाही. गरजा कमी आणि अल्पसंतुष्ट असणारी ही मंडळी जगण्याचा असीम आनंद लुटतात. आणि हे फक्त गोपनारमध्येच नाही तर आसपासच्या २०० हून अधिक गावांमध्येसुद्धा हाच आनंद.

मग हे सगळं बघून आपल्याला निश्चितच प्रश्न पडेल की, ... खरे प्रगत कोण ?

Smruti Kulkarni Shanbhag, Paris

Diwali commemorates the return of Lord Rama to Ayodhya after a 14-year exile. Sometimes, in our busy schedules, we often take up an exile from the things we love to do. Here is a Diwali-special story to inspire its busy readers to put that stitch in time and return from their exile to start an activity they have been procrastinating because they are busy.

A roar of applause followed the outstanding performance from Pari at the musical concert. She had started her performance with a few pieces from Mozart and Beethoven. But then, very gradually she had moved into the unknown – her own creations.

Her long fingers danced on the white and black keys effortlessly. She had her eyes closed and a divine calmness on her face as she performed. She was playing passionately and was carrying her audience with her into a world so dreamy, so lovely. After she finished there was silence for a few seconds.

The audience needed a few seconds to absorb and assimilate the magic of that music – so serene, innocent, and mesmerizing. After that, there was a loud applause! There was no doubt that Pari would win the first prize in the contest.

The third and second prize winners were a couple of teenagers. They received their awards from Madame Laila, a prominent figure in the music industry. As Pari's name was announced, she was rather embarrassed. But after some hesitation she bravely walked to the stage.

The audience gave a standing applause as the fifty-year-old reached for her award. Her teenage children were in the first row with their dad. Their eyes were moist with joy and pride.

Madame Laila handed over the award to Pari and invited her to tell the audience about her music. Where did she find her motivation?

Pari was obviously not prepared for this; she hesitated and looked at her husband. He smiled and nodded. Yes, she should share her story with the audience – the audience who had been

so kind to her, had listened to her music patiently.

“I am truly honored today, and I cannot thank you enough for lending me your ears and attention this evening. That means a lot to me.

You are surprised to see a fifty-year-old woman participating in this contest where the other participants are all young musicians – all of them are so talented. I am sure you have the question in your mind – why she is here. So, let me tell you my little story that will hopefully answer that for you.

As I was growing up, I had a musical mindset – that is, I loved the music, I sang in tune and I picked up new tunes very easily. But I never trained myself in music. My parents tried to get me to learn music – they always said that I'd be good at it one day if I was disciplined and trained myself. But I always procrastinated. It was always something else that took priority. The music lessons were pushed to 'the next month'.

As the years passed, time became less and less available. I finished university, got into a high paying, demanding job, got married and life simply took over. I was always busy – no time for anything! So, these 'nice-to-have' activities such as music were further procrastinated.

At get-togethers with friends and family I'd be asked to sing – and I always did. Everyone said I was really good at this and asked me if I was trained in music. My response was always – Ah, singing that's just a hobby – not trained at all; never had the time! When people said – why don't you take the time and get trained in music, I would simply laugh and say – yes sure, some day. So music training would be again pushed to 'the next year' when things would get calmer.

Oh, but things never got calmer. Before I knew it, I was a mother of two! Managing the job, the household and the children were demanding – I sometimes wished I had 36 hours in a day. I was only getting busier.

Again, my occasional performances in front of my dear friends

and family continued. The same questions would be asked— why you don't train yourself a bit Pari, you would be a star if you did. And each time I laughed and responded with the famous – 'I have no time' answer.

I still remember the day when one of my friends who ran a not-for-profit school run by volunteers, for under-privileged children, had asked me to provide a few poetry singing classes to the kids. What an opportunity that was! Making a difference to the lives of young children! I so wanted to do it! But I couldn't – as I was so busy. I simply had to postpone the request to 'another time'. You see, that 'another time' never really came.

Procrastination can be very harmful. This is something I learned when I was at my doctor's office. I was visiting a specialist on account of some mild abdominal pains. The doctor checked me, took an x-ray and gave me the news that I had a tumor in my abdominal cavity. That had to be operated on immediately and sent for a biopsy.

I had to take a long medical leave of 4 weeks from work to get the complex medical procedures done. The time between the surgery and the results of the biopsy was the scariest one in my life.

I somehow started thinking that I had little time left. And that is when I decided strongly, that I need to put a stitch in time. I enjoyed my job, I enjoyed parenthood and I enjoyed all my priority tasks. But there were a few things that I always procrastinated because I was 'too busy'.

I realized that given the short time I had, I had to manage and re-organize my left-over life to ensure I achieved what I could. So very quickly I reached out to a few piano teachers. One of them agreed to give me private lessons every Saturday morning.

You see, the fear of death made me realize how important it was to stop procrastinating any further. The last thing I wanted was me lying on my deathbed thinking – 'oh, if only I had trained myself in music – everyone said I was gifted and now it's too late!'

So without further delay, I started piano lessons – I was already 42 years old then. After I had the first class, I realized I enjoyed this so much!

That afternoon, after the first piano session, the doctor's office called. They had the results of the biopsy. My body shivered as I answered the phone, and I literally fell to the ground with relief when I was told that the tumor was benign.

I was not going to die. I had been granted the gift of additional time. But I had received my warning - I did not take this warning for granted. I was not going to let this gift of time pass by. I was going to put a stitch in time right away and start doing all those things I had always wanted to do but had procrastinated – just because I was too busy.

Dear friends, young and old - We are all busy. So, there will never be a good time to get started with something new that brings no immediate or short-term gains to you. But imagine you had only a few days left. Now think of those two or three things you have always wanted to do but did not do because you had no time. Get started with them now. Now is the best time – there will not be a better time to start doing something you have always wanted to do.

Put that stitch in time now and stop being busy”

There was another round of applause for Pari, as she gracefully descended from the stage. The following morning the news of the concert was in the papers. Pari's performance had been praised at length!

As she was in the process of digesting all that praise the door-bell rang. She had a visitor. He introduced himself as “I am Mr. Krishna and I run the orphanage in the city. I was at your concert yesterday Madame and was truly impressed and inspired by your talent.” Pari did not know how to react.

“Madame, I can imagine that you are busy, but I wanted to try. I have a request for you – if it is not too much to ask. Will you have the time to come and teach Piano to children at our orphanage? We do not have enough funds to train children in skills outside of the regular academic curriculum. So we often look for volunteers who can take the time to spend with our children.”

Pari did not have to think. “Of course Mr.Krishna! How about we started today?”

Painting by Mangala Tata

संत जनाबाईच्या अभंग आणि ओवीकाव्यातील स्त्री

किरण शिवहर डोंगरदिवे, बुलढाणा

आता पुरे हा संसार । कुठे फेडू उपकार ॥

सांडुनिया थोरपण । करी दळण कांडण ॥
नारी रूप होऊन हरी । माझे न्हाणे घुणे करी ॥

एक स्त्री म्हणून आपल्या

वाट्याला जे सुख द्यायला हवे विठ्ठल रूपाने आपल्याला मिळते अशाच जाणिवेतून ज्यांचे सर्व जीवन विठ्ठलमय होऊन गेलेले आहे अशा संत जनाबाई या संत कवयित्री म्हणून जनमानसात लोकप्रिय आहेत. विठ्ठल नारी रूप घेऊन आंघोळ घालतो यामध्ये माऊली म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या स्त्री हृदयी विठ्ठलाची मातृरूपी रूपातील आणखी गडद करण्याचे काम तत्कालीन काळांमध्ये संत जनाबाई यांनी केलेले आहे. त्याच वेळी आईची थोरवी व्यक्त करताना सुद्धा जनाबाई म्हणतात,

पक्षी जाय दिगंतरा । बाळकांसी आणी चारा ।

घार हिंडते आकाशी । झांप घाली पिल्लापासीं ॥

माता गुंतली कामासी । चित्त तिचें बाळापाशीं ।

वानर हिंडे झाडावरी । पिलां बांधुनी उदरी ॥

आकाशात उंच उडणार्या घार, घरातील कामामध्ये गुंतलेली आई किंवा झाडावर फिरणारी वानर मादी या सर्व आपापल्या कामांमध्ये गुंतलेल्या असल्या तरी सर्व लक्ष त्यांच्या लेकरां कडेच असते. अशा शब्दात आईचे वेगवेगळे दाखले देत विठ्ठल आणि आई फरक नसल्याचे जनाबाई स्पष्ट करतात. नामदेवा सारख्या निस्सीम भक्ताकडे राहताना जनाबाई त्यांचे कृष्णभक्ती विठ्ठल भक्तीत परावर्तित झाली द्वारकेची जागा पंढरी ने घेतली आहे. विठ्ठलाला कधी सखा तर कधी मातृ रूपामध्ये पहात जनाबाईंनी विठ्ठलाला पूर्णपणे आपल्या भक्तिभावाने बांधून ठेवले आहे. आजही खेड्यापाड्यातून स्त्रिया जात्यावर दळण दळताना, कांडताना त्यांच्या ओव्या गायल्या जातात.

हृदय बंदी खाना केला । आत विठ्ठल कोडीला ॥ जनी म्हणे बा विठ्ठला । जीवे न सोडी मी तुला ॥

हृदयाच्या बंदी खान्यामध्ये विठ्ठलाला बंद करून ठेवले आहे आणि आता ती त्याला जिवंत आहे तोपर्यंत सोडणार नाही अशा सरळ सरळ होळी मधून स्त्री हृदयामध्ये एकदा स्थान प्राप्त झाल्यावर स्त्री जीवात जीव असेपर्यंत त्या नात्याला जपत राहते. त्याचा स्नेह शेवटपर्यंत सोडत नाही असे सांगणाऱ्या जनाबाईंचा जन्म परभणी येथील गंगाखेड येथील दमा नावाच्या विठ्ठलभक्ताच्या घरी झाला. जनाबाईंच्या एका अभंगातील “माझ्या वडिलांचे दैवत | तो हा पंढरीनाथ |” या ओळींवरून त्यांचे वडील दमा हेदेखील वारकरी होते हे लक्षात येते. त्यांच्या आईचे नाव करंड. संत जनाबाई या संत कवयित्री म्हणून जनमानसात लोकप्रिय आहेत. . त्यांच्याच्या वडिलांनी जनाबाईंला नामदेवांचे वडील दामाशेट शिंपी यांच्याकडे दैवी साक्षात्कार झाला म्हणून पाठवले असे सांगितले जाते. तेव्हापासून त्या संत नामदेव यांच्या कुटुंबीयांतील एक घटक बनल्या. त्या स्वतःला नामियाची दासी म्हणवून घेत असत. संत नामदेवांच्या सहवासात जनाबाईंनीही विठ्ठलाच्या भक्तीचा ध्यास घेतला होता. ‘दळिता कांडिता तुज गाईन अनंता’ असे त्या म्हणत,

‘विठू माझा

लेकुरवाळा, संगे लेकुरांचा मेळा ।

’ हा प्रसिद्ध अभंग जनाबाईंचाच आहे. महाराष्ट्राचे

आराध्य दैवत म्हणजे पंढरपुरचा विठ्ठल होय त्याला लेकुरवाळा या संबोधनाने मातृरूप देत जनाबाईंने एकप्रकारे मातृ रूपाला देवपण दिले आहे किंवा देवालाच मातृ रूप देऊन स्त्रीत्वाचा गौरव केला आहे असे दिसून येते. नामदेवाच्या घरी पूर्ण जीवन घालवलेल्या जनाबाईंचा संत ज्ञानदेवांविषयीही त्यांचा भक्तिभाव अनन्यसाधारण होता. मायेहूनी माय मानी करी जीवाची ओवाळणी परलोकीचे तारू । म्हणे माझा ज्ञानेश्वर ।’ असे त्यांनी ज्ञानेश्वरांविषयी म्हटले आहे. यात देखील ज्ञानेश्वरांना मायहूनी माय मानी अशा उच्चाराने मातृस्थाना देत जनाबाई मातृहृदयी ज्ञानेश्वराचा गौरव करतात. विठ्ठल किंवा ज्ञानेश्वर यांना महत्त्व रूपात पाहण्या मागे जनाबाईंचा लहानपणी आईचे छत्र हरवले असल्यामुळे त्यांच्या मनामध्ये असलेला अव्यक्त मातृध्यास वेळोवेळी प्रकट होतो असे मला वाटते तसेच आई पेक्षा कोणी प्रेमळ नसते हे दर्शवण्याचा मनोभाव दिसून येतो.

दुःशासन द्रौपदीसी घेऊन

आला तो सभेसी । दुर्योधन आज्ञा करी नग्न करावी सुंदरी ।

आता उपाय कृष्णा काय ? धाव माझे कृष्णा माय...

खरे तर कौरव दरबारातील वस्त्रहरण प्रसंग अनेक ठिकाणी, कविता कथा नाट्यरूपात समोर आला आहे मात्र कृष्णाचा धावा करताना द्रौपदीने कृष्णाला सुद्धा कृष्णा माय म्हणून संबोधले असावे असा मातृ गौरवार्थी विचार जनाबाईंच्या रचने मधूनच दिसून येतो. कृष्णाला माय संबोधने म्हणजे तो स्त्रीच्या लज्जारक्षणाचे महत्त्व समजून घेऊन त्वरेने मदतीसाठी धावेल असाही विचार या ठिकाणी त्यांच्या मनामध्ये असावा. मात्र त्याचवेळी भारतीय व्यवस्थेमध्ये राजस्त्रिया सुद्धा सुरक्षित नव्हत्या हे त्या अप्रत्यक्षपणे सांगून जातात. ज्या पांडवांनी द्रौपदीला जुगारात पणाला लावले, तिनेच पांडवांचे सत्वहानी करण्यासाठी आलेल्या दूर्वासाराख्या ऋषीला अन्नपूर्णच्या रूपात तृप्त करून पांडवांचे सत्वहानी होण्यापासून वाचविले हे स्त्रीच्या मोठेपणाचे उदाहरण देत त्या म्हणतात, द्रौपदीने धावा केला निजला देव जागा झाला, ऋषी तृप्त केले वनी म्हणे नाम्याची जनी ।

थालीपाक या प्रसिद्ध रचनेचे मुळ हे

स्त्रीच्या अन्नपूर्णा ह्या दैवी रूपात आहे असेच ही रचना वाचतांना जाणवत राहते.

ज्ञानेश्वरादी भावंडांबद्दल जनाबाई आपल्या भावना प्रकट करत असताना तीन भावांना ब्रह्मा-विष्णू-महेश संबोधतात तर मुक्ताबाई ला मात्र आदिशक्ती मुक्ताबाई, दासी जनी लागे पायी ।

अशा शब्दांमध्ये संबोधले आहे. या ठिकाणी पुरुषाला सृष्टीचे सर्वेसर्वा करतानाच स्त्रीला आदिशक्ती म्हणून तिचा गौरव करण्याचे महत्वाचे संबोधन जनाबाईंनी दिले आहे हे लक्षात घेतले पाहिजे. स्त्रीचा जन्म घेतला म्हणून कसलाही कमीपणा नाही आपण आपले कार्य केले म्हणजे जीवनामध्ये कोणतीही न्यूनता जाणवत नाही असे सांगताना त्या म्हणतात,

स्त्री जन्म म्हणवूनी न व्हावे उदास । साधुसंता ऐसे केले मज संत पहा ।

संताचे घरची दासी मी अंकिली विठोबाने दिली प्रेम कळा ।

स्त्री जन्म घेतला मन उदास न होता संत नामदेवाचे घरी दासी म्हणून जगणाऱ्या स्त्रीलासुद्धा संत सहवासामुळे देवाचे प्रेम लाभू शकते हा विचार जनाबाईंनी त्याकाळात दिलेला आहे. यावरूनच जनाबाईंचे क्रांतिकारी आणि परिवर्तनवादी विचार धाडसी होते याचा विचार करावासा वाटतो.

देव खाते देव पिते । देवावरी मी निजते । देव देते देव घेते । देवा सगळे व्यवहारीते । देव खाणे पिणे इतक्यावरच न थांबता देवावरी मी निजते ही त्या काळांमध्ये कल्पनेच्यापलीकडे असलेला विचार जनाबाईंच्या रचनेमध्ये दिसून येतो. आपण आपला सर्व व्यवहार देवा सोबत करतो याबद्दल कसलीही खंत किंवा मनामध्ये शंका न ठेवता स्पष्ट करणाऱ्या जनाबाईंच्या विचारची स्पष्टता आणि वैचारिक स्वातंत्र्य याची ओळख आपल्याला त्यांच्या रचनांमधून होते. संत जनाबाईंची भावकविता ही भगवंताच्या प्रेमाने ओतप्रेत भरलेली आहे. कृष्णभक्त असलेल्या जनाबाईं पूर्ण निष्काम होऊन लौकिक, ऐहिक भावना विसरून त्या विठुलाला शरण गेलेल्या आहेत. पुढे तर द्वारकेचे पंढरपूर मध्ये रूपांतर झालेले आहे असे त्यांना वाटते. संत जनाबाईंच्या जीवनातील अनंत अनुभूती त्यांनी त्यांच्या रचनांतून रेखाटल्या आहेत. वेळप्रसंगी देवाशी भांडायला पण त्या कमी करत नाहीत यातून त्यांचे विठुला सोबत असलेले ऋणानुबंध आणि परस्परवरील स्नेह प्रतीत होते.

माझे जनीला नाही कोणी । म्हणून देव घाली पाणी । जनी सांगे सर्व लोका । न्हाऊ घाली माझा सखा ।
आई-वडिलांनी दुसऱ्याच्या पदरी टाकलेली पोर दासी म्हणून जीवन जगत असते अशावेळी तिला विठुला शिवाय दुसरे कोणीच नाही या विचारांमधून आई-वडील सखा मित्र ह्या सर्व नात्यांना प्रमाण समजून विठुल मला आंचोळ घालतो इथपर्यंतच्या स्त्रीसुलभ भावना जनाबाईंच्या रचनांमधून व्यक्त होताना दिसतात. कधी कधी तर असे वाटते की तिच्या ज्या इच्छा पूर्ण होणे कदापीही शक्य नव्हते त्या सर्व इच्छा विठुला कडून पूर्ण होतात असाच काल्पनिक भाव जनाबाईंनी शब्दरूपात सजीव केला आहे. कारण स्त्रीसुलभ दुःख कधीकधी त्यांच्या रचनांमधून समोर येते.

राजाई गोणाई । अखंड तुझे पायी ॥ मज ठेवीयले द्वारी । नीच म्हणोनी बाहेरी ।
राजाई गोणाई ह्या नामदेवाच्या घरातील सासा सुना पत्नी आणि आई म्हणून नामदेवाच्या घरांमध्ये राहतात त्यांना एक मानाचे स्थान आहे, आपण मात्र या घराची दासी असून आपल्याला नीच समजून बाहेर ठेवले आहे अशी खंत जाणवल्याशिवाय राहत नाही. जनाबाईंच्या रचनेमधील स्त्री बंडखोर आहे, बिनधास्त आहे अगदी रोखठोकपणे व्यक्त होणारी आहे असे वाटत असताना ती क्रांती क्रांतिकारी आणि परिवर्तनवादी स्त्री स्वतः जनाबाईं आहे हे निश्चितपणे लक्षात ठेवले पाहिजे. देव आपल्या सोबत दळणकांडण करतो याचे स्त्रीसुलभ अप्रूप तर जनाबाईंला आहेच. मात्र त्याचवेळी देव आपल्याकडे येतो, आपल्याशी प्रेमभराने गुजगोष्टी करतो हे कुणाला समजू नये म्हणून स्त्री जाणिवेच्या लोक लाजेतून आटापिटा करणारी जनाबाईं त्याच देवामुळे अडचणीत आल्यावर देवाला शिष्या देते. अर्थात ह्या शिष्या तिच्या विठुलभक्तीच्या निस्सीम उदाहरणाचे प्रतीक असते ह्यात शंका नाही.

अरे विठ्या विठ्या मूळ मायेच्या कारट्या, तुझी रांड रंडकी जाली, जन्म साविली चुडा ल्याली,
तुझे गेले मढे तुला पाहून काळ रडे, उभी राहून अंगणी ,
विठुल रालीच्या वेळेस मंदिरात न राहता जनाबाईं कडे जातात तेथे तिच्याशी प्रेमाने गुजगोष्टी करतात याची चर्चा पंढरपूर मध्ये असताना जनाबाईं कडे विठुलाचे दागिने सापडले मग तिला सुळावर देण्यासाठी देण्यात आले त्यावेळी त्यामध्ये विठुलाला शिष्या देत जनाबाईंने वरील शब्दांमध्ये विठुलाशी भांडण केले आहे, त्यावेळी सुळाचे पाणी होणे व जनाबाईंच्या निस्सीम विठुल भक्ती वर शिकामोर्तब होणे अशी कथा समोर येते. अशावेळी फक्त विठुला मुळे आपण वाचलो असून विठुला शिवाय आपले काहीच नाही याची जाणीवही जनाबाईंनी शब्दरूपात करून दिली आहे.

ये गे माझे विठाबाईं कृपाट्टीने तू पाही, तुजविण न सूचे काही आता रक्षी नाना परी. अशा रीतीने विठुल आपल्याला वेळोवेळी वेगवेगळ्या पद्धतीने वाचवत आला आहे अशा भावनेतून त्या व्यक्त झाल्या आहेत. खरे म्हणजे जनाबाईंच्या विठुल भक्ती ची तुलना मीरेच्या कृष्णभक्ती सोबत पडताळून पाहिले पाहिजे. मूर्तिपूजा, देवाच्या दिव्यत्वाचा साक्षात्कार, देवाला देहिक पातळीवर आणून त्यामध्ये आपल्या सख्याहरी चे शोधन करणे, ईश्वरा सोबत संबंधामुळे मीरा किंवा जनाबाईं सारख्या स्त्रियांच्या चारित्र्यावर सुद्धा तत्कालीन समाजामध्ये शिंतोडे उडवण्यात आले. राजघराण्यातील मीरा कृष्णभक्तीत लीन असली तरी तिने समाजाचा प्रतिकार न करता मुकाट्याने समोर आलेला विषाचा प्याला पिऊन स्त्रीला अभिव्यक्त होण्याचे स्वातंत्र्य नाही यावर जणू

शिकामोर्तब केले, लोकलज्जा आणि स्त्रीचे चरित्र याच्या नाजूक धाग्यामध्ये अडकल्यावर येईल ती शिक्षा स्वीकारून विष घेऊन जीवन संपवण्यासाठी ती सज्ज झाली. मात्र या उलट जनाबाईं मात्र दुष्ण देणाऱ्या समाजाला तितक्याच प्रखरतेने उत्तर देतात. त्या समाजाला प्रश्न विचारून निरुत्तर करतात. मराठी साहित्य परंपरेत महानुभव पंथीय काळापासून स्त्रियांचे लेखन सुरू असले तरी जनाबाईं खऱ्या अर्थाने पहिल्या बंडखोर आणि परिवर्तनवादी कवयित्री होत्या असे म्हणायला हरकत नाही. डोईचा पदर आला खांद्यावरी, भरल्या बाजारी जाईन मी । हाती घेईन टाळ खांद्यावरी विणा, आता मज मना कोण करी ॥ व्यवस्थेविरुद्ध लढण्यासाठी एक बळ हवे असते ते बळ अंगी एकवटून जनाबाईं लढण्यासाठी सज्ज झाल्या डोई वरचा पदर खांद्यावर आला म्हणजे आता सर्व रितभात, लोक लज्जा इत्यादीची पर्वा केल्याशिवाय टाळ आणि खांद्यावर विणा घेऊन विठुलाच्या प्रेमापोटी विठुलाला भेटण्यास निघाल्यावर आता कोण मना करेल असा बेधडक सवाल विठुल भक्ती मध्ये रंगलेली जनाबाईंच्या रूपातील स्त्री करत आहे. विठुलाच्या आणि जनाबाईंच्या स्नेहा संबंधावर नगरी मध्ये चर्चा रंगू लागली त्यावेळीसुद्धा जनाबाईं मागे न हटता सरळ आलेल्या प्रसंगाशी सामोरे जात विचारते,

पंढरीच्या पेठे मांडियले पाल मनगटावर तेल घाला तुम्ही । जनी म्हणे देवा मी जाले वेसवा रिघाले केशवा घर तुझे ॥ विठुलाची असलेल्या संबंधामुळे होणाऱ्या बदनामीला न घाबरता विठुल भक्ती मध्ये आपण पाल मांडून वेश्या व्यवसाय करणाऱ्या स्त्री प्रमाणे विठुलाचे घर केले आहे, त्याच्या घरांमध्ये जाऊन रहात आहे यावर कुणाला काय म्हणायचे आहे? असा सरळसोत प्रश्नच त्यांनी केला आहे. जनाबाईंच्या याच निर्भिड पणामुळे आणि निरागस भक्तीमुळे विठुल सुद्धा नामदेवाच्या घरी तिला भेटायला जातो. संत नामदेव सारखे निस्सीम विठुल भक्त सुद्धा यावेळी आपल्याकडे आलेला देव आपल्याला भेटायला न येता जनाबाईं ला भेटायला आलेला आहे याचे भान ठेवतात आणि धन्य धन्य जनाबाईं असे म्हणतात, हा नामदेवांनी जनाबाईंच्या विठुल प्रेमाचा केलेला गौरव आहे. त्याचवेळी नामदेवा समक्ष विठुलाने जनाबाईंला अलिंगन दिले अशी कथा सांगितली जाते. त्यावेळी जनाबाईं म्हणतात, विठोबा चला मंदिरात । गस्त हिंडती बाजारात ॥ रांगोळी घातली गुलालाची । शेज म्या केली पुष्पाची ॥

मंदिरात म्हणजे स्वतःच्या खोलीत विठुलाला घेऊन जावे त्याच्याशी प्रेमाने गुजगोष्टी कराव्यात त्याच्यासाठी फुलांची शेज सजवावी ह्या सर्व भावना जनाबाईंनी व्यक्त केल्या आहेत. नामदेवाच्या प्रपंच सुखात दासी म्हणून समाधान मानणाऱ्या जनाबाईंला सखाहरी म्हणून, किंवा प्रपंचाच्या मेळा मध्ये जोडीदार म्हणून साक्षात विठुल हवा असतो असे त्यांच्या भक्ती मधून दिसून येते. जनाबाईं ची भक्ती आणि प्रेम यामध्ये फरक करता येत नाही. भक्त म्हणून ती विठुलावर जीव ओवाळून टाकते त्याच वेळी एक सामान्य स्त्री म्हणून आपल्या प्रियकराशी प्रणय सुलभ संवाद साधते. त्यांचे विठुल प्रेम इतके पराकोटीचे आहे की

येऊनिया देव दुळू लाळे अंग, रखुमाई चा संग दूर केला...
विठुलाला प्रेमाने इतके जिंकून घेतले की विठुल आणि रुक्मिणी ला सुद्धा दूर केले. यामध्ये सामान्य पातळीवरील स्त्रियांचा सवती मत्सर दिसून येत नाही तर विठुलाला आपलेसे करताना रुक्मिणीला सुद्धा रखुमाई म्हणजेच रुक्मिणी आई असेच संबोधन जनाबाईंच्या तोंडातून बाहेर पडते. यातूनच जनाबाईं ना हवा असलेला विठुल दैवी असून तो जनसामान्य पातळीवरील सखा सुद्धा आहे. विठुला मध्ये कृष्णाला शोधणाऱ्या जनाबाईंने स्वतःला गोपिका किंवा राधा या रूपांमध्ये संबोधित केलेले कुठेच दिसून येत नाही. महाभारतातील द्रौपदी, ज्ञानेश्वरांचे मुक्ताई, नामदेवांच्या घरातील राजाई, गोणाई भिल्लीनीची फळे कैसे, चाखून वाहतसे देवासी या रचनेमधील शबरी चा उल्लेख असे मोजके स्त्रियांचे उल्लेख सोडल्यावर जनाबाईंच्या काव्यामध्ये मी तू पातळीवर संवाद साधणारी स्त्री सातत्याने समोर येते. तिची भी भक्ती आणि प्रेम समोर येते. ती स्त्री दुसरी कोणीही नसून स्वतः जनाबाईं आहेत. असे असले तरी साधारण इ.स. 1251 ते 1350 च्या कर्मठ आणि सनातन समाजव्यवस्थेमध्ये जनाबाईं सारखी परिवर्तनवादी, मुक्त स्वातंत्र्याचा निर्वाळा देणारी बंडखोर स्त्री आपले विचार मांडते ही वाटते तितकी सोपी आणि साधी गोष्ट नाही. अविद्येच्या वो राली । अडकलो अंधारी ॥

तेथुनि काढावे गोविंदा । यशोदेच्या परमानंदा ॥

तुझे सन्निधे चे पाशी । ठाव नाही अविद्येसी ॥

तुझे संगती पावन । उद्धरिले ब्रह्मे पूर्ण ॥

अजामेळ शुद्ध केला । म्हणे दासी जनी भला ॥

आपण अशिक्षित अविद्य आहोत. त्यामुळे आपण जीवनाच्या अंधारात अडकलेलो आहोत या अज्ञानातून नामदेवांनी आपल्याला बाहेर काढावे असा आग्रह धरणारी जनाबाई सारखे दासी किती पुरोगामी विचार करणारी होती हा विचार मुलींच्या शिक्षणाकडे आजची दुर्लक्ष करणाऱ्या समाजाने करण्याची गरज आहे. महात्मा ज्योतिराव फुले सावित्रीबाई फुले यांच्या कितीतरी अगोदर जनाबाई सारख्या घर काम करणाऱ्या दासी ला सुद्धा शिक्षणाचे महत्त्व समजलेले होते माल इतर समाज ते मान्य करत नव्हता, स्त्रियांनी शिक्षण घेऊन पुढे जावे असे तत्कालीन समाजव्यवस्थेला वाटत नव्हते तरीही त्या काळामध्ये जनाबाई, मुक्ताबाई कान्होपाला , महदंबा यांनी केलेले लेखन कायमस्वरूपी प्रेरक ठरणार ह्यात शंका नाही. बाई मी लिहिणें शिकलें सदगुरायापासीं

आपण नामदेवा कडून शिक्षण घेतले हे सांगताना नामदेवाचा सद्गुरुराया म्हणून उल्लेख करणाऱ्या जनाबाईंनी त्याही काळामध्ये काय काय शिक्षण घेतले ते आपल्या एका रचनेत रचनेतून सांगितले आहे,

कांतीण तंतूशीं काढून ! वरी क्रोडी करिती जाण ! शेवटीं तंतूशीं गिळून ! एकटी राहे आपैसी !!

कांतीण तंतू काढून जाळे विणते आणि त्या तंतू पाशी आलेल्या भक्ष्याला गिळून घेते, हा साधा खेळ वाटत असला तरी पुरुषी समाजव्यवस्थेमध्ये स्त्रियांनीही क्रीडा समजून घेऊन सावध राहिले पाहिजे असा इशारा जनाबाईंच्या या रचनेमध्ये दडलेला आहे असेही वाटते.

वेदशास्त्र आणि पुराणा !याचा अर्थ आनीतां मना ! कनकीं नगाच्या भूषणा !अनुभव वाटे जीवासीं !!

वेदशास्त्र आणि पुराणाच्या अभ्यासामुळे मनामध्ये वाईट विचार येत नाहीत आणि सोन्याच्या आभूषण याप्रमाणे या ज्ञान अलंकाराचा गर्व अनुभवासा वाटतो हा फार मोठा विचार जनाबाईंनी त्या काळामध्ये दिला आहे, स्त्रियांना सर्वात जास्त अप्रूप कशाचे असेल तर ते म्हणजे दागदागिने होय, जनाबाई सारख्या दारिद्र आणि घरकाम करणाऱ्या स्त्रीने सोन्याच्या दागिण्यापेक्षा ज्ञानअलंकार श्रेष्ठ मानला आहे यातच त्यांची ज्ञान निष्ठा दिसून येते.त्याशिवाय महाराष्ट्राच्या इतिहासामध्ये अनन्यसाधारण महत्त्व असलेल्या वारकरी संप्रदायाच्या स्त्रियांमधील विचारस्वातंत्र्य जनाबाईंच्या विचारातून आपल्याला जाणवतेच.

58

©<https://www.marathicultureandfestivals.com>

Enchanted by Paris-

I came to the city
a complete novice.
And watched gleefully
parts of province.
My first ever visit
to the “city of love”
makes me grateful
Each time I look above.

Didn't even take a fortnight
for Paris to embrace me
with open arms.
Everything seemed to have
cast magic spells and charms.
The mighty Seine
Makes one forget all pain.
Surely giving God's cues
these aves of myriad hues,
The majestic Eiffel tower
Signifying influential power.

And flowery my world became
Oui oui became my second name
Old people so robust
Learn from them you must
Cute pups taking a stroll
Pleasant sight to watch for
My dog-loving soul.
Efforts of all and sundry
Make France a mesmerising country.
The cleanliness so impeccable
I find everything here incredible
On me grace has been bestowed
As I call Paris my abode.

Mrs Radhika Ninad Bhat, Paris

Painting by Mangala Tata

Diwali Far From Home

It's the season of lights,
Of festivities, joy and fun
Getting all dressed up,
In every color under the sun!

But when you live abroad,
A few changes must be made
Replacing diyas with LED candles
But your happiness won't fade

Gather up your friends
For they are your family here
And celebrate this Diwali
As you would with people near and dear

It's not just about the tradition
But strengthening those ties
Of love, respect and togetherness
Through generations as time flies

Madhura Gajendragadkar,
Redmond, WA

Fireworks

Madhura Gajendragadkar, Redmond, WA

The smell of firecrackers is hard to forget. It's slightly smoky, slightly burnt and what I imagine gunpowder would smell like. I experienced this smell nearly after two years at a 4th of July celebration. Having missed two consecutive Diwali celebrations at home, I had this desperate urge to at least see some fireworks to make up for it.

The thing about Diwali is, you don't realize what a special occasion it is until you miss it. The almost month-long preparations - from house cleaning, decorating, to making delicious faral, buying new clothes, gifts - are something to look forward to each year. But what I miss the most is all my relatives and friends coming together, sharing food, joy and excitement.

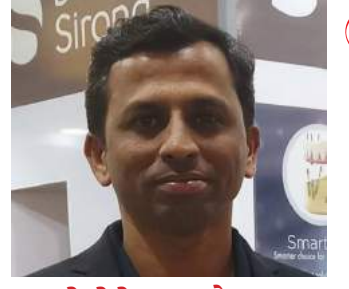
I gave up fireworks the year they taught the lesson on air pollution in school. Yes, I was one of those kid environmentalists who everyone thought was making excuses for being afraid of sutali bombs. That was true too. But my main motivation was reducing pollution. Anyway, I still enjoyed the fireworks display I saw here and it triggered such a moment of nostalgia for me. Add to that the orchestra playing the theme songs of 'The Sound of Music' and 'Jurassic Park' (two of my favorite movies), and it nearly got me teary-eyed. Suffice it to say, I will be celebrating Diwali with my family this year and it's going to be a blast!

Paintings by Maneesha Purandare

उन्हातलं घर

हेमंत पोहोनेकर, औरंगाबाद

‘खोड्या करू नकोस, नाही तर तुझं घर उन्हात बांधेन’, बहुधा हे वाक्य सर्वांनीच आपल्या बालपणी ऐकलेलं आहे. पण पूर्णतः नकळतं वय असायचं ते. खेळणं, खोड्या करणे हेच एकमेव काम. केलेल्या खोड्यांमुळे शिक्षा होते, हे कमीअधिक प्रमाणात समजलेलं. पण ‘उन्हात घर बांधेन’ या वाक्या मागे किती मोठी शिक्षा असेल याची तसूभरही कल्पना नसायची.

तसे पाहता खोड्या करणे हा लहान मुलांचा मुलभूत अधिकारच. पण एका छोट्याश्या गुन्हाला एवढी मोठी शिक्षा ! अपेक्षांची प्रखर किरणं तेंव्हा जीवनात पोहंयलेली नव्हती. परंतु उगवतीच्या सूर्यनारायणापेक्षा दुपारचे सूर्यदेव कुणीतरी वेगळे असतात, हे हलकंसं कळायला लागलं होतं. परिस्थितीचे चटके कळावेत, हे ही ते वय नव्हतं. परंतु काहीतरी टाळलं पाहिजे, हे नक्की उमगलेलं. अजाण मन आणि गोड खोड्या एवढंच काय ते समीकरण असायचं, बालपणीचं. या सुखाच्या काळातील आठवणींनी आजही मन भरून येतं. आपणच केलेल्या खोड्यांवर हसूही येतं. पण आता खोड्या होत नाहीत, तरीही ‘घर उन्हात’ आहे.

बहुधा सावलीची जागा आपण खूप मागे सोडली आहे. एखादा छोटसा आडोसा जरी मिळाला तरी बरं वाटतं. परंतु आता उन्हातलं घर सोडताही येत नाही. कोवळ्या उन्हात कोवळ बालपण नक्कीच हरवलंय. ते रोज सकाळी शोधायचा प्रयत्नही होतो. पण नंतर जाणिव होते की, आपल्याला तर भर उन्हासोबत संसार करायचा आहे. म्हणून व्यावहारिक जगात मनाला थोडंस बाजूला ठेवून बुद्धीच ऐकावं लागतं. भावनांची घालमेल होत असतेच. पण तर्क मात्र सुसंगतपणे सहजपणे जिंकत जात असतो.

म्हणूनच की काय, एक छानशी सावली मिळावी म्हणून आता एका आनंदाचं झाड लावीन म्हणतो. अंगणात. मला आज त्याची सावली लागेच मिळणार नाही, हे ठाऊक आहे. पण पुढच्या पिढीसाठी काही तरतूद हवी ना. ते ही खोड्या करणार आहेतच आणि त्यांनाही वास्तवाला सामोरं जायचं आहे. खोड्या न करताही भोगावी लागणारी शिक्षा त्यांच्याही वाट्याला कदाचित येईल.

म्हणून हे आनंदच झाड लावताना त्यांच्या वाट्याला, वाराश्यामधे उन्हातलं घर नको आणि ‘खोड्या केल्या तर तुझं घर उन्हात बांधेन’ हे वाक्यही नको.

नारी रूप होऊन हरी। माझे न्हाणे धुणे करी ॥

एक स्त्री म्हणून आपल्या वाट्याला

जे सुख द्यायला हवे विठ्ठल रूपाने आपल्याला मिळते अशाच जाणिवेतून ज्यांचे सर्व जीवन विठ्ठलमय होऊन गेलेले आहे अशा संत जनाबाई या संत कवयित्री म्हणून जनमानसात लोकप्रिय आहेत. विठ्ठल नारी रूप घेऊन आं

यांनी केलेले आहे. त्याच वेळी आईची थोरवी व्यक्त करताना सुद्धा जनाबाई म्हणतात,

पक्षी जाय दिगंतरा | बाळकांसी आणी चारा |

घार हिंडते आकाशी | झांप घाली पिल्लापासीं ||

माता गुंतली कामासी | चित्त तिचें बाळापाशीं |

वानर हिंडे झाडावरी | पिलां बांधुनी उदरी ||

आकाशात उंच उडणार्या घार, घरातील कामामध्ये गुंतलेली आई किंवा झाडावर फिरणारी वानर मादी या सर्व आपापल्या कामांमध्ये गुंतलेल्या असल्या तरी सर्व लक्ष त्यांच्या लेकरां कडेच असते. अशा शब्दात आईचे वेगवेगळे दाखले देत विठ्ठल आणि आई फरक नसल्याचे जनाबाई स्पष्ट करतात. नामदेवा सारख्या निस्सीम भक्ताकडे राहताना जनाबाई त्यांचे कृष्णभक्ती विठ्ठल भक्तीत परावर्तित झाली द्वारकेची जागा पंढरी ने घेतली आहे. विठ्ठलाला कधी सखा तर कधी मातृ रूपामध्ये पहात जनाबाईंनी विठ्ठलाला पूर्णपणे आपल्या भक्तिभावाने बांधून ठेवले आहे. आजही खेड्यापाड्यातून स्त्रिया जात्यावर दळण दळताना, कांडताना त्यांच्या ओव्या गायल्या जातात.

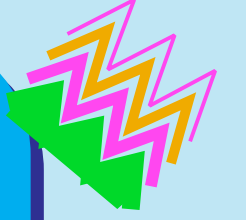

Paintings by Maneesha Purandare

घोळ घालतो यामध्ये माऊली म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या स्त्री हृदयी विठ्ठलाची मातृरूपी रूपातील आणखी गडद करण्याचे काम तत्कालीन काळामध्ये संत जनाबाई

Children and Young adult section

I am compiling the contents of the “ Children and Young adult” section. Articles written by these authors reflect their own life experiences that are unique and intriguing to them. I feel strongly that they will enjoy the innocence in their own articles when they will revisit them as an adult. I did not want to edit their articles through an adult perspective. Hence sharing their articles in their original format.

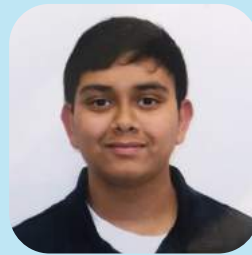
Smita Dandekar

मी ह्या अंकात प्रकाशित झालेल्या लहान मुलांच्या विभागातील सर्व लेखांचे संकलन केले आहे. त्यांचे लिखाण हे त्यांच्या वैयक्तिक अनुभवाचे प्रतिबिंब आहे. हेच लेखक जेव्हा त्यांच्या लिखाणाकडे काही वर्षांनी बघतील तेव्हा त्यांना त्यातील निरागसतेची गंमत अनुभवता येईल. प्रौढ दुर्बिणीतून बघून त्यांच्या लिखाणात फेरबदल करणे मला योग्य वाटत नाही आणि म्हणूनच त्यांच्या मूळ लेखात कोणताही बदल न करता (Unedited) ते मी सर्व वाचकांच्या समोर ठेवले आहेत.

स्मिता दांडेकर

My Trip to India

Aditya Gaiki,
Simi Valley, USA

I wanted to do a solo trip to India for a long time and after quite a bit of back and forth with my parents, I was able to convince them to allow me to travel on my own without any accompaniment. Finally, the day arrived and my long-awaited trip to India started on June 9th, 2019. It was the day after my birthday, and I was a bit tense because it was my first time going out of California alone. I boarded the plane, waved my parents goodbye, and got ready for the first leg of my journey, Los Angeles (LAX) to Newark (EWR). During the flight, I was amazed at how tiny the world looked from my perspective. Upon reaching Newark, I was a bit tense, as I had never been to this airport. Luckily, an airport employee escorted me to my terminal, which would then take me to Mumbai.

I got to board the airplane early, and by this time I was a bit tired, but still excited for the 15-hour flight that would take me to my relatives, who I was excited to meet. I quickly acquainted myself with the flight crew and got ready for the flight. After a long and strenuous 14 hours, the captain of the aircraft made an announcement for everyone to buckle up as there was going to be turbulence on the way down. 45 minutes passed, and I saw we were still in the air. I couldn't see Mumbai at all, but I assumed it was because of the clouds that were present due to the monsoon season. Suddenly, the display showed that the flight was actually going to Delhi! Later, I learnt that one runway at Mumbai Airport was closed due to debris from another plane due to early monsoon rains. I was extremely worried, as I can't speak Hindi very well, and that I don't know anybody in Delhi. After landing, I switched my phone on, and was flooded by notifications from my relatives. I ended up being on the phone with my aunt, father, and one of my father's friends for the next half hour. The airplane staff escorted me and another kid to first class, where we sat for about 30 minutes. We were then put on a bus to the main part of the airport. After clearing customs and immigration, I waited for about an hour to get information about my flight.

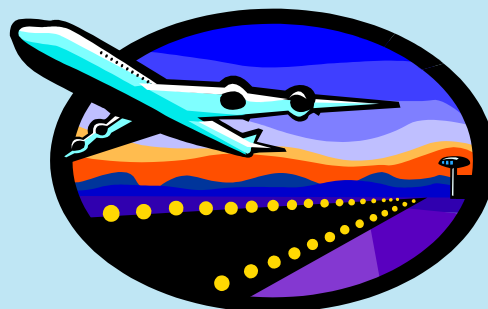
Upon reaching the airport, I was amazed at the amount of security that was present. I basically had to get my documents checked every 5 minutes by military police who were present at the airport. The next flight to Mumbai was in 20 hours, and I couldn't wait that long. I finally got booked on a flight to Pune. I was escorted by a United Airlines employee to an airport hotel and reached my hotel room at 3 AM. After a nice meal and dessert (thanks to United Airlines), I went to my hotel room for little rest. This was my very first experience to stay in a hotel all by myself. It was scary and exciting. At about 7 AM, I was woken up by the United employee, and was taken to the main part of the airport. From there I was handed off to another United employee who was to escort me to Pune and through the 3-hour flight.

After reaching Pune, I took my bags and met my aunt and uncle, who took me to their home. Finally, after 36 hrs (instead of 24hrs as planned)

I reached there and had an opportunity to relax. I was looking forward to seeing my cousin who was at school. After resting, I enjoyed some ice cream (which is far better from the ice cream in the US). I immediately noticed how Indian traffic is far different from American traffic, and it made me appreciate how much skill and patience Indian drivers have in order to navigate through the chaos. I then met my paternal aunt and grandfather, and I was really excited to go there too, because I'd be able to meet my other cousins. Upon reaching, I ate some really good food, and learnt how to play carom and a few new card games. Throughout my trip, I visited a lot of places and ate some really good food.

In Pune, one major highlight of my trip was I could take in-person lessons from my music guru, Dr. Vikas Kashalkar. He helped me fine tune my singing skills, and he taught me how to sing with the live accompaniment of tabla. On the last day of my music class, I did a live recording for Pandit Gajananbua Joshi SwarYadnya festival. It was a very rewarding experience to see the results of learning from guruji one-on-one as opposed to learning online on Skype.

While in Pune I visited two shopping malls, which I believe are far more better than the ones in the US. I also visited the Raja Dinkar Kelkar Museum, where I got to see old artifacts related to Indian history, culture and music. I also visited Lavasa which is a tourist spot on the outskirts of Pune. I enjoyed Dosa, Pani Puri, Wada Pav, a sizzler, among other things. I also went to Meher Retreat near Pune with my cousins and aunt, along with their apartment neighbors. It was great, because there was boating and horse riding. It gave me an insight of village life. I enjoyed the village food (bhakri - zunka, eggplant raita, etc.) and bullock cart rides. The day I went to the retreat, I also learnt that my return flight to the United States was canceled due to Iran airspace issues. However, this was handled by my dad and he got us booked us via Japan. My last few days in India were good too, and on my last day, I ate Indian pizza, which I hadn't eaten in ages!

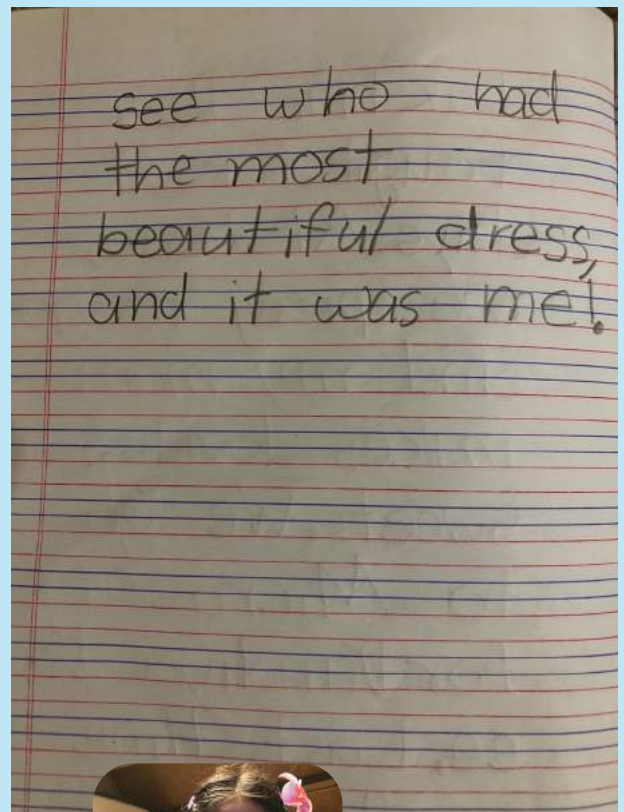
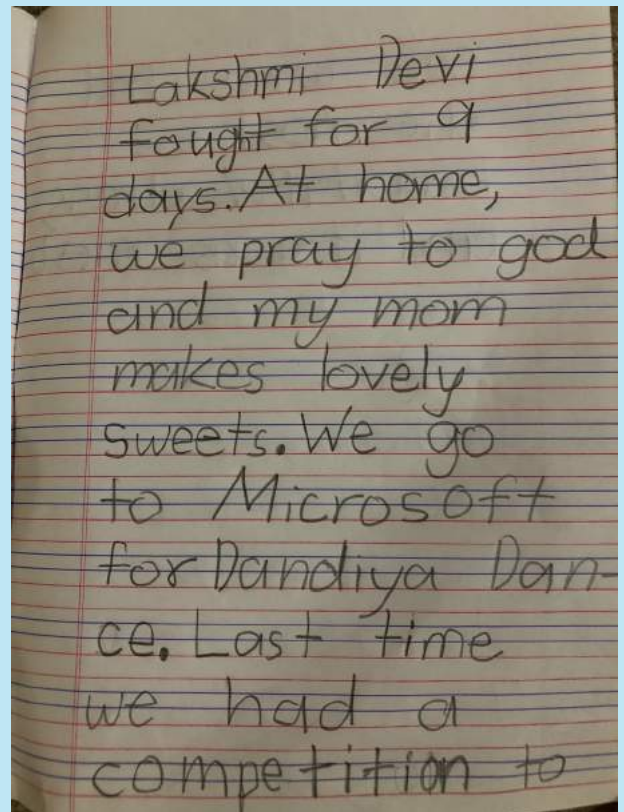
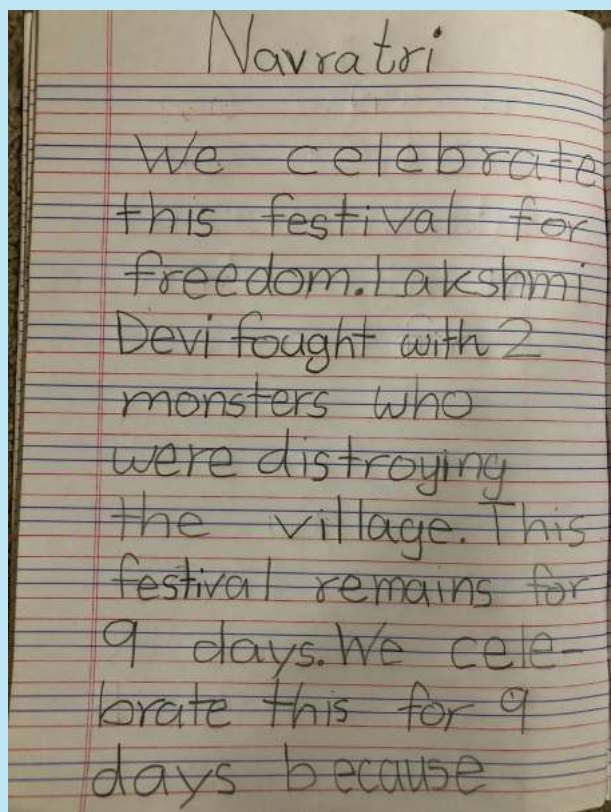
When I reached Mumbai, I realized that the traffic there was even worse than the traffic in Pune, and it took us ages to reach the airport. Additionally, once I reached the check in counter, there was a discrepancy with my ticket. After a few phone calls to my dad, everything was sorted out after thirty minutes and I got my boarding pass. To celebrate this, I enjoyed dosa and cold coffee at one of the South Indian joints at the airport terminal. On the flight to Tokyo, the seats were equipped with controllers, so I could play video games if I wanted to, which I took full advantage of.

Things in Tokyo, however, were much different from the US. Everything was smaller and more compact, and the hotel room my grandfather and I were in was pretty tiny, but it fit everything in really well. We were there for 9 hours total, and I slept for most of it. Before boarding the plane, I tried Japanese noodles at the airport and they were so good. On the flight back to Los Angeles, nobody sat next to me (my grandfather sat on the other side of the aisle), and so there were two extra seats to stretch out on. It was absolutely amazing, and space was very plentiful on this flight. After clearing Immigration and Customs, I met my parents, and it all took about 30 minutes to reach the pickup area. Once my parents picked us up, I realized that my trip was over.

Overall it was an amazing experience, and I wouldn't think twice to go back to India! Maybe, another Indian destination next time?

Navratri

Prisha Parikh
Age: 7 years

गोड आठवणी

माझे आज्जी आजोबा म्हणजे माझ्या वडिलांचे आई वडील भारतात बंगलोरला असतात. मला भारतात जायला खूप आवडते. मी एकदा भारतात एकटी आज्जी आजोबांसोबत राहिली ४ महिने.

जेव्हा मी भारतात गेली तेव्हा मी सव्वा ३ वर्षांची होती. माझा भाऊ २ महिन्यांचा होता. मला भारतात खूप मज्जा आली. माझा आजोबा मला रोज कुठेतरी बाहेर फिरायला न्यायचा. फिरून आल्यावर मला दुकानात थांबून काहीतरी गोड घेऊन द्यायचा. आज्जी आणि आजोबानी मला खूप नवीन वस्तू आणल्या. माझी मावशी आज्जी - चित्रा आज्जी माझ्या आज्जीच्या जवळच राहते. ती नेहमी घरी यायची आणि मला चॉकलेट द्यायची. मी तिच्या घरीपण खूपदा जायचे. तिच्या घरी मी ससे आणि कबुतर पहिले. माझी दुसरी मावशी आज्जी- नीता आज्जीच घर लांब आहे मी तिच्या घरी पण जायचे. आई आणि बाबा कधी कधी मला फोन करायचे.

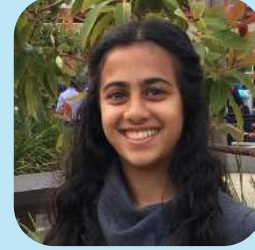
मला तिथे एक मैत्रीण मिळाली. तिचं नाव अन्विता होतं. मी तिच्या घरी खेळायला जायचे. मी सुद्धा रोज अन्विताच्या आई सोबत पार्कला जायचे. मी आज्जीसोबत पुण्याला पण गेली होती. मी तिथे पण खूप मज्जा केली. मी तिकडे ६ दिवस राहिली. मी तिथे लग्नासाठी गेले होते. तिथे माला त्यांनी छान खेळणी दिली.

जेव्हा मी परत अमेरिकेत आले तेव्हा मला फार जेटलॅग झालं होतं. मला आई बाबा आणि भावाला बघून खूप आनंद झाला. खालील फोटो माझे व आज्जी आजोबांचे आहेत.
(ऑगस्ट २०१५)

Diya Desai,
Thousand Oaks USA

Preparing For My Bharatanatyam Arangetram

Vaidehi Dandekar,
San Francisco

I have been a disciple of Bharatanatyam since I was six years old and it has since instilled a thriving passion for Indian arts and culture. In the process of learning Bharatanatyam, I have been developing my skills so that I would be ready to perform my Arangetram. "Arangetram" is a Tamilian word that literally means "ascending the stage". What is an Arangetram and why is it so important? This article will go into depth about how significant an arangetram really is, and how my family and I prepared.

Bharatanatyam is an Indian classical dance from the southern region of India. It is considered to be one of the oldest dance forms in history. If a dancer is to perform their Arangetram, it means that they have been training in Bharatanatyam for the past ten to twelve years. Traditionally, the Arangetram is the dancer's debut performance in a public setting. In India, it was often performed in the temples.

When I came to know that I was ready to start preparing for my arangetram, I was scared and nervous. I had just recently witnessed my cousin's arangetram, and though I had been amazed by the program itself, I also knew how much effort and stamina was required in order to pull off such an amazing performance. Thus, I was hesitant to accept the fact that I, too, had matured enough to handle such a strenuous and arduous feat. However, I soon warmed up to the idea after realizing that I would be showcasing all of my years of hard work and training in front of my family, friends, and loved ones.

If one would like to practice planning for a wedding, planning for an arangetram is a great precursor. My family and I started with the more general and important details for the production. After establishing that I was ready to start training more intensely for the performance, and with the blessings of my guru, my parents and I started to look for venues in which to hold the program. Simultaneously, we started searching for musicians who were available to perform for our event. After successfully finding both the musicians and the venue, my guru, my family, and I decided that it was time to dedicate more time and effort into this

endeavor. We rented out studios in order to get me used to dancing in a larger space. I also made some minor adjustments, such as practicing with ankle weights so that I would get used to the weight of the ghungroos I would wear for the performance (this is because typically, a dancer will only wear their ghungroos for the first time at their Arangetram). I think the part of additional training and intense conditioning that I most enjoyed was getting the wonderful opportunity to practice alongside the musicians. It gave dancing a completely different feel, and I enjoyed it so much more than dancing unaccompanied. I believe this was what got me most excited about performing at my Arangetram.

Planning for my Arangetram not only involved rigorous practice for me, but also the joy of sharing my performance with others. I wanted to be involved in all aspects. This included catering and menu selection for our guests. Initially, we had some thoughts as to what kind of food we wanted. One day however, while my guru, my mother, and I were at another arangetram, we came across one of the most delicious samosas I have ever tasted. I don't know about my mom or my guru, but I had at least three of them. Thankfully, this caterer was available and I was thrilled!

It seemed as though the hard part of the planning was over. However, we soon came to realize that this was definitely NOT the case. Our planning list was still quite long: decorations, lighting, sound, makeup, costumes, backstage necessities, parking, and photography were just a few of the remaining items. There were so many minor items to still learn about. For instance, I was not aware about gobos, which are basically light stencils that can be placed in front of a light beam in order to project an image on stage.

Overall, while I was grateful for everyone's involvement, I made it a priority to take an active role and great ownership of the preparations. I certainly did not want to become a bystander throughout this process, and I am glad that I did not. In the end, after all of these arrangements, my performance remained the central focus. Given the effort of those around me, I hope my own effort and preparation matched and exceeded all expectations, including my own. I am thankful to have completed this amazing experience!

4/6/2019
 झाशन ट्रीप निनाड दंडेकर
 मी या खुदी मध्ये Zion National
 Park ला गेलो होतो. आमच्या व्हसन
 तिकडे जायला साह तास लागले. तीथे
 खुप मोठे डोंगर होते, डोंगर वेगवेगळ्या
 रंगाचे होते. त्या पार्क च्या trails वर
 खुप पाणी होते. हरण आणि chipmunks पण
 होते. एका ठिकाणी पाच/सहा turkey रांगेत
 चालत जाताना दिसले, प्राणी पहायची
 खुप मजा आली. एक जागा अशी होती
 की दगडा मधुन पाणी येत होते. त्याचे
 नाव Weeping Rocks आहे. तिकडे खुप
 trails होते. एक trail पाण्यात जात
 होती. आम्ही तीथे जाऊ शकलो नाही कारण
 आम्ही waterproof shoes नेले नव्हते. मला Zion
 खुप आवडलं, आणि मला तीथे परत जायच आहे.

Ninad Dandekar

Wizzard

**Ninad Vaishampayan,
 Mumbai**

About My Languages

Asha Mehta,
San Francisco, CA

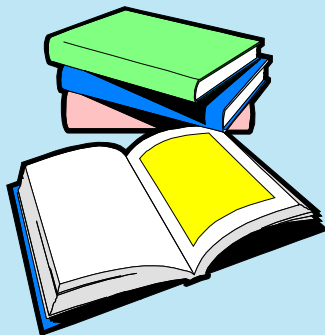
Ever since I was a baby, I heard several languages spoken around me. The first one was Marathi. Then I also heard Gujarati. And of course, English. Now that I am 10 years old, I am fluent in Mandarin. This is because my aie (mommy) and daddy put me (and my little brother) in a Mandarin school. At first I didn't know why I was in that school because no one in my family spoke it! But then my parents told me that they wanted us to learn Mandarin because it would be good for later on in life depending on what we wanted to do when we grow up.

Now that I have been in the school for the past eight years, I am proud that I am fluent in both reading and writing of Mandarin, and I am fluent in Marathi, and of course English!

Also what is kind of cool is that all of my friends from school, we all speak the same language almost like a code language that we have. Sometimes my little brother and I will speak in Mandarin so our parents don't understand us!

I am really excited because now I'm going into 5th grade and in 5th grade my whole grade goes to China so that we can speak to others and experience China for the first time. I am going without my mommy and daddy but our teachers will be there and plus all of my friends from my class will also be going.

I am really proud that I can speak several languages!

Trip to China

Chaitanya Dandekar,
San Francisco

I had the honor of participating in a Student Global Ambassador program. This program is a cultural exchange camp between Chinese and American students through my school district. In this program, I have experienced many wonderful things. I formed new connections and bonds, came across countless once-in-a-lifetime opportunities and experiences, and left with lots of new memories. Going on this trip changed me, as a person, and made me truly realize how important friendship is.

During this trip, I created many connections and bonds, which I immediately knew would last forever. Some of these connections were formed via WeChat, a social media application commonly used throughout China. However, most of these friendships were formed in person. For example, during our group's eight day stay in Hengshui, we attended daily classes. In these classes, we would participate in various learning activities, as well as games. Most of the students were my age, some slightly older, some slightly younger. The American students and the Chinese students ate together, studied together, and played and exercised together. They told us what songs they liked to listen to and what movies they liked to watch. Every day, I got to know one of my Chinese friends better. We would start each day with conversations that often involved questions, such as "What is your opinion about this school system?". Believe it or not, asking simple questions, such as "What is your favorite color?" can have a large impact on how friendships form. I found these conversations and interactions to be very helpful, as well as strong assets in terms of social connections, and cultural interactions. I always keep in touch with my Chinese friends that I made of this trip. Quoted from a speech made by a Chinese teacher during the closing ceremony of the trip, "Americans making Chinese friends, or Chinese making American friends does not only add to the peace of the two people, but adds to the peace of the two countries and even the whole world."

During my stay in China, I experienced so many different and new things. For example, my group took a trip to the Forbidden City in Beijing, the Great Wall of China, and many other city landmarks. There, the Chinese students and teachers told us the history and all of the cultural changes that had taken place at these locations. We took trips as one big family to a cultural center, and also to various shopping malls. We all had so much fun!

While I had a lot to share about American culture, it was great to learn from my fellow Chinese students how to speak and write in Mandarin. In class, my group and I learned Chinese poems, and idioms. Teachers and students told us stories and showed us how to write different characters. I learned how to write my name using the Mandarin script. As a bonus, I even introduced the Marathi language and script to some of the students. They found this very interesting, and different. Unlike देवनागरी, Mandarin does not have a phonetic script. Nonetheless, I appreciated being at the center of this Marathi, English, and Mandarin exchange!

As a third generation Marathi teenager in California, going to China was definitely a new international experience for me. Even though I have gone to Bharat multiple times, the overall environment of China was fairly different. There were many similarities, such as population, landscapes in areas, and even traits and opinions of people. On the other hand, it was also different in many ways. For example, China is a communist country, meaning that the economical as well as political system of the country aims to create a society in which significant government control is in place. Bharat, however, is a democracy. In fact, it is the world's largest democracy, and has managed to successfully accomplish this. Another difference between Bharat and China is culture. Chinese and Indian customs, cuisines, and holidays are both very unique, but also very different. In terms of cuisine, traditional Chinese food consists of many varieties of boiled vegetables, rice, seafood or meat. Indian cuisine consists of rich foods ranging from Dosas in the South, to Biryani and Naan in the North. It is often considered to be the most diverse cuisine in the world. Even though there were differences between China and India, for me, it was so much fun to be with the Chinese students, and to share all of the good times we had, as a group. It was interesting to look through the eyes of an Indian, as well as an American while visiting such a unique country.

I can guarantee that this trip will affect the rest of my life for the better. I learned the value of exploring new cultures. This trip inspired me to travel abroad. If I travel abroad, it will develop social skills, and make me a greater human being. I can find a lot in common with people who have experiences like these, which would start new friendships. This trip also showed me how important friends are. No matter what I end up doing in my future, I know that my trip to China will boost my enthusiasm to seek new ideas and cultures.

Dolphin lost at sea

Sanjana Samant,
age 5

Rutwik Kulkarni, Neel Kulkarni
Cheltenham, UK

तिरामिसू- रेस्टॉरंट स्टाइल, घरी बनवा!

प्रियदर्शिनी गोखले,, केलिफोर्निया

तिरामिसू एक अतिशय स्वादिष्ट इटालीयन मिष्ठान्न आहे. हे खूप लोकप्रिय डेसर्ट आहे जे जवळजवळ सगळ्या इटालीयन रेस्टॉरंटच्या मेनू वर असते. हे बनवताना मासकरपोन चीज वापरतात आणि कच्च्या अंड्याचा योक सुद्धा असतो. ह्या दोन साहित्याने तिरामिसू मधिल क्रीम खूप हलके होते. पण मला कच्चे अंडे वपरायला आवडत नाही म्हणून मी हा पदार्थ खाली दिलेल्या पद्धतीने बनवते. माझ्या रेसिपीने कच्चे अंडे किंवा मासकरपोन चीज न वापरता रेस्टॉरंट स्टाइल तिरामिसू घरी बनावता येते. ही रेसिपी सोपी आणि स्वादिष्ट आहे.

साहित्य : 15-20 लेडीफिंगर कुकी (खुसखुशीत टेक्सचरच्या वापरा. नसल्यास एंजल केक किंवा केक कन्सिस्टन्सीचे लेडीफिंगर वापरू शकता)

8 OZ क्रीम चीज, रूम टेम्परेचर

1 pint हेवी व्हिपिंग क्रीम, थंड

1-1.5 कप कनफेक्शनर साखर अथवा पिठी साखर (हे चवीनुसार समायोजित करा)

1 कप कॉफी, रूम टेम्परेचर (आपण एकतर ताजी कॉफी बनवू शकता किंवा 8 OZ गरम पाण्यात दोन चमचे इन्स्टंट कॉफी पावडरचा वापर करू शकता)

2 टीस्पून कोको पाउडर

कृती: एक आयताकृती सर्व्हिंग डिश तैयार ठेवा.

व्हिपिंग क्रीम चांगले फेटून घ्या. घट्ट होईपर्यंत क्रीम फेटा. क्रीम नि आकार धरला पाहिजे. इतका नका फेटू कि त्याचा लोणी होईल. वेगळ्या भांड्यात फ्लफी होईपर्यंत क्रीम चीज फेटा. फेटलेले व्हिपिंग क्रीम अलगद पणे क्रीम चीज मध्ये फोल्ड करा. अता थोडी थोडी करून पिठी साखर ह्या मिश्रणात मिसळा. हे सगळं मिक्स करताना फ्लफीनेस कमी होत नाही ना त्याच्याकडे लक्ष ठेवा.

आता एक एक करून अर्धे लेडीफिंगर कॉफी मध्ये बुडवून सर्व्हिंग डिश मध्ये एका लेअर मध्ये ठेवा. ह्या वर आता फेटलेले अर्धे क्रीम मिक्सचर अलगदपणे पसरा. हा तुमचा दुसरा लेअर झाला. आता अजून एक लेडीफिंगरचा लेअर पसरा. सर्व लेडीफिंगर कॉफी मध्ये बुडवून, पहिल्या लेअर प्रमाणे, क्रीम वर एका लेअर मध्ये ठेवा. आता राहिलेले क्रीम चौथ्या लेअर मध्ये अलगदपणे पसरा. एक चहाचे गाळणे वापरून चौथ्या लेअर वर कोको पावडर डस्ट करा. आता डिश ३-४ तास फ्रिज मध्ये थंड करा. खाण्याच्या आधी अजून थोडी कोको पावडर डस्ट करा.

टीप

हवे असल्यास तुम्ही कॉफी मध्ये थोडी रम सुद्धा मिसळू शकता. रम वापरली तर लहान मुलांना हा पदार्थ खाऊ देऊ नका.

Exquisite Karanji Canapes

Sandhya Rege Nadkarni, Boston

Indian fusion recipe for distinctive dessert canapes, rich with the exquisite taste of the traditional karanji, and with no added sugar!

Ingredients

- 1 teaspoon white poppy seeds
- 1 cup unsweetened shredded dry coconut
- pinch of salt
- 1 teaspoon green cardamom seed powder
- 2 tablespoons honey
- 12 filo pre baked mini shells
- 4 pistachio nuts, slivered (optional)
- 4 almonds, slivered (optional)
- 6 maraschino cherries (optional)

Method:

In a pan over medium heat dry roast poppy seeds for about 3 to 4 minutes or until they are golden and toasty. Remove from pan and set aside.

Turn the heat to low, add the dry shredded coconut and roast it until lightly golden. Remove from heat and let cool slightly.

Mix together the toasted poppy seeds, coconut, salt and cardamom seed powder. Add honey and mix in with your fingertips, crumbling the toasted coconut shreds.

Fill the mini pastry filo shells, top with the nuts and cherries, if using, and bake in a preheated 350 degree oven for 8 to 10 minutes.

Let cool to room temperature. Serve the enticing Karanji Canapes!

Mango cake

Vaidehi Gokhale, California

Indian fusion recipe for distinctive dessert canapes, rich with the exquisite taste of the traditional karanji, and with no added sugar!

Ingredients

- 1 cup fine rava
- 1 cup mango pulp
- 1/2 cup sugar
- 1/4 cup ghee
- Water, a bit less than 1/2 cup
- 1/2 tsp of baking powder
- 1/2 tsp of baking soda
- 8 - 10 crushed cardamom

Method:

Mix all the dry ingredients first and then add all the wet ingredients.

Leave it aside for about 15 - 20 mins.

I have also used sliced almonds or tutti frutti sometimes for topping.

Make sure your baking tray is not very tall - about 1 -2 inches in height.

Bake at 350 F for about 20 - 25 mins.

Let it cool down before you remove from the tray

Contributors

Manaswini UK
manaswinispeaks.blogspot.co.uk

Rujuta Diwekar, Mumbai
<https://www.rujutadiwekar.com/>

Vinay Kolhatkar, Australia
www.thesavvystreet.com

Gouri Dange, Pune
<http://gouridange.blogspot.com/>

Natasha Dighe Badri, New Jersey
<https://natashadighe.blogspot.com/>

Vaishali Phatak-Katkar, Australia
<https://www.facebook.com/vaishaliphatak.katkar/>

Sandhya Rege Nadkarni, Boston, USA
<https://indfused.com/>

Priyadarshini Gokhale, Gilbert, Arizona
<http://tastetherecipes.blogspot.com>

Prasad Karshetty
Rangoli Artist, India

Sanjay Ghogale, India
comic Illustrator

Manisha Phanasgaonkar, Los Angeles
Rangolli Artist

Meenakshi Gudadhe Ingle, Duabai
Rangoli Artist

Pranali Pagote Bramhankar, Chicago
Rangoli Artist

www.marathicultureandfestivals.com

शुभ दीपावली

